
АРХЕОЛОШКИ ИНСТИТУТ
БЕОГРАД 2022.

НАРОДНИ МУЗЕЈ
НИШ 2022.

ИЗДАВАЧ

АРХЕОЛОШКИ ИНСТИТУТ БЕОГРАД
И НАРОДНИ МУЗЕЈ НИШ

УРЕДНИЦИ

АЛЕКСАНДАР БУЛАТОВИЋ,
ДРАГАН МИЛАНОВИЋ,
ТАТЈАНА ТРАЈКОВИЋ ФИЛИПОВИЋ

АУТОРИ

АЛЕКСАНДАР БУЛАТОВИЋ,
ДРАГАН МИЛАНОВИЋ,
ТАТЈАНА ТРАЈКОВИЋ ФИЛИПОВИЋ,
АЛЕКСАНДАР КАПУРАН,
МАРК ВАНДЕР ЛИНДЕН,
ЈОСИП ШАРИЋ,
СЕЛЕНА ВИТЕЗОВИЋ,
ЈЕЛЕНА БУЛАТОВИЋ,
ДРАГАНА ФИЛИПОВИЋ,
НАТАША МИЛАДИНОВИЋ РАДМИЛОВИЋ,
ВЕСНА БИКИЋ

РЕЦЕНЗЕНТИ

ДР СТЕФАН АЛЕКСАНДРОВ, НАЦИОНАЛНИ ИНСТИТУТ АРХЕОЛОГИЈЕ СА МУЗЕЛИМА
БУГАРСКЕ АКАДЕМИЈЕ НАУКЕ,
ДР МАРКО ДИЗДАР, ИНСТИТУТ ЗА АРХЕОЛОГИЈУ, ЗАГРЕБ,
ДР ПЕТАР МИЛЕНКОВИЋ, ЛАБОРАТОРИЈА ЗА АНТРОПОЛОГИЈУ, ИНСТИТУТ ЗА РАДИОЛОГИЈУ
И ОНКОЛОГИЈУ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

ДИЗАЈН

ГРАФИКА ГАЛЕБ - НИШ

ЛЕКТОР И КОРЕКТОР

МИЛЕНА МИШИЋ - ФИЛИПОВИЋ
ПРЕВОД НА НЕМАЧКИ ЈЕЗИК
МИЛИЦА ТАПАВИЧКИ - ИЛИЋ
ПРЕВОД НА ФРАНЦУСКИ ЈЕЗИК
ВАЛЕРИЈА ВОЈНОВИЋ

ШТАМПА

Digital ART

ТИРАЖ

150

Зборник радова

**БУБАЊ, ПРАИСТОРИЈСКО
НАСЕЉЕ И НЕКРОПОЛА ИЗ
НОВОГ ВЕКА**

**BUBANJ, DIE VORGESCHICHTLICHE
SIEDLUNG UND DIE NEUZEITLICHE
NEKROPOLE**

**BUBANJ, AGGLOMÉRATION
PRÉHISTORIQUE ET NÉCROPOLE DE
L'ÉPOQUE MODERNE**

САДРЖАЈ

НАЈВАЖНИЈИ РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА ВИШЕСЛОЈНОГ ПРАИСТОРИЈСКОГ ПОКАПИТЕТА БУБАЊ КОД НИША У 20. ВЕКУ	9
<i>Драган Милановић, Археолошки институт, Београд, Татјана Трајковић-Филиповић, Народни музеј, Ниш</i>	
DIE WICHTIGSTEN FORSCHUNGSRISULTATE MEHRSCICHTIGER VORGESCHICHTLICHER FUNDSTELLE BUBANJ BEI NIŠ IM 20. JÄHRHUNDERT	34
<i>Dragan Milanović, Archäologisches Institut, Belgrad, T. Trajković-Filipović, Nationalmuseum, Niš</i>	
LA PRODUCTION ET LE CONTEXTE DES TROUVAILLES DES VAISSELLES DE CÉRAMIQUES DATANT DE L'ÉNÉOLITHIQUE ANCIEN SUR LA LOCALITÉ DE BUBANJ (PRÈS DE NIŠ, SERBIE) ...	39
<i>Dragan Milanović, L'Institut archéologique, Belgrade</i>	
ПРОДУКЦИЈА И КОНТЕКСТ НАПАЗА КЕРАМИЧКИХ ПОСУДА ИЗ РАНОГ ЕНЕОЛИТА НА ПОКАПИТЕТУ БУБАЊ	54
<i>Драган Милановић, Археолошки институт, Београд</i>	
ХОРИЗОНТИ СРЕДЊЕГ И ПОЗНОГ ЕНЕОЛИТА И РАНОГ БРОНЗАНОГ ДОБА НА ПОКАПИТЕТУ БУБАЊ	57
<i>Александар Булатовић, Археолошки институт, Београд</i>	
MITTEL- UND SPÄTÄNEOLITHISCHE UND FRÜHBRONZEZEITLICHE HORIZONTE DER FUNDSTELLE BUBANJ	100
<i>Aleksandar Bulatović, Archäologisches Institut, Belgrad</i>	
НАПАЗИ ГАВА КЕРАМИКЕ НА ПОКАПИТЕТУ БУБАЊ - НОВО СЕЛО	104
<i>Александар Капуран, Археолошки институт, Београд</i>	
GAVA KERAMIKFUNDE DER FUNDSTELLE BUBANJ - NOVO SELO	113
<i>Aleksandar Kapuran, Archäologisches Institut, Belgrad</i>	
ABSOLUTE DATIERUNG DER FUNDSTELLE BUBANJ, AUSGRABUNGEN 2008-2014	114
<i>Marc Vander Linden, Bournemouth University Aleksandar Bulatović, Archäologisches Institut, Belgrad</i>	
АПСОЛУТНИ ДАТУМИ СА ПОКАПИТЕТА БУБАЊ, ИСТРАЖИВАЊА 2008-2014	129
<i>Marc Vander Linden, Bournemouth University Александар Булатовић, Археолошки институт, Београд</i>	
ТРАСЕОЛОШКЕ АНАЛИЗЕ ОКРЕСАНИХ АРТЕФАКАТА СА ПОКАПИТЕТА БУБАЊ; ИСКОПАВАЊА 2008-2014. ГОДИНЕ	130
<i>Јосип Шарић, Археолошки институт, Београд</i>	
ПРАИСТОРИЈСКЕ КОШТАНЕ ИНДУСТРИЈЕ СА ПОКАПИТЕТА БУБАЊ-НОВО СЕЛО	147
<i>Селена Витезовић, Археолошки институт, Београд</i>	

VORGESCHICHTLICHE KNOCHENINDUSTRIEN AUF DER FUNDSTELLE BUBANJ - NOVO SELO ...157

Selena Vitezović

**ПРЕГЛЕД АРХЕОЗООЛОШКИХ И АРХЕОБОТАНИЧКИХ ПОДАТАКА СА ЕНЕОЛИТСКИХ НАПАЗИШТА
У СРБИЈИ 160**

Јелена Булатовић, Лабораторија за биоархеологију, Филозофски факултет у Београду

Драгана Филиповић, Институт за пра- и протоисторију, Универзитет у Килу, Немачка

**OVERVIEW OF THE ARCHAEozoOLOGICAL AND ARCHAEoBOTANICAL DATA FROM ENEOLITHIC
SITES IN SERBIA 176**

Jelena Bulatović, Laboratory for Bioarchaeology, Faculty of Philosophy, Belgrade

Dragana Filipović, Institute for Pre- and Protohistory, Kiel University, Germany

**СМРТ И САХРАНА НА ПОЧЕТКУ НОВОГ ДОБА - НЕКРОПОЛА НА НАПАЗИШТУ БУБАЊ
КОД НИША 178**

Наташа Миладиновић-Радмиливић, Археолошки институт, Београд

Vesna Bikić, Археолошки институт, Београд

**LA MORT ET LES FUNÉRAILLES AU DÉBUT DE L'ÉPOQUE MODERNE - LA NÉCROPOLE AU SITE
DE BUBANJ PRÈS DE NIŠ 217**

Nataša Miladinović-Radmilović, Institut archéologique, Belgrade

Vesna Bikić, Institut archéologique, Belgrade

УВОД

Археолошка истраживања вишеслојног праисторијског локалитета Бубањ у Новом Селу код Ниша 1930-тих и 1950-тих година позиционирала су то налазиште као кључно за познавање културног развоја централног Балкана у периоду од 5. до 2. миленијума пре н. е. Та истраживања су омогућила М. Гарашанину да дефинише Бубањ-Хум групу као део широког културног комплекса, који се развијао током енеолита и раног бронзаног доба. Резултати истраживања А. Оршића Славетића су публиковани 1940. године у МПК серији (*Mitteilungen der Prähistorischen Kommission*), док истраживања 50-тих година нису никада у целини публикована. Многе нејасноће и питања су остали отворени, а у стручној јавности истакнуто је да термин Бубањ-Хум група није оправдан у потпуности, с обзиром да је детаљна публикација о истраживањима епонимних налазишта изостала. Нова археолошка истраживања у организацији Археолошког института и Народног музеја предузета су са циљем да се користећи савремене методе дође до нових података о заједницама из прошлости и ревалоризују стари подаци и поставе у контекст савремених токова у науци.

Археолошка истраживања локалитета Бубањ у периоду 2008–2014. године реализована су у оквиру пројекта Министарства за просвету, науку и технолошки развој Републике Србије: *Археологија Србије: културни идентитет, интеграциони фактори, технолошки процеси и улога централног Балкана у развоју европске праисторије*. Финансирање истраживања омогућили су Министарство културе и информисања Републике Србије и град Ниш. Препознавање значаја истраживања налазишта и велика заслуга за његово покретање припада М. Стојићу из Археолошког института и тадашњој директорки Народног музеја Ниш Т. Трајковић Филиповић. Уредници зборника радова *Бубањ, праисторијско насеље и некропола из Новог века* захваљују свим учесницима у истраживању, а посебно А. Капурану, Ј. Шарићу, М. Вандер Линдену, Ј. Булатовић, Д. Филиповић, С. Витезовић, В. Бикић и Н. Миладиновић Радмиловић, који су дали свој допринос у виду научних експертиза у овом зборнику, као и у монографији *Bubanj, the Eneolithic and the Early Bronze Age tell in southeastern Serbia*, издатај у Бечу 2020. године у оквиру 90. серије МПК Института за оријенталну и европску археологију.

ХОРИЗОНТИ СРЕДЊЕГ И ПОЗНОГ ЕНЕОЛИТА И РАНОГ БРОНЗАНОГ ДОБА НА ЛОКАЛИТЕТУ БУБАЊ

Ископавања 2008-2014. год.¹

Апстракт: У раду су презентовани резултати истраживања вишеслојног праисторијског локалитета Бубањ код Ниша, односно културни слојеви из средњег и позног енеолита и раног бронзаног доба. При анализи покретних налаза, највише пажње је посвећено керамици из затворених целина, односно слојева, која је и најмеродавнија за културно-хронолошку детерминацију. Осим покретних налаза, указано је и на низ апсолутних датума из ових целина, који су потврдили стратиграфску поделу локалитета на два хоризонта у културном слоју III (Чернавода III – Болераз – Баден), три хоризонта у културном слоју IV (Коцофени–Костолац) и два хоризонта у културном слоју V (Бубањ–Хум II и Бубањ–Хум III), од којих старији има две фазе. Установљено је да је локалитет у овом периоду континуирано био настањен од краја друге трећине 4. миленијума, до почетка 2. миленијума, са краћим хијатусом у другом и трећем кварталу 3. миленијума.

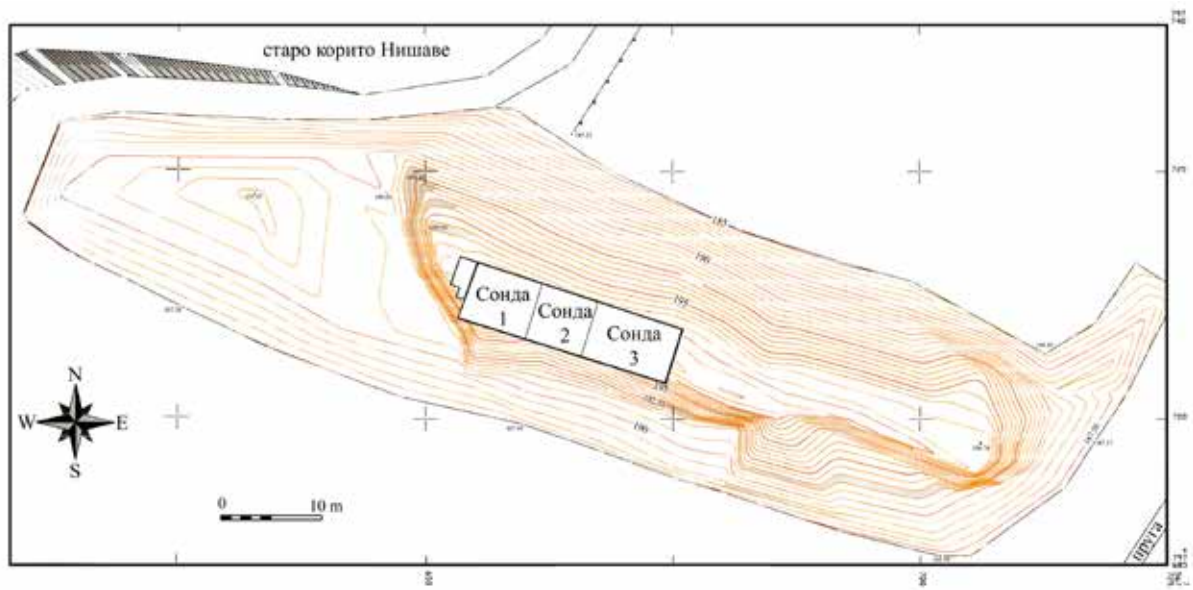
Кључне речи: југоисточна Србија, Бубањ, средњи и позни енеолит, рано бронзано доба, 4–2. миленијум пре н.е.

Бубањ је вишеслојни праисторијски локалитет у централном делу Нишког поља, ситуиран тик уз некадашње корито реке Нишаве (Карта 1). Овај епонимни локалитет је истраживан у више наврата, а у овом раду су представљени резултати последњих ископавања изведених у периоду 2008-2014. године, који се тичу хоризоната средњег и позног енеолита и раног бронзаног доба. Овим ископавањима изведеним са три сонде различитих димензија на једином преосталом делу источног платоа (Сл. 1-2) истражена је површина од око 150 m².

На почетку рада неопходно је да се осврнемо на периодизацију енеолита на централном Балкану, како бисмо стратиграфску слику на Бубњу што адекватније уклопили у већ постојеће периодизације, понуђене од стране реномираних стручњака за овај период. Тако, према Н. Тасићу, период енеолита на централном Балкану може се поделити на рани, развијени и позни.² Раном енеолиту би, између осталог, припадала и Бубањ–Хум I култура, док би и Чернавода III и Коцофени–Костолац културе припадале средњем енеолиту. Позном енеолиту припада култура Вучедол, чији су елементи спорадично забележени и на Бубњу у слојевима IV и V, дакле у керамици носилаца позне Коцофени–Костолац културе и Бубањ–Хум II културе. Хронолошки и стратиграфски посматрано, ова периодизација одговара културно-историјској слици енеолита на простору данашње Војводине, међутим, када упоредимо стилско-типолошке карактеристике керамике ових култура са стратиграфијом на Бубњу, стиче се сасвим другачија слика. Уочава се, наиме, да керамика Бубањ–Хум II културе има много стилско-типолошких сличности са

¹ Овај рад представља скраћену верзију текста који је објављен на енглеском језику у: Bulatović, Milanović 2020 и представља резултат пројекта Археологија Србије: културни идентитет, интеграциони фактори, технолошки процеси и улога централног Балкана у развоју европске праисторије (ОИ 177020), којег је финансирало Министарство за просвету, науку и технолошки развој Републике Србије.

² Tasić 1995.

Сл. 1 - План сонди из 2008-2014. године на преосталом делу локалитета Бубањ.

Сл. 2 - Локалитет Бубањ по завршетку истраживања, снимак са југа.

претходном Коцофени–Костолац културом, што указује да је бар делимично произашла из ње. Ситуација је сасвим другачија између Чернавода III културе, односно културног феномена који је на Бубњу назван Чернавода III – Болераз – Баден манифестација, и Коцофени–Костолац културе, чији се културни слој налазио непосредно изнад слоја ове манифестације. Овде се може приметити да у Коцофени–Костолац култури има много специфичних елемената, који не постоје у претходној Чернавода III – Болераз – Баден манифестацији. Из наведеног се може закључити да су према стилско-типолошким карактеристикама керамике много ближе културе Коцофени–Костолац и Бубањ–Хум II, него културе Чернавода III – Болераз – Баден и Коцофени–Костолац. Стога би било, бар према елементима материјалне културе и стратиграфије, доследније одредити Коцофени–Костолац културу у позни енеолит, заједно са Бубањ–Хум II културом, него у развијени енеолит. С друге стране, култура Бубањ–Хум II још није у потпуности дефинисана, у погледу хронологије, трајања и стратиграфског односа са Бубањ–Хум III културом, која припада раном бронзаном добу, а с обзиром на чињеницу да има много заједничких елемената и са претходном Коцофени–Костолац културом и наредном Бубањ–Хум III културом, може се детерминисати на више начина, као завршница позног енеолита, прелазни период из енеолита у бронзано доба, или као рана фаза раног бронзаног доба.³

Периодизација која се користи у суседној Бугарској, међутим, дефинисала је ове и друге истовремене културе на другачији начин. Према овој периодизацији Бубањ–Хум I култура (односно Бубањ–Салкуца–Криводол комплекс) припада позном енеолиту, док се културе Чернавода III и Коцофени сматрају већ раним бронзаним добом.⁴

Стога, сматрали смо да је најбоља солуција избећи ту врсту периодизације енеолита на Бубњу, којом се енеолит дели на три периода, те користити интерну периодизацију, која се ослања на вертикалну стратиграфију, прилично јасно дефинисану на Бубњу, те у том смислу означавати ове периоде енеолита на следећи начин: Бубањ–Хум I, као културни слој II (хоризонти 1–3);⁵ Чернавода III – Болераз – Баден манифестацију, као културни слој III (хоризонти 1 и 2); Коцофени–Костолац културу, као културни слој IV (хоризонти 1–3); и Бубањ–Хум II културу као културни слој V, заједно са Бубањ–Хум III културом. Културни слој V, у којем су констатовани покретни налази и неке поремећене целине, који припадају последњим двама културама, стратиграфски гледано не може се са сигурношћу раздвојити на два различита слоја, иако има неких индиција да су постојала, јер је комплетан слој прилично поремећен накнадним укопима.

КУЛТУРНИ СЛОЈ III

Културни слој III у којем су констатовани налази, као и затворене целине које су припадале носиоцима културне манифестације, назване, у недостатку адекватнијег термина,⁶ Чернавода III – Болераз – Баден, садржао је два хоризонта. У старијем хоризонту у овом слоју констатовано је 11 затворених целина (објекти 23, 58/60, 98, 100, 102, 103, 104, 105, 106, 108 и 111) (Сл. 3) и велики број уломака посуда из овог периода и других остатака материјалне културе. Затворене целине су чиниле групе керамике и других покретних налаза (објекти 23, 98, 103, 104), јаме различите намене (објекти 102, 105, 106, 108, 111), затим остаци пећи (објекат 100) и зона земље другачијег квалитета у односу на основу (објекат 58/60). Из млађег хоризонта потиче десет затворених целина (објекти

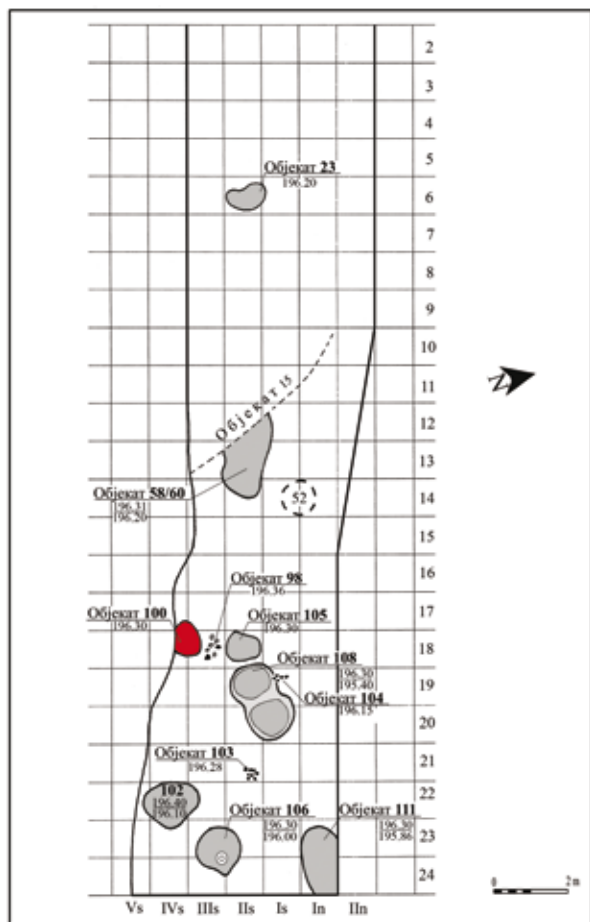
3 Булатовић, Станковски 2012, 317-336.

4 Лешаков 1992, 69-79; Nikolova 1999, 175-198.

5 Културни слој I јесте слој раног/средњег неолита, односно старчевачке културе, констатован као танак културни слој на здравици.

6 Bulatović, Vander Linden 2017; Bulatović, Kapuran 2017.

35, 52, 53, 54, 55/57, 56, 95, 96, 97 и 101) (Сл. 8), као и налази из слоја. Објекти су махом јаме (објекти 35, 52, 55/57) непознате намене, плитки укопи (објекат 54), зоне земље другачијег квалитета у односу на основу (објекти 53, 95), остаци пећи или стамбеног објекта (објекти 96 и 97), огњиште (објекат 56) и група керамике и речних облутака (објекат 101).

◀ Сл. 3 - Основа 1. хоризонта културног слоја III.

У овом поглављу неће бити речи о типу и намени тих целина, већ ће тежиште излагања бити на покретним налазима, нарочито стилско-типолошким карактеристикама керамике, која је и најиндикативнији представник материјалне културе становника насеља на Бубњу.⁷

Упоређујући стратиграфију и покретне налазе из ова два хоризонта културног слоја III, примећује се неколико индикативних детаља.⁸ Хоризонт 1 је садржао много више керамике и осталих покретних налаза од хоризонта 2, па је и керамички инвентар био разноврснији. Ипак, примећено је да се у оба хоризонта јављају коничне или полулопасте зделе левкастог врата, с тим што су много заступљеније у првом хоризонту, али се слична форма здела, али једва наглашеног врата или обода, која делује као имитација ових посуда, јавља само у другом хоризонту

(Т. II/1-3). Тањери (поклопци) типа Братислава (Т. I/13, 14) уочени су само у хоризонту 1, као и дршке типа анса корнута (Т. I/20). И лоптасте посуде кратког цилиндричног или левкастог врата, често канелованог трбуха, понекад са унутрашњом тунеластом дршком, јављају се и у другом хоризонту (Т. II/6, 8), али су знатно бројније у првом хоризонту (Т. I/7, 10-12). Исто се може рећи и за друге форме и орнаменте, нарочито за метличасти орнамент који је подједнако присутан у оба хоризонта. Уопште, стиче се утисак да је мање-више реч о истим стилско-типолошким карактеристикама, с тим што је керамика из другог хоризонта малобројнија у односу на први хоризонт, те не допушта нека озбиљнија поређења и закључке, јер узорак није пропорционалан. Овом закључку иду у прилог и апсолутни датуми, који указују да је други хоризонт само мало млађи од првог, на шта упућује и вертикална стратиграфија, као и стилско-типолошке одлике керамике из оба хоризонта. Чини се да млађи хоризонт представља периферију насеља, или је то млађе насеље било знатно мање од првог.

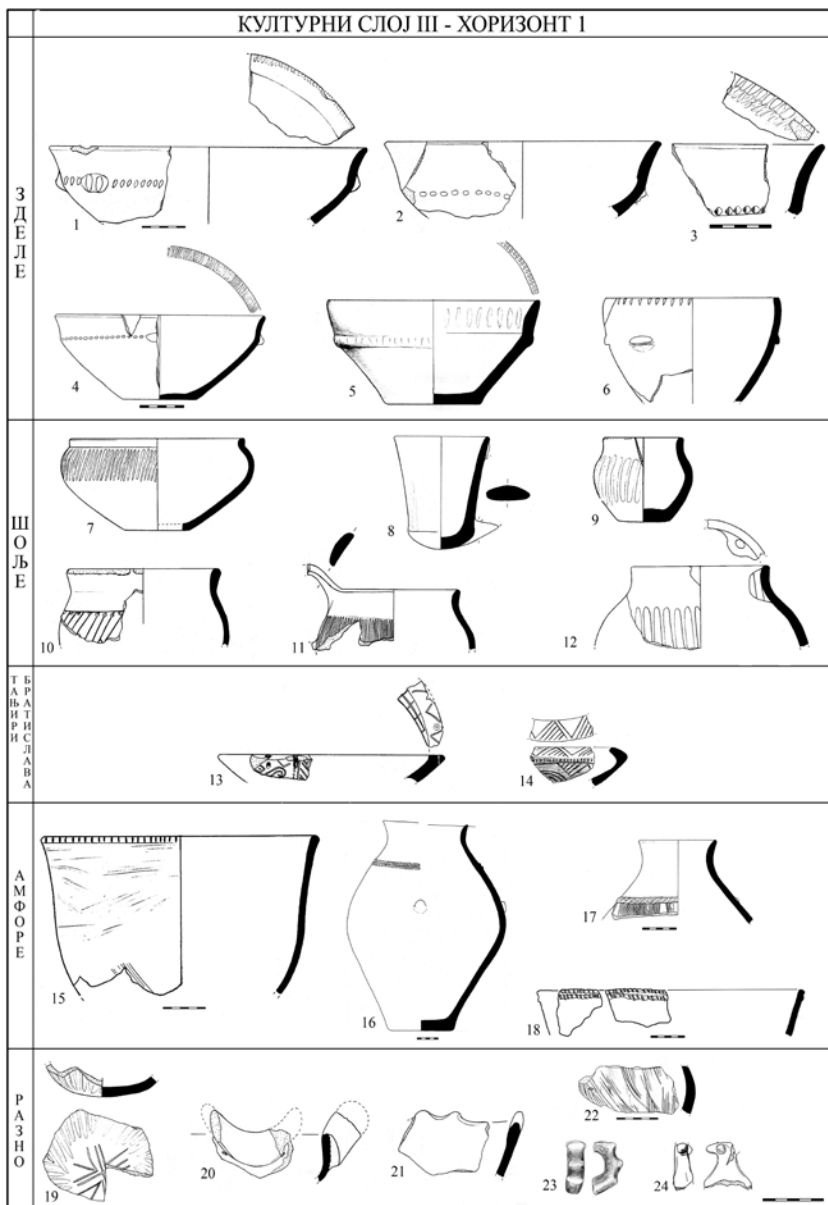
7 Опширно о затвореним целинама видети у: Bulatović, Milanović 2020.

8 Део материјала из овог слоја публикован је у: Милановић 2011, 101-119.

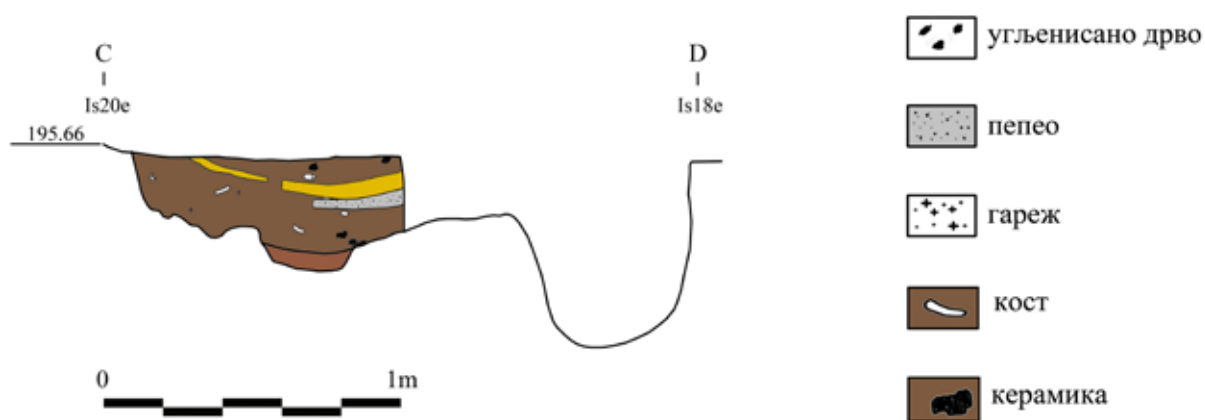
◀ Сл. 4 - Амфора у објекту 106, 1. хоризонт културног слоја III.

▶ Сл. 5 - Амфора in situ у објекту 106, 1. хоризонт културног слоја III.

Т. I - 1 и 6. објекат 98; 2. културни слој; 3 и 4. објекат 104; 5 и 18. објекат 23; 7-9, 13-15, 20, 23 и 24. културни слој; 10-12 и 21. објекат 108; 16 и 22. објекат 106; 17. објекат 111; 19. објекат 103.

Веома је занимљиво што се у оба хоризонта јављају и форме карактеристичне за претходни слој II, који припада носиоцима Бубањ–Хум I културе. Реч је првенствено о зделама увученог обода (благодиконичне зделе, веома кратког горњег конуса) или коничним зделама задебљане унутрашње стране обода, а спорадично и другим формама, као што су пехари са дршком у равни са ободом или делови кантароса украшени канелурама. Готови сви објекти из овог слоја садрже ове елементе, нарочито зделе увученог обода, а тако велики број ових налаза, дистрибуиран на овај начин, намеће потребу да се ова појава детаљније анализира. То би се могло објаснити на два начина – први, да су ови налази припадали старијем слоју II, а да су доспели у објекте III културног слоја тако што су ови објекти укопавани у старији, раноенеолитски слој, или са земљом из слоја II, која је коришћена за конструкције објеката као што су подови или пећи, и други начин, да су ове форме коришћене и у време када је формиран културни слој III, иако временска разлика између ова два слоја износи око један миленијум, о чему ће касније бити више речи. Што се тиче елемената који су само спорадично констатовани у објектима културног слоја III, као што су фрагменти кантароса (објекти 96, 97 и 108), они вероватно припадају старијем слоју. Наиме, објекти 96 и 97 су највероватније једна целина, односно пећ са супструкцијом, а ови налази су лако могли доспети са позајмишта земље из старијег слоја, која је служила за конструкцију пећи. Објекат 108 је дубока јама која је прошла кроз слој старијег енеолита (слој II), што објашњава спорадично присуство старије керамике. Говорећи о зделама задебљаног обода, који је на неким примерцима канелован, што је типична форма за Бубањ–Хум I културу, примећује се да су заступљене у већем броју објеката (52, 54, 95, 96, 100, 102, 105 и 108), али је занимљиво да су у тим објектима присутне и зделе увученог обода.

Сл. 6 - Пресек објекта 108, 1. хоризонт културног слоја III.

На Гомолави је у слоју нивелације куће 15, поред типичне баденске керамике, нађена и једна здела увученог обода, с тим што аутори наводе да је кућа изграђена на слоју хумуса насеља из раног енеолита, па је могуће да здела припада и том периоду.⁹ Сличне зделе увученог обода, међутим, јављају се у неколико објеката Чернавода III културе на насељу Мерцумекја у Драми.¹⁰ Требало би, међутим, напоменути да је и овај локалитет вишеслојан, и да је насеље Чернавода III културе подигнуто на насељу Караново VI културе, у чијем је инвентару здела увученог обода један од најзаступљенијих керамичких типова.¹¹

9 Petrović, Jovanović 2002, 27, кат. бр. 9.

10 Gleser, Thomas 2012, 450-55, 472-78, 378-8, Taf. 5/13429, 13430, 39/10992, 17065, 11002, 51/15991.

11 Gleser, Thomas 2012, Abb. 8.15/15935, 15784, 14722.

На бројним локалитетима комплекса Чернавода III – Болераз – Баден, јављају се сличне зделе, али танких зидова и благобиконичне форме, са дужим горњим конусом.¹² Такве зделе констатоване су и у слоју III на Бубњу (објекти 52, 53, 106) и оне се разликују од старијих форми, које обично имају дебље зидове, као и кратки задебљани горњи конус који се стањује према ободу.

Стога, може се закључити да су ови налази који стилско-типолошки одговарају претходној култури Бубањ–Хум I, доспели у објекте и слој III на Бубњу као резултат различитих активности заједница Чернавода III културе, које су користиле претходни слој за укопавање јама или као позајмиште земље за конструкцију различитих објеката. Ово потврђује и вертикална стратиграфија на Бубњу, која указује на честу појаву мешања материјала из слојева који се додирују, као и апсолутни датуми из објекта најмлађег хоризонта слоја II (објекат 27) и најстаријег хоризонта слоја III (објекат 23), који указују на хронолошку дистанцу од скоро једног миленијума.¹³ Ипак, не треба ни у потпуности одбацити могућност да су зделе увученог обода и зделе задебљане унутрашње стране обода коришћене и у време Чернавода III – Болераз – Баден феномена, јер су сличне форме, али без украса, констатоване и на другим горепоменутом локалитетима ове културе, а слични облици су констатовани и у наредном културном слоју IV, који се непосредно наставља на слој III, што може указивати на извесни континуитет у коришћењу ових форми на Бубњу.

Што се тиче осталих типова керамике, заступљених у овом културном слоју, они су карактеристични за Чернавода III – Болераз – Баден феномен. Једна од индикативнијих форми посуда јесте конична или полулоптаста здела левкастог врата, понекад украшена канелурама, односно кружним или овалним отисцима на ободу (Т. I/1, 3-5), као и хоризонталним низом отисака на трбуху (Т. I/1-5). Ова форма се јавља на целокупној територији овог културног феномена, који се дефинише различитим терминима, у зависности од развојних фаза, односно регије – као баденска култура,¹⁴ Болераз култура,¹⁵ Чернавода III – Болераз култура,¹⁶ Чернавода III култура¹⁷ или прото-Болераз фаза баденске културе.¹⁸ Осим форме, и орнаменти на овим посудама веома су уједначени на целокупној територији ове културне појаве. Тако се дуге канелуре које покривају цео унутрашњи део врата ових здела, осим на истоку (у доњем Подунављу,¹⁹ Олтенији и на Ђердапу),²⁰ јављају и у Трансилванији,²¹ Срему,²² као и на локалитетима у централној Европи,²³ али и на југоистоку Балкана (Драма, Езеро, слојеви XIII–XII).²⁴ Судећи по досадашњим налазима, зделе са дугим канелурама на унутрашњем делу врата јављају се у више фаза баденске културе.²⁵ Слично се може рећи и за низове кружних или овалних отисака на трбуху, с тим што су двоструки или троструки хоризонтални

12 Kalicz 2001, Abb. 5/1; Zmeykova 2001, T. III; Roman 2001, Abb. 7/2, 3, Abb. 9/6; 10/2; Nikolova 1999, Fig. 8.2/3, 4, 8.5/6, 7, 8.7.2.

13 Bulatović, Vander Linden 2017.

14 Димитријевић ове зделе опредељује у Болераз фазу баденске културе (Dimitrijević 1979, T. XXII/5); Spasić 2009, Pl. IV/2,7; Bondar 2001, Fig. 4/1, 2; 5/10, 14, 18.

15 Spasić 2011, T. II-V

16 Tasić 1995, Pls. XIV/3; XV/1; Nemeti 2001, Pls. XII/2, XIV/1; Tasić 2001, Abb. 2/1, 3, 5-8; Govedarica 2001, Abb. 2/4, 3/1.

17 Nica 2001, Abb. 4/6, 9; 7/2, 4, 9/1.

18 Kalicz 2001, Abb. 9/6, 9-15.

19 Roman 2001, Abb. 9.

20 Nica 2001, Abb. 4/6, 9-14; 5/4; 7/15; Krstić 1986, Fig. 10.

21 Nemeti 2001, Pl. XII/2, XIV/1

22 Spasić 2011, T. V/1-3.

23 Kozłowski 1973, Fig. 2/5, 6; 4/4; Pavelčík 1973, Taf. 4/10; Torma 1973, Abb. 2.

24 Gleser, Thomas 2012, Taf. 14/16738; Nemejcova-Pavukova 1982, Abb. 5/1, 2.

25 Упореди: Neustupny 1973, Abb.1.

низови, изгледа, далеко најчешћи у класичној фази баденске културе (Сарваш, Винча, Гомолава, Вучедол, Будимпешта, Маскаре),²⁶ што је приметио и С. Димитријевић,²⁷ а слична ситуација је забележена и у централној Европи.²⁸ Вишеструки низови отисака на трбуху веома су ретки у претходној, Болераз фази,²⁹ као и Чернавода III култури,³⁰ у којима је трбух овог типа здела украшен једним низом отисака или је, најчешће, неукрашен. Занимљиво је да се ова форма зделе јавља већ у прото-Болераз фази на северу и северозападу територије ове манифестације, али и у Чернавода I култури на крајњем истоку Балкана.³¹ С обзиром да се према датумима са локалитета Хотница–Водопада култура Чернавода I може датовати већ у први квартал 4. миленијума пре н. е., односно 2-3 века пре прото-Болераз културе,³² можда треба размишљати о постојању евентуалних посредних или непосредних интеракција између заједница са истока Балкана и западног Закарпатја, односно централне Европе, које су допринеле ширењу ове форме посуде и других елемената, креирајући на тај начин културну базу на којој је овај комплекс формиран. Овој тези иде у прилог орнамент у виду канелура на тим зделама у прото-Болераз фази на југу централне Европе, које су типичан орнамент за Балкан у старијем енеолиту (Бубањ–Салкуца–Криводол комплекс, Салкуца IV, Галатин и др.), а нису заступљене у претходним периодима на територији прото-Болераз фазе, па се може претпоставити да је овај орнамент доспео са територије Балкана приликом ових међусобних, очито посредних контаката носилаца Чернавода I културе са заједницама на југу централне Европе. На овом месту треба поменути зделу левкастог врата са Бубња из објекта 104, украшену на трбуху јамичастим или ромбоидним удубљењима, са отисцима који подсећају на имитацију мотива „гусенице”, познатог из културе Чернавода I (Т. I/3),³³ што, између осталог, такође може указивати на ове везе.

Слична ситуација је забележена и са лоптастим посудама кратког цилиндричног или левкастог врата (шоље), са или без тракасте дршке, које се такође јављају на пространој територији, на целокупној територији култура Болераз, Баден и Чернавода III. Форма шоља је мање-више идентична, а разликују се по орнаментима на трбуху, који могу бити вертикалне или косе, шире или уже канелуре, односно вертикалне или косе урезане паралелне линије. Ретки су примерци, као на Бубњу, украшени низом утиснутих тачака или кружића испод којег су косе урезане линије (Т. I/10), који су евидентирани и у централној Европи (Пољска, Чешка).³⁴ Готово идентичне шоље констатоване су на Босуту,³⁵ затим Мостонги и Вучедолу,³⁶ Гомолави,³⁷ а аутори их углавном везују за Болераз, или предкласичну фазу баденске културе, за разлику од издуженијих форми, које су карактеристичне за класичну фазу.³⁸ Исто примећују Неуступни, Немејцова-Павукова и Сохацки када је реч о централној Европи. Неуступни сматра да су здепастије шоље старије (фаза А баденске културе),³⁹ као и Немејцова-Павукова,⁴⁰ која их опредељује у

26 Tasić 1995, Pl. XVII/2; Petrović, Jovanović 2002, 22/2-4, 26/229/1, 2, 6; Стојић, Чађеновић 2006, Т. LXXXIII/6-8; Endrodi 2002, Fig. 7/4; 17/10, 11, 24/8, 27/6, 30/5.

27 Dimitrijević 1979, 214, sl. 7/13, 14.

28 Sohacki 1981, Pl. IV/B, C, D2, E.

29 Zápotocký, Zápotocká 2001, Abb. 13/9; Spasić 2009, Pl. IV/2, 4, 5, 7.

30 Gleser, Thomas 2012, Abb. VII. 46, 49; Nica 2001; Nemeti 2001.

31 Kalicz 2001, Abb. 7/1, 4, 9/5, 9-15; Roman 2001, Abb. 6-7.

32 Boyadziev 1995, 185, Tab. 5; Wild et al. 2001, 1059, Tab. 1-2.

33 Nikolova 1999, 132.

34 Godlowska 1973, Abb.1/10; Pleslova-Štikova 1973, Abb. 11/1.

35 Spasić 2011, T.I/2; Govedarica 2001, Abb. 4/3-5.

36 Tasić 2001, Abb.4/2, 6, 7; Tasić 1995, Pl. XVI/5, 6.

37 Petrović, Jovanović 2002, 29/3, 31/1, 33/11.

38 Dimitrijević 1979, sl. 6/6, 12, 13, 14; 7.

39 Neustupny 1973, Abb.1

40 Nemejcova-Pavukova 1981, 262, obr. 1/G, obr. 2/G1,2-5.

Ia и Ib фазу баденске културе (Болераз), с тим што би примерци с Бубња више одговарали шољама из фазе Ib. И Сохацки констатује да су ове шоље типичне за Болераз, док у класичној фази баденске културе ове посуде имају издуженији врат, или су у облику луковице.⁴¹ Ове шоље опредељене су у Болераз културу и у Пољској, Боемији, Моравији и Мађарској,⁴² као и у локалну варијанту Болераза у Аустрији (Јениберг I).⁴³ Лоптасте шоље се такође јављају и у Чернавода III култури на југоистоку Балкана (Драма), али имају нешто дужи левкасти или конични врат од примерака са Бубња, мада су слично украшени вертикалним канелурама.⁴⁴ Овај тип посуде, са кратким вратом, познат је са локалитета Чернавода III културе из Олтеније и Трансилваније.⁴⁵

И форма и орнамент целе амфоре која је откривена у објекту 106 на Бубњу (Сл. 4-5) (Т. I/16), карактеристични су за многе локалитете у централној Европи, на источном Балкану и у ближој околини. У Брзој Врби констатована је амфора нешто ужег отвора, али сличног орнамента,⁴⁶ а слична амфора откривена је на Босуту.⁴⁷ Приближно иста форма амфоре, идентичног орнамента, забележена је у култури канеловане керамике у Пољској,⁴⁸ као и у Јениберг култури (локалне варијанте Болераз, односно Баден културе).⁴⁹ Немејцова-Павукова наводи да је овај тип амфоре карактеристичан за Ia и Ib фазе баденске културе (Болераз), док је наш примерак много сличнији примерцима Ib фазе.⁵⁰

Припадност Болераз фази баденске културе потврђују и налази готово идентичних амфора у централној Немачкој, у Болераз култури,⁵¹ а амфора готово идентична примерку из објекта 111 (Т. I/17) са Бубња евидентирана је у Драми.⁵²

Поклопи или таџири типа Братислава, откривени у првом хоризонту овог слоја на Бубњу (Т. I/13, 14), раширени су од централне Европе на северу, до Грчке на југу. Према дистрибуцији ових налаза чини се да су управо Дунав и Тиса, а затим Поморавље и Повардарје, комуникациони правци којим су се ове посуде шириле.⁵³ Према Немејцовој-Павуковој ове посуде се јављају од фазе Ib баденске културе (Болераз),⁵⁴ а до сличног закључка је дошао нешто касније и Ј. Маран, који сматра да њихово порекло треба тражити на територији јужног Балкана.⁵⁵ Павелчик налаз из Јешовица одређује у млађу фазу Трихтербекер културе (Јешовице С2 фаза),⁵⁶ што ове посуде датује прилично високо,⁵⁷ па теорија о јужном пореклу ових посуда не изгледа уверљиво, поготово када се осврнемо на апсолутни датум са Бубња за хоризонт у којем су ове посуде откривене, који је доста нижи.⁵⁸

Дршке типа анса корнута, констатоване у неколико целина на Бубњу у старијем хоризонту, нису евидентиране на другим локалитетима, а једна здела са идентичном дршком потиче са старих ископавања Бубња.⁵⁹ Тунеласте дршке на унутрашњој страни посуде (Т.

41 Sochacki 1981, Pl. I-II.

42 Kozłowski 1973, Fig. 4/2, 3; Zápotocký, Zápotocká 2001, Abb. 10/1, 7, 10, 12; Šmid 2001, Abb.0/1, 2, 5, 6; Torma 1973, Abb. 3/2-8.

43 Ruttkay 2001, Abb. 4/1-4.

44 Gleser, Thomas 2012, Abb. VII. 44-45.

45 Nica 2001, Abb. 5/5. Nemeti 2001, Pl. XIV/4, 5.

46 Govedarica 2001, Abb. 2/5.

47 Spasić 2011, sl. 7.

48 Kozłowski 1973, Fig. 2/7.

49 Ruttkay 2001, Abb.2.

50 Nemejcova-Pavukova 1981, Obr. 1/O, 2/O.

51 Capitani, Leuzinger 2001, Abb. 7/4.

52 Gleser, Thomas 2012, Abb. VII. 42.

53 Maran 1998; Govedarica 2001; Spasić 2008; Nica 2001; Bondár 2001.

54 Nemejcova-Pavukova 1981, obr. 2/1.

55 Maran 1997, 178-179.

56 Pavelčík 1973, Taf. 3/10.

57 Furholt 2013, Tab. 2, Abb. 2.

58 Bulatović, Vander Linden 2017, Fig. 4, Lyon-13228, SUERC-69265.

59 Гарашанин, Ђурић 1983, кат. бр. 100.

I/12, T. II/6) констатоване су и у Олтенији на локалитету Чернавода III културе и на Босуту у Болераз фази баденске културе,⁶⁰ а на Бубњу се јављају у оба хоризонта културног слоја III.

На Бубњу су, осим наведеног, спорадично регистроване и тзв. тордиране дршке, затим вишеструке пластичне траке испод обода, вишеструки рожасте наставци на ободу и други карактеристични елементи за баденску и Чернавода III културу, али је интересантно да су тунеласте дршке изузетно ретке, за разлику од истовремених налазишта у централној Европи и на Балкану, где су једна од главних карактеристика ових култура. Уместо малобројних вишеструких пластичних трака испод обода (у објекту 23 и у слоју 2. хоризонта - Т. I/18, Т. II/10), које су карактеристичне за Чернавода III културу, на Бубњу има много амфора украшених низовима отисака директно на површину суда испод обода, што изгледа као имитација поменутог орнаментa. Сличних орнамената има у Драми, Олтенији и српском Подунављу,⁶¹ па претпостављамо да је овај елемент, заједно са дршкама типа анса корнута, регионална карактеристика Чернавода III културе која се може везати за овај део Балкана.

Карактеристичне полулоптасте зделе, благо наглашеног обода, које су констатоване искључиво у другом хоризонту III културног слоја на Бубњу (Т. II/1-3), евидентирани су у Панонији и централној Европи, а опредељују се у класичну и позну баденску културу.⁶² Сличне зделе, међутим, констатоване су на југоистоку Балкана, у Драми, где се овај културни слој датује прилично високо, и пре би одговарао Болераз фази ове културе.⁶³

Тордирана дршка, односно дршка са чланкастим телом (Т. I/23), констатована је у старијем хоризонту на Бубњу, а може се наћи на локалитетима Чернавода III, нарочито Болераз фазе баденске културе.⁶⁴ Првобитно се мислило да су ове дршке карактеристичне за Чернавода III културу, али се касније испоставило да су на истоку ретке и да су много заступљеније у Болераз фази баденске културе (фаза Ib, према Немејцовој-Павуковој).⁶⁵ Иначе, овај тип дршке се јавља већ од прото-Болераз фазе у Панонији, што би могло да потврди њено северно порекло.⁶⁶

Карактеристични вишеструки рожасте наставци на ободу посуде (Т. I/21), јављају се, такође, углавном на територији носилаца баденске културе, мада се у већини случајева налазе на врху тракастих дршки,⁶⁷ а много су ређа појава на локалитетима Чернавода III културе.⁶⁸

Антропоморфна фигурина, нађена у старијем хоризонту на Бубњу (Т. I/24), има руке у виду патрљака, за разлику од карактеристичних баденских фигурина *Kopfflose* типа, које махом немају руке, већ само наглашена рамена. Глутеје јесу наглашене, али бубањски примерак није орнаментисан, по чему се, такође, разликује од класичних *Kopfflose* фигурина. Према аналогијама, може се закључити да примерак са Бубња више личи на фигурине из доњег Подунавља и Олтеније,⁶⁹ односно са територије централног Балкана, него са територије баденске културе.⁷⁰

60 Nica 2001, Abb.9/2; Spasić 2011, T.VII/3.

61 Lichardus, Iliev 2001, Taf. 4-5; Nica 2001, Abb. 7/6, 8-9; Spasić 2011, sl. 8, T. VI/5, VII/1, 3.

62 Endrodi 2002, Figs. 5/4, 25/7, 9, 11, 13; Bondár 2001, Fig. 5/18, 27; Przybyl 2008, Pl. 2/b.

63 Gleser, Thomas 2012, Abb. VII. 39/13476, Taf. 40/10891.

64 Ruttikay 2001, Abb. 4/5, 6; Zápotocký, Zápotocká 2001, Abb. 10/7, 8; Nemejcova-Pavukova 1982, Abb. 8/3, 4; Spasić 2011, T. I/6, 7.

65 Nemejcova-Pavukova 1981, obr. 2/B/2.

66 Kalicz 2001, Abb. 9/3.

67 Dimitrijević 1979, T. XXIV/1; Spasić 2011, T.VIII/4; Spasić 2009, Pl. VI/5; Petrović, Jovanović 2002, 36/2, 3; Endrodi 2002, Fig. 28/9; Sochacki 1981, Pl. II/B, C, E.

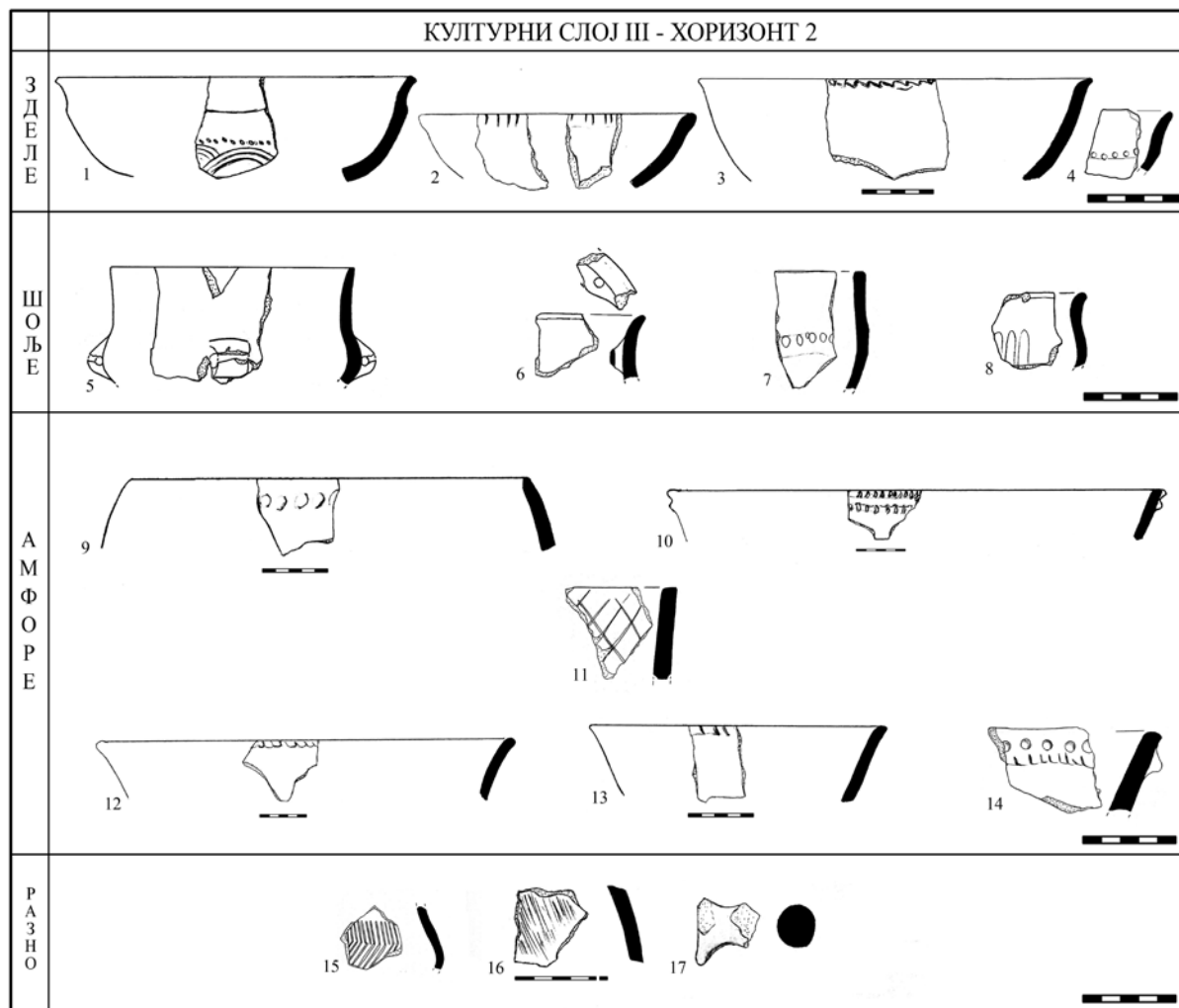
68 Nica 2001, Abb. 2/7.

69 Roman 2001, Taf. 2; Nica 2001, Abb. 5/13.

70 Govedarica 2001, Abb. 3/2, 4.

Једна од главних карактеристика бубањске керамике из овог слоја, у оба хоризонта, јесте карактеристичан орнамент у виду снопова танких линија променљиве оријентације, налик метличастом орнаменту (Т. I/15, 17, 22, Т. II/16). Тако украшена керамика, према литератури, није заступљена на локалитетима ове културе, или се, можда, зато што није довољно атрактивна, ретко помиње у публикацијама везаним за ове локалитете.⁷¹

Т. II - 1, 4, 5, 10-13 и 17. културни слој; 2 и 14. објекат 35; 3 и 13. објекат 53; 6-8. објекат 95; 9 и 16. објекат 54; 15. објекат 97.

Од осталих покретних налаза, осим артефаката од окресаног камена, кости и рожине, који ће бити обрађени у другим радовима, регистровани су тзв. калеме, затим пршљенци и тегови од печене земље, делови кашика од печене земље, украсна плочица од ведровог зуба, део животињске фигуре, део камене секире са перфорацијом, као и делић бакарне игле. Пршљенци, који су већином коничне форме, али има примерака полумесечастог или биконичног пресека, нису хронолошки осетљиви, а регистровани су на многим баденским и Чернавода III – Болераз локалитетима, али и на локалитетима млађих енеолитских култура на Балкану.⁷² Слично је и са тзв. жетонима, перфорираним или не, калемима и кашикама, који су чест инвентар енеолитских култура на Балкану, али

71 Nica 2001, Abb. 3/7; Bondár 2001, Fig. 5/23, Fig. 7/6; Endrodi 2002, 18/6.

72 Галовић 1959, Т. IV/11-12; Георгиев et al. 1979, Obr. 191; Nemejcova-Pavukova 1981, Obr. 2/v; Nemeti 2001, Pl. XIV/2; Govedarica 2001, Abb. 3/7; Petrović, Jovanović 2002, 42/6, 103/3, 173/9, 319/19; Horváthová 2008, Fig. 9/12-13.

и шире.⁷³ Делић бакарне алатке кружног пресека из објекта 108 (Сл. 7), највероватније припада игли или шилу, а сличне алатке констатоване су у великом броју на насељу костолачке културе на Гомолави,⁷⁴ као и готово у свим хоризонтима првог културног слоја на Езеру.⁷⁵ Н. Тасић наводи да је на налазиштима развијеног, односно позног енеолита на Балкану, забележен осетан пад у броју бакарних предмета, у односу на претходни Бубањ–Салкуца–Криводол комплекс, као и Бодрокерестур културу.⁷⁶ Морамо напоменути да су на Бубњу, укључујући и старија ископавања, бакарни налази у свим енеолитским слојевима регистровани у веома малом броју. Перфориране камене секире, налик примерку из старијег хоризонта културног слоја III, регистроване су на налазиштима баденске културе у Мађарској,⁷⁷ али се овај тип секира не везује за одређен период или културу, већ је широко распрострањен у енеолиту и бронзаном добу. Слично је и са зооморфним фигуринама (Т. II/17), које су евидентирани на налазиштима Чернавода III и баденске културе,⁷⁸ али се јављају у свим периодима праисторије на овим просторима. Интересантно је да су у овом слоју камени жрвњеви констатовани у најмањем броју у односу на остале слојеве.

Сл. 7 - Бакарни предмет *in situ* у објекту 108, 1. хоризонт културног слоја III.

Према стилско-типолошким одликама налаза и датим аналогијама немогуће је културни слој III на Бубњу одредити искључиво у Чернавода III културу, или Болераз фазу, или почетак класичне баденске културе, јер су евидентирани елементи свих наведених културних манифестација, нарочито Чернавода III и Болераз културних феномена. Захваљујући апсолутним датумима из четири целине, међутим, по две из првог

и другог хоризонта, могуће је овај слој хронолошки прецизније дефинисати. Према апсолутној хронологији, односно *Bayesian* моделу, почетак старијег насеља на Бубњу (хоризонт 1) може се датовати у време између краја 35. и средине 34. века пре н.е., док би крај млађег насеља (хоризонт 2) падао у време између средине 34. и средине 33. века пре н.е.,⁷⁹ што би значило да су се носиоци ове културе на Бубњу задржали у периоду од не више од око 100 година. Ови апсолутни датуми одговарају Болераз фази и, евентуално, раној класичној фази баденске културе на југу централне Европе,⁸⁰ али и датумима са насеља Чернавода III културе у Драми, од којих су датуми са Бубња, додуше, мало млађи.⁸¹

73 Георгиев et al. 1979, Obr. 192-195; Roman 2001, Taf. 3/1; Govedarica 2001, Abb. 3/5; Petrović, Jovanović 2002, 30/21-22; 219/12; Horvath 2008, Pl. 5/2, 4; Gleser, Thomas 2012, Taf. 3/12170, 16/12066, 41/10719, 61/13200.

74 Petrović, Jovanović 2002, 282-283/1-20.

75 Георгиев et al. 1979, Обр. 106-107.

76 Tasić 1979, 122.

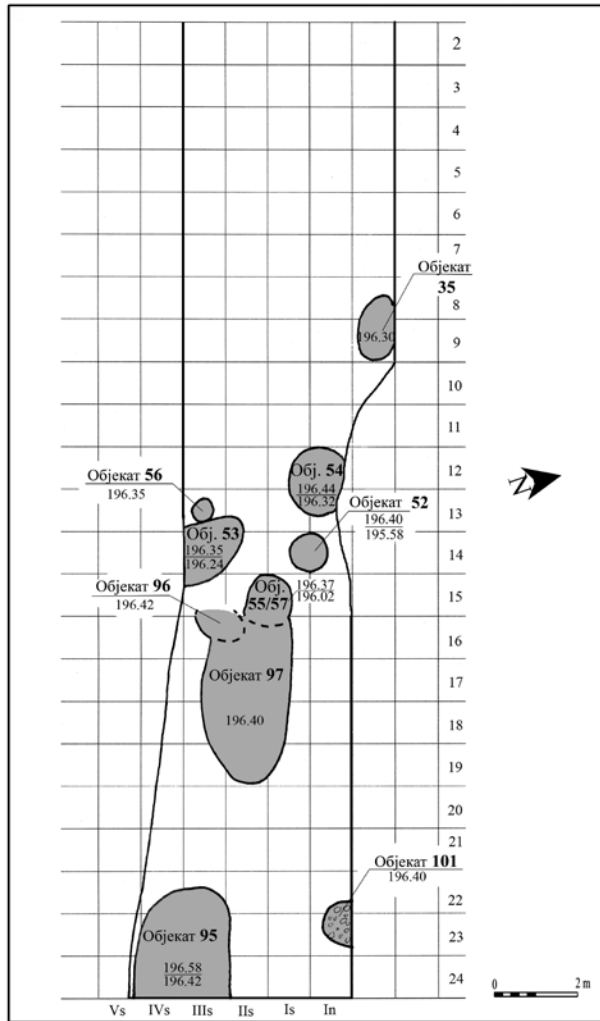
77 Horváthová 2008, Fig. 4/4, 6.

78 Horváthová 2008, Fig. 9/4-5; Gleser, Thomas 2012, Taf. 31/12827.

79 Bulatović, Vander Linden 2017.

80 Furholt 2008; Wild et al. 2001.

81 Gleser, Thomas 2012, Abb. VIII. 6.

И стилско-типолошки елементи на керамици указују на Болераз културу (фазу) и Чернавода III културу, али у много мањој мери и на почетак класичне фазе баденске културе, мада је највећи број елемената заједнички за Чернавода III и Болераз културу (фазу). Из тог разлога је у археолошку литературу и уведен термин Чернавода III – Болераз култура. На локалитетима из овог периода на централном Балкану ситуација је мало компликованија, јер је махом реч о локалитетима без утврђене стратиграфије, који нису истраживани, са којих потичу случајни налази, или су у најбољем случају истражени у малој мери (Маскаре, Гладнице, Новачка ћуприја, Корићани, Дивостин, Ћелава главица и др.),⁸² тако да је прецизнија културно-историјска атрибуција ових налаза готово немогућа, за разлику од знатно јасније ситуације на северу Балкана, где је атрибуција налаза много лакша.⁸³ Из тог разлога је за овај хоризонт на централном Балкану предложен термин Чернавода III – Болераз – Баден

феномен, док релативно хронолошка ситуација између ових локалитета на централном Балкану и локалитета ових култура на северу и истоку не буде јаснија.⁸⁴ Предложени термин Чернавода III – Болераз – Баден, у том случају би обухватао све евентуалне могућности њихове културне детерминације, чиме би се ови локалитети са несигурном атрибуцијом налаза уопштено културно дефинисали, без прецизније културне детерминације. На тај начин би се избегле даље грешке и несугласице о овом периоду на територији централног Балкана приликом интерпретације ових локалитета у научним анализама и синтезама које из њих произлазе, док ова ситуација не буде јаснија. Неки аутори се, вероватно, не би сложили са овим предлогом, јер сматрају да баденска култура није ни досегнула територију на југу даље од српског Подунавља,⁸⁵ те да се простирала махом у равничарским областима, не и планинским и брдским пределима јужно од Саве и Дунава.⁸⁶

Према аналогијама налаза и апсолутној хронологији, следећи периодизацију Немејцове-Павукове, први хоризонт културног слоја III на Бубњу хронолошки би одговарао IVb фази баденске културе (Болераз), док би хоризонт 2 одговарао истој фази,

82 Стојић, Чађеновић 2006, 163; Глишић 1959, 13-17; Кретић et al. 1986, 22; Богдановић 1985, 19, 29; Лековић, Буричић 1990, 77; Стојић 2000, 15.

83 Dimitrijević 1979, 183-195; Tasić 1995, 46-58.

84 Bulatović, Kapuran 2017.

85 Tasić 1995, 51.

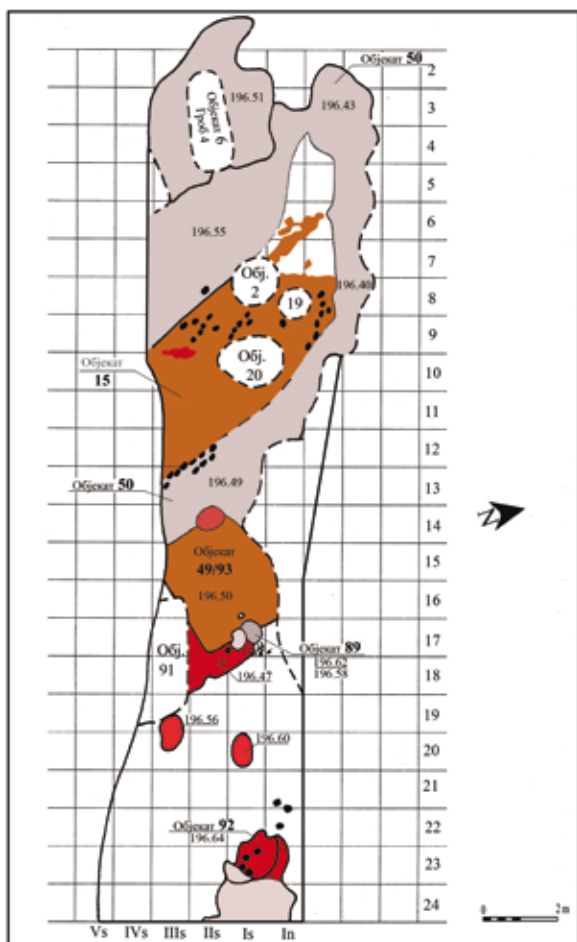
86 Roman, Nemeti 1978, 82, Pl. 1.

или евентуално почетку IIIа фазе.⁸⁷ Према периодизацији С. Димитријевића, који је начинио периодизацију баденске културе за централни Балкан, ови хоризонти на Бубњу би се могли одредити у А1–А2 фазе баденске културе, с тим да при културној детерминацији овог слоја треба користити и термин Чернавода III, јер стилско-типолошке карактеристике одређеног броја налаза свакако одговарају овој култури. Стога, најправилније би било за овај слој на Бубњу користити термин Чернавода III – Болераз – (Баден) манифестација.

Колико су стилско-типолошки блиски елементи Чернавода III и Болераз култура, говори податак да су готово сви карактеристични елементи заједнички за обе појаве, с тим да су заступљени у различитом односу, у зависности од територије, односно у зависности од тога да ли је реч о територији источног Балкана, западног Балкана и централне Европе, или централног Балкана и Паноније, као пограничног простора.⁸⁸

КУЛТУРНИ СЛОЈ IV

У културном слоју IV, који се налазио изнад слоја носилаца културе Чернавода III – Болераз – Баден, констатоване су затворене целине и налази Коцофени–Костолац културе. Ову културу дефинисали су Б. Јовановић и Н. Тасић, као културни феномен настао симбиозом Коцофени и костолачке културе на територији централног Балкана,⁸⁹ коју су, затим, прихватили многи други аутори.⁹⁰ Овај слој на Бубњу садржао је три стратиграфски утврђена хоризонта.

У првом хоризонту констатовано је пет затворених целина (објекти 15-старија фаза, 49/93, 50, 89 и 92) (Сл. 9-13), док је у другом, односно трећем хоризонту евидентирано осам (објекти 11, 15-млађа фаза, 16, 17, 18, 19, 42 и 43) (Сл. 14), односно осам целина (објекти 3, 8, 20, 76, 81, 82, 87 и 88) (Сл. 15-18). Објекти из културног слоја IV јесу остаци надземних објеката (објекти 3, 11, 15, 49/93, 76, 82, 87), затим остаци подница, огњишта и укопа за стубове (објекти 8, 16, 17, 18, 42, 43, 88, 89), као и група речних облутака (објекат 81), слој набоја (објекат 50) или јаме различите намене (објекти 19 и 20).

◀ Сл. 9 - Основа I. хоризонта културног слоја IV.

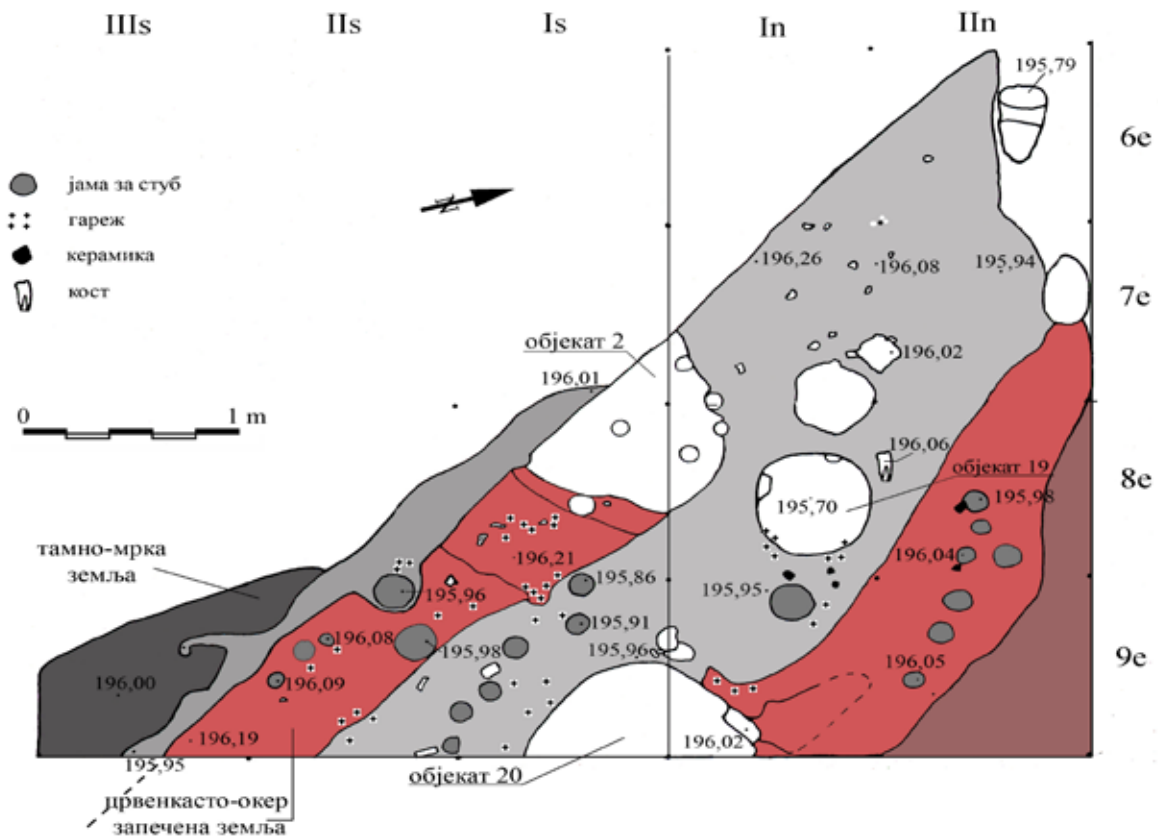
Генерално узевши, стилско-типолошке особине керамике из хоризоната 1–3 културног слоја IV, у потпуности одговарају култури Коцофени–Костолац. Иако су стилско-типолошке карактеристике керамике из свих хоризоната овог културног слоја на Бубњу прилично уједначене, евидентирани су извесне разлике у степену

87 Nemejcova-Pavukova 1981, 264-265.

88 Köhler 2008, 95-107.

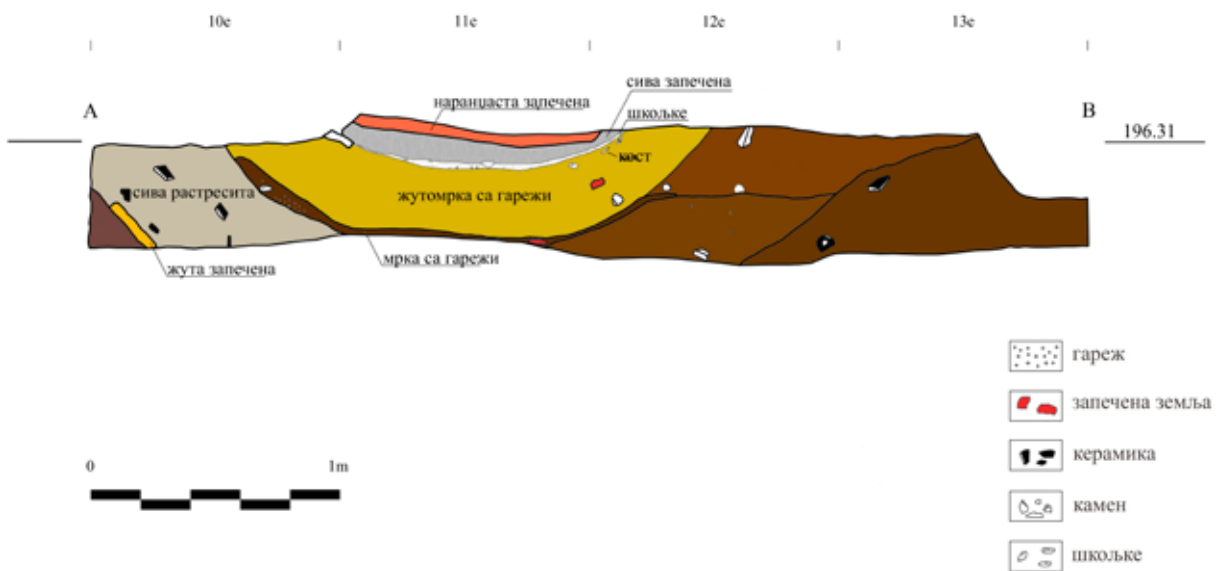
89 Jovanović 1976, 131-142; Tasić 1979.

90 Николић 1997, 197-210; Капуран, Булатовић 2012, 65-70; Bulatović, Kapuran 2017.

Објекат 15

Сл. 10 - Основа северне половине објекта 15, 1. хоризонт културног слоја IV.

Сл. 11 - Пресек јужне половине објекта 15, 1. хоризонт културног слоја IV, поглед са југа.

заступљености појединих елемената у овим хоризонтима, као и појава нових елемената, нарочито у последњем хоризонту овог слоја.

Анализом керамике уочено је да керамичке форме из културног слоја III нису заступљене у културном слоју IV. Малобројни фрагменти керамике са орнаментима карактеристичним за слој III, као што су метличасти орнамент, мотив укрштених линија које формирају веће ромбове, затим мотив рибље кости (Т. III/13, 15, 18) или двоструке пластичне траке, заправо, већ припадају Коцофени култури, и на Бубњу су заступљени само у најстаријем хоризонту културног слоја IV. Ови елементи су, наиме, уобичајени за све фазе Коцофени културе у Олтенији, с тим да су у фази I заступљени у већем броју, док се у фазама II и III јављају у мањем броју, а примат у орнаментици преузимају нешто другачије организовани линијски мотиви.⁹¹ Уопштено посматрано, према степену заступљености стилско-типолошких одлика керамике, чини се да у хоризонту I културног слоја IV на Бубњу у керамичком инвентару преовладавају елементи Коцофени културе. То су полулоптасте зделе косо засеченог обода, украшеног урезаним орнаментима (Т. III/4, 5), дубље полулоптасте посуде, украшене вертикалним пластичним ребрима (Т. III/3), амфоре са наглашеним задебљаним ободом (Т. III/10), лонци бачвасте форме са језичастим дршкама (Т. III/14), украшени пластичним тракама са отисцима прста и др. Од орнамената се, поред већ наведених, као што су метличасти орнамент, укрштене урезане линије које формирају ромбове, мотив рибље кости и вишеструке траке, јављају и вертикална ребра, линцен апликације и мотив утиснутог шнура (Т. III/8, 17, 19). Сви наведени орнаменти су карактеристични за Коцофени културу у Олтенији, али и у источној Србији.⁹² Мотив врпце директно утиснуте на површину суда, забележен на Бубњу на једном фрагменту,⁹³ јавља се у Олтенији у II фази Коцофени културе, док је за прву фазу карактеристична тзв. викеншур техника.⁹⁴ Осим у Олтенији, овај мотив регистрован је на више локалитета у источној Србији (Кривељ, Клокочевац, Кусјак, Мокрањске стене), заједно са типичном керамиком Коцофени културе.⁹⁵

◀ Сл. 12 - Основа северне половине објекта 15, I. хоризонт културног слоја IV.

▶ Сл. 13 - Основа јужне половине објекта 15, I. хоризонт културног слоја IV.

91 Roman 1976.

92 Roman 1976; Капуран, Булатовић 2012.

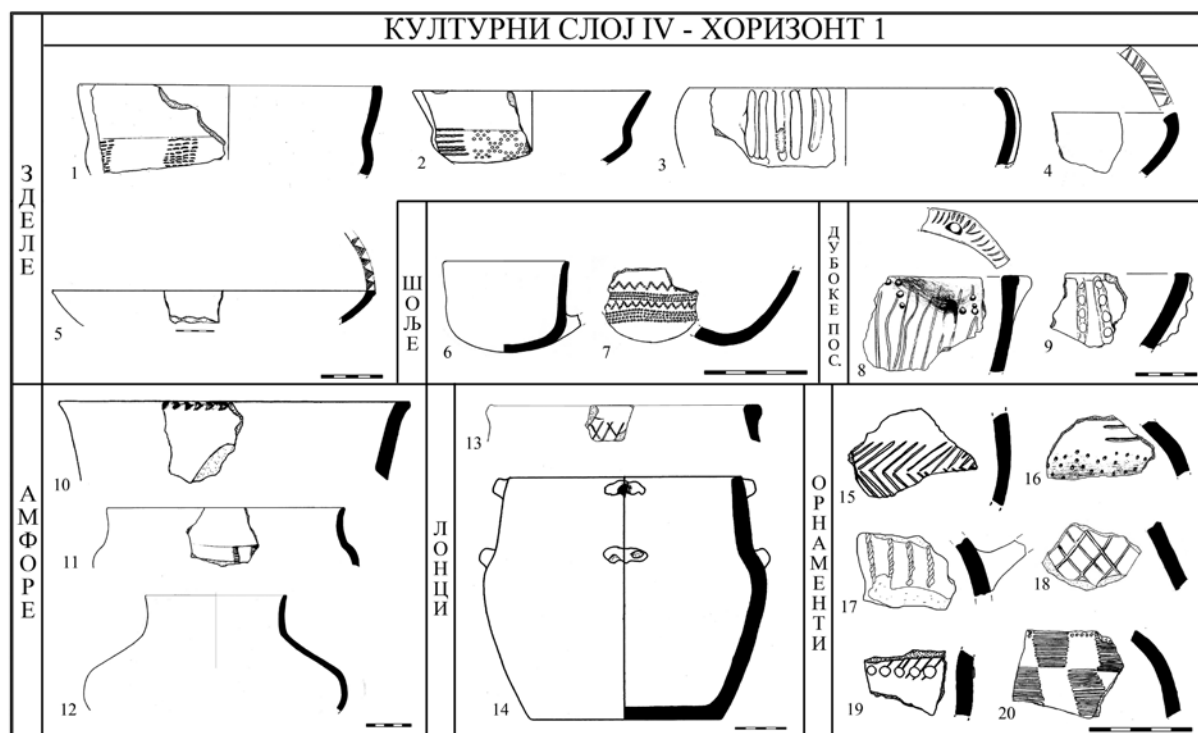
93 Постоји још један фрагмент украшен врпцом са старијих ископавања, али контекст овог налаза није дефинисан (Стојић, Јоцић 2006, Т. LXXIII/182).

94 Roman 1976, 99-100; Roman et al. 1992, 61-62, Taf. 29-31.

95 Капуран, Булатовић 2012; Bulatović 2014, Fig. 2/10-19; Булатовић 2015, Т. IV/55, 64, V/72.

У хоризонту 1 присутни су, међутим, и елементи костолачке културе, као што су зделе благе S профилације са левкастим вратом (Т. III/1, 2), амфоре уског отвора са широким развученим трбухом (тзв. *Fischbutte*) (Т. III/12), полулоптасте шоље (Т. III/6, 7), а од орнамената, браздасто убадање и низови тачкастих убода који формирају различите орнаменте (паралелне линије, цикцак линије, наизменичне групе убода које формирају геометријске облике чији се врхови додирују и др.). Ови орнаменти су карактеристични за костолачку културу на целокупној њеној територији.⁹⁶

Занимљиво је да су елементи костолачке културе регистровани у објекту 15, а нису констатовани у објекту 49/93, иако су према апсолутним датумима и стратиграфији ова два објекта приближно истовремена. Ово би се могло објаснити сувише малим бројем налаза из објекта 49/93 којима располажемо, односно недовољним узорком за неке одређеније закључке.

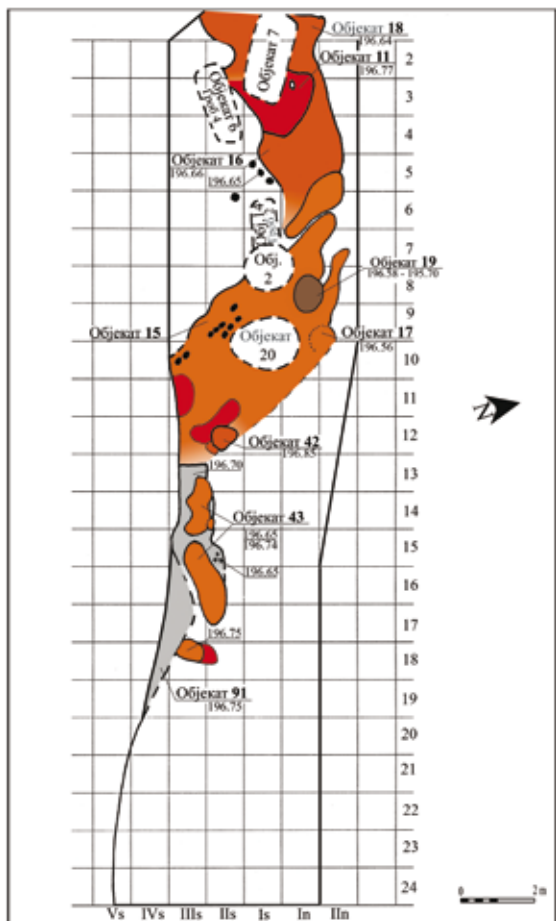
Т. III - 1-4, 7, 9, 14, 16, 19 и 20. објекат 15; 5, 6, 8, 11, 13 и 17. културни слој; 10. објекат 50; 12. објекат 89; 15. објекат 93; 18. објекат 49.

У орнаменталној структури издваја се мотив изведен организацијом урезаних (ређе фурхенштих) паралелних линија у вертикалне, или ређе, хоризонталне траке, понекад испуњене белом инкрустацијом (Т. III/20). Овај мотив се јавља већ у првом хоризонту, али веома спорадично (три фрагмента у објекту 15), док ће у наредним хоризонтима културног слоја IV бити много заступљенији. Занимљиво је што се на другим локалитетима костолачке културе овај мотив јавља сасвим спорадично, а на многим локалитетима ове културе није ни констатован. Тако је спорадично забележен у насељу на Гомлави,⁹⁷ као и на локалитетима Коса–Корићани, Кулма Шкјопулуј, Село–Бољевци, где је, међутим, изведен махом фурхенштих техником, а не урезаним

96 Tasić 1995, Pl. XX-XXI; Nikolić 2000; Petrović, Jovanović 2002.

97 Tasić 1995, Pl. XX/1, 7; Petrović, Jovanović 2002.

линијама као на Бубњу.⁹⁸ На локалитетима Коцофени културе у Олтенији већ од ране фазе јављају се орнаменти које чине вертикалне траке, испуњене паралелним косим или правим урезаним линијама, уоквирене, такође, урезаним линијама,⁹⁹ који у приличној мери подсећају на мотив са Бубња, па је то засада чини се најприближнија аналогија његовог порекла. Овај орнамент је, изгледа, нарочито био омиљен на локалитетима Коцофени–Костолац културе у јужном Поморављу, јер је идентично украшена керамика констатована на више локалитета у лесковачкој регији,¹⁰⁰ као и у околини Алексинца.¹⁰¹

Сл. 14 - Основа 2. хоризонта културног слоја IV.

Када је реч о односу костолачких и Коцофени елемената на керамичком инвентару хоризонта 2 културног слоја IV, може се рећи да су у овом хоризонту заступљенији елементи костолачке културе, али, чини се, више у орнаментици него у формама посуда. Од Коцофени елемената задржане су полулоптасте зделе заравњеног, у неким случајевима проширеног обода, чија је горња површина украшена урезаним линијама (Т. IV/1, 2), затим полулоптасте дубље посуде, украшене вертикалним пластичним ребрима (Т. IV/15, 16), амфоре левкастог врата са масивном језичастом дршком испод обода (Т. IV/12, 13), као и линцен апликације (свега два фрагмента) (Т. IV/16) и уоквирене вертикалне траке, испуњене шрафуром, између којих се налази цикцак линија (Т. IV/29). Орнамент у виду вертикалних трака испуњених густом шрафуром, констатован је на локалитетима III фазе Коцофени културе у Олтенији,¹⁰² као и на локалитетима у јужном Поморављу,¹⁰³ и средњем Поморављу,¹⁰⁴

а идентичан орнамент, укључујући и цикцак линију, регистрован је на локалитету Састанци у Бобишту код Лесковца, са керамиком сличних стилско-типолошких особина као на Бубњу у хоризонтима 2 и 3 културног слоја IV.¹⁰⁵ У орнаментици овог хоризонта, дијапазон орнамената карактеристичних за костолачку културу је проширен, па су уз већ постојеће мотиве присутни и орнаменти тачкастих или троугластих ситних убода који формирају висеће троуглове, правоугаонике или ромбове, организоване у метопска поља (Т. IV/5, 6, 8, 10, 23, 25, 26), затим фурхенштих косе или хоризонталне паралелне линије, испуњене белом инкрустацијом (Т. IV/3, 30), вертикалне траке изведене кратким,

98 Nikolić 2000, Tab. XIX/9; XXI/3, 10; XXXII/4, 7.

99 Roman 1976, Pl. 61/2, 6, 11, 12, 66/1, 3, 4, 82/9, 12, 13.

100 Булаговић, Јовић 2010, Т. X/23, XIX/42, XXI/51, XXIII/63, 72, 73, XLVI/10.

101 Галовић 1959, Т. I/5, 7, 9.

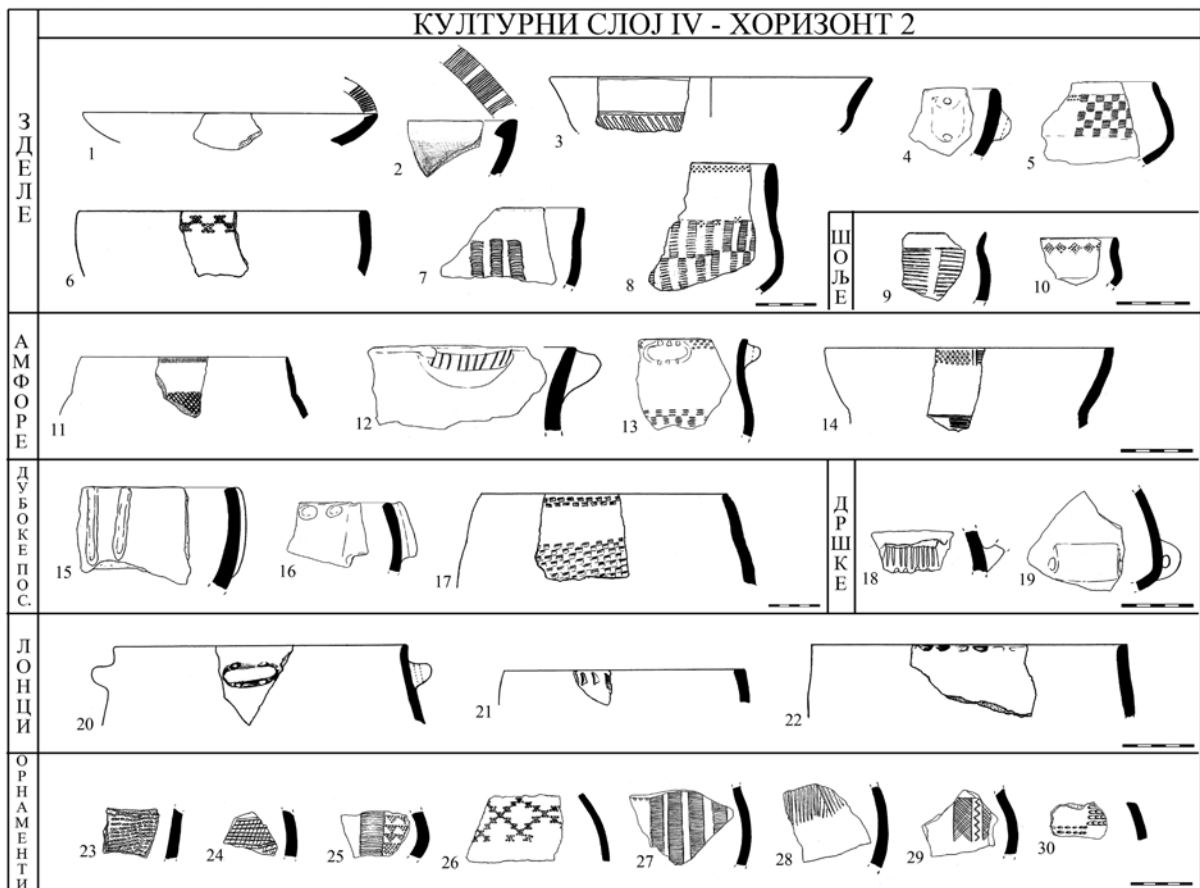
102 Roman 1976, Pls. 96; 97/2, 100/10, 101/7.

103 Галовић 1959, Т. II/5.

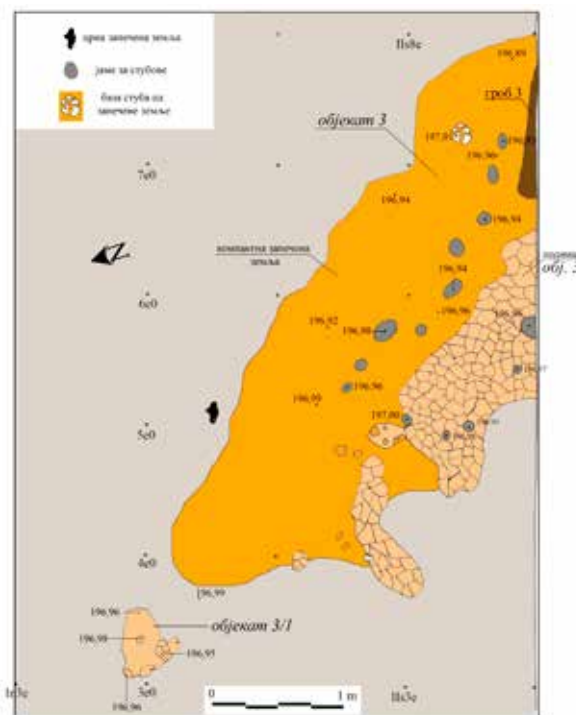
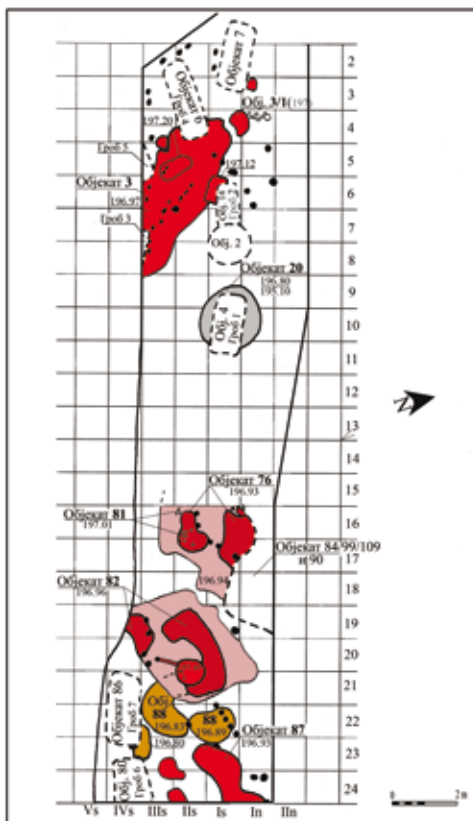
104 Стојић 1989.

105 Булаговић, Јовић 2010, Т. XXIII/65.

Т. IV - 1 и 30. објекат 44; 2, 3, 10, 12, 18, 23 и 28. објекат 15; 4, 5, 7-9, 11, 13-17, 19, 20, 24, 25, 27 и 29. културни слој; 6, 21, 22 и 26. објекат 48.

◀ *Сл. 15 - Основа 3. хоризонта културног слоја IV.*

▲ *Сл. 16 - Основа објекта 3, 3. хоризонт културног слоја IV.*

Сл. 17 - Пресек СИ сегмента поднице пећи објекта 82, снимак са СЗ, 3. хоризонт културног слоја IV.

Сл. 18 - Основа поднице пећи (објекат 82), 3. хоризонт културног слоја IV.

урезаним, благо лучним линијама (Т. IV/5, 7-9, 13, 14, 27) и др. Иначе, присуство беле инкрустације на орнаментима, забележено је у нешто већој мери него у претходном хоризонту. Орнамент вертикалних паралелних, или наизменично организованих трака, изведених од паралелних урезаних линија, први пут забележен у хоризонту 1, знатно је бројнији у овом хоризонту (објекат 15 и слој), као и мотив мреже изведен од густо урезаних, паралелних, унакрсних линија (Т. IV/11, 24, 29).

У трећем, најмлађем хоризонту културног слоја IV, констатован је, стилско-типолошки посматрано, идентичан инвентар као у претходном слоју, односно симбиоза костолачких и Коцофени елемената, са извесним стилским одступањима. Наиме, с обзиром на мали број керамичких фрагмената, у хоризонту 3 се примећује већи број керамичких уломака, украшен мотивима густе мреже или вертикалних трака, начињених од хоризонталних паралелних линија (Т. V/1, 5, 13, 14, 16), а и даље су многи урезани и утиснути орнаменти испуњени инкрустацијом (Т. V/4, 14, 18). Слична је ситуација и са налазима за које није јасно дефинисано да ли припадају хоризонту 2 или 3. Ови мотиви би се могли посматрати и као регионална карактеристика Коцофени–Костолац културе, која се развијала на Бубњу од најстаријег до најмлађег хоризонта, а која ће бити присутна и у наредном, V културном слоју. Мотив густе мреже коју чине косе линије које се секу под углом од приближно 45°, констатован је на локалитетима Коцофени културе у Олтенији, махом у трећој фази, затим у Тимочкој крајини,¹⁰⁶ а забележен је и на локалитету Ђула–Остриковац у Поморављу.¹⁰⁷ Занимљиво је да овај мотив није заступљен на локалитетима костолачке културе, али је веома чест на Дубене–Саровка керамици, затим на локалитетима раног бронзаног доба ЈИ Бугарске (фаза IIb и IIc), као и у вучедолској култури,¹⁰⁸ а простире се на југ и исток до Тракије (Езеро) и Егејске обале (Дикили Таш, Ситагрои, фаза Va), а на запад до Јадранског мора.¹⁰⁹ На Езеру се овај мотив спорадично јавља од XIII хоризонта, али је најчешће заступљен у хоризонтима VIII–VI, док је у Дубену регистрован у великом броју у IIb фази, што у релативним хронолошким односима приближно одговара вучедолској култури, као и Бубањ–Хум II култури.¹¹⁰

За вучедолску културу могу се везати и неки налази из техничких слојева за које није прецизно утврђено да ли припадају IV или V културном слоју, као што су мотив урезаних шрафираних троуглова, који су наспрамно постављени тако да формирају у негативу текући хоризонтални низ ромбова, и мотив текуће вишеструке цикцак линије, испод које се налази мрежаста орнамент уоквирен двома паралелним хоризонталним линијама. Мотиви висећих троуглова, урезаних или изведених фурхеншних техником, који су постављени тако да формирају у негативу текућу цикцак линију или низ ромбова чији се врхови додирују, познат је већ из Костолачке културе, односно Коцофени–Костолац културе (Кривељ, Беловоде),¹¹¹ с тим што су троуглови изведени фурхеншних техником, као и из Бугарске (Перник, Дубене IIb).¹¹² Мотив са ромбовима је честа појава у преткласичној фази вучедолске културе,¹¹³ док се цикцак линија јавља и у познијим фазама вучедолске културе, укључујући љубљанску и цетинску културу.¹¹⁴ Овај орнамент

106 Roman 1976, Pl. 100/7, 10, 101/7, 113/8; Капуран, Булатовић, Јовановић 2014, Т. LXXII/6.

107 Nikolić 2000, Tab. IX/12, 14.

108 Dimitrijević 1979, Т. XXVII/2-4, XXXV/4, 8; Alexandrov 1995, Fig. 7-8; Nikolova 1996, Fig. 1-5.

109 Deshayes 1970, Fig. 34-38; Георгиев et al. 1979, Обр. 135/g, 141/a, b, 144/a, b, 150/v, g, 153/v, g, 158, 182, Т. 167, 169, 171, 173, 192; Renfrew et al. 1986, Fig. 13.10./1, 4, 7, 13.12./2, 13.13./1-2, 9-11; Govedarica 1989, Tab. XXI/9, XLIV/1, 7; Séfériades 1996, Fig. 4/7, 9, 15, 6/4, 7/6, 8; Prendi, Bunguri 2008, Tab. XXXII/13, 15, LVIII/6.

110 Nikolova 1996, 81; Булатовић, Станковски 2012, 65-67, 289-291.

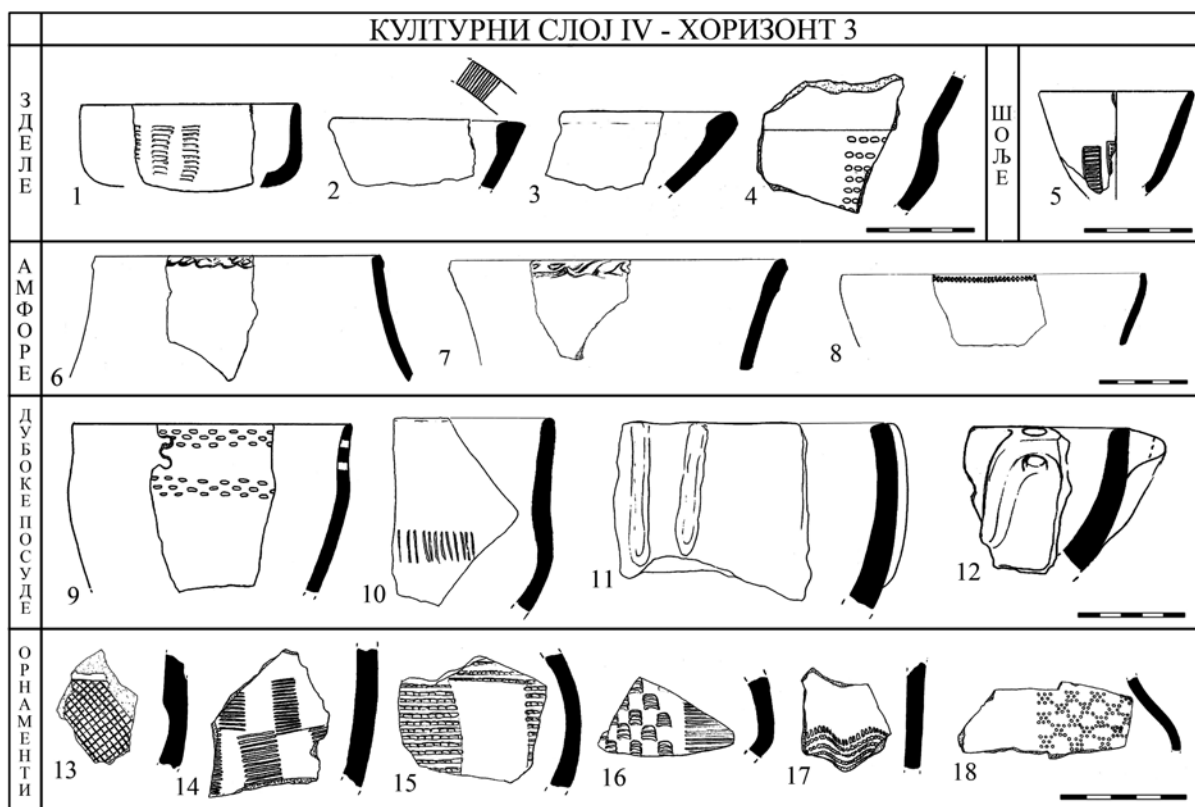
111 Nikolić 2000, Tab. XIX/1; XXXI/4; Petrović, Jovanović 2002, 264, 271; Капуран, Булатовић, Јовановић 2014, Tab. LXXIV/4; Bulatović, Kapuran 2017, Pl. 4/1.

112 Alexandrov 1995, Fig. 7/103-104; Nikolova 1996, Fig. 2/1, 3/5-6, 4; Tab. I/7-8, II/8-11; Nikolova 1996a, Fig. 17/1; 19.

113 Dimitrijević 1979, 267-342, sl. 10/9, 10, Tab. XXVII/4, 11.

114 Marković 1977, Pl. IV/6-7, 9, Fig. 6; Dimitrijević 1979, 267-342, Т. XXXIII/3, 5-8, XXXV/3-5; Govedarica 1989, Tab.

регистрован је и на северној Егејској обали (Ситагрои – фаза Va, Дикили Таш – ниво 16), а сличан орнамент, који је могао представљати имитацију овог мотива, познат је из позне Коцофени културе у Олтенији и Езера у Тракији.¹¹⁵ И у костолачкој култури (бар на Гомолави где је стратификован), овај орнамент јавља се, такође, тек у нивоу IV (најмлађа фаза костолачког насеља – IIIb3),¹¹⁶ па се његова појава може везати за позну костолачку, или Коцофени–Костолац културу, док ће најчешће и најшире бити заступљен тек у наредном периоду (рано бронзано доба IIb југозападне Бугарске, Дубене IIb, Ситагрои Va и др.).

Т. V - 1, 2, 4, 5, 8, 13 и 18. објект 20; 3, 9-11, 14 и 15. објект 3; 6, 7, 12 и 16. културни слој; 17. објект 82.

Када се упореде заступљеност стилско-типолошких карактеристика керамике из свих хоризоната, и однос према керамици из претходног слоја, може се закључити да нема већих сличности између керамике из слојева III и IV, али ни значајнијих разлика у одликама керамичких типова и орнаментике између појединих хоризоната слоја IV, па се може закључити да је реч о култури која је већ била формирана у тренутку када су њени носиоци населили Бубањ (Коцофени–Костолац). Ову претпоставку, можда, подржава чињеница да је између културних слојева III и IV констатован слој набоја, којим су, заправо, становници најстаријег насеља Коцофени–Костолац културе на Бубњу негирали претходни слој, односно остатке архитектуре носилаца Чернавода III – Болераз – Баден културе.

I/1-2; III/3, IV/3-5, XX/6, XXVIII/1, 7, XLIII/1, 3, XLIV/3, 7; Prendi, Bunguri 2008, Tab. LVIII/5.

115 Roman 1976, Pl. 83/1; 106/1; 108/7; 113/8; Георгиев et al. 1979, Obr. 135/g, 147/b, 150/g; 158/b, g; Renfrew et al. 1986, Fig. 13.3./11; Séfériadès 1996, Fig. 3/1.

116 Petrović, Jovanović 2002, 261, 264.

Од осталих покретних налаза, осим алатки од окресаног камена, кости и рожине, које ће бити обрађене у посебним поглављима у овој књизи, у културном слоју IV на Бубњу регистровани су пршљенци и тзв. жетони од печене земље, део животињске фигурине, део камене секире са перфорацијом, мотика од јелењег рога, као и делови неколико камених жрвњева (палета). Пршљенци су, као и у прошлом слоју, различитих облика, конични, дискоидни или биконични. За разлику од прошлог слоја, у овом доминирају дискоидни, понекад полумесечастог пресека, док су у прошлом били најбројнији конични примерци. И у овом слоју, као у прошлом, регистрована је камена секира, с тим што је на овом примерку перфорација само започета. У овом слоју је откривен и део алатке (мотике) од јелењег рога са кружном перфорацијом. Ове мотике су регистроване кроз цео енеолит и рано бронзано доба на овим просторима, те нису хронолошки осетљиве.¹¹⁷ За разлику од прошлог слоја, у овом слоју су констатовани и камени жрвњеви, односно палете жрвњева у већем броју. Жрвњеви су, иначе, регистровани у највећем броју у културном слоју II (преко 60% од укупног броја жрвњева),¹¹⁸ у културном слоју III њихов број значајно опада (око 10% од укупног броја), да би у културним слојевима IV и V њихов број знатно порастао (око 30%). Можда појава мотике и жрвњева указује на промену у економици насеља, односно на пораст пољопривредних активности у овом периоду.

Коцофени–Костолац култура је на Бубњу временом еволуирала, што је регистровано у различитој заступљености појединих стилско-типолошких карактеристика кроз хоризонте, као и појавом нових. Током своја три хоризонта, носиоци ове културе развили су и извесне афинитете према неким орнаментима, односно издвојиле су се тзв. „локалне карактеристике” културе (вертикалне траке, начињене од паралелних хоризонталних или благо лучних линија), које ће бити део керамичког инвентара и наредног културног слоја.

Према стилско-типолошким особинама керамичких налаза, културни слој IV одговара другој, а нарочито трећој фази Коцофени културе у Олтенији, затим налазима из Остриковца, фазама IIa и IIb раног бронзаног доба у југоисточној Бугарској, Дикили Таш III фази, као и фази Ситагрои Va.¹¹⁹

Коцофени култура (фазе II и III) датована је радиокарбонском методом у широки временски дијапазон од последње трећине 34. века до средине 29. века пре н.е., док је фаза IIIa на Дикили Ташу датована у последњи квартал 4. миленијума, а у нешто познији период је опредељена и фаза Ситагрои Va, са ширим дијапазоном, од краја 4. до средине 3. миленијума.¹²⁰ Фаза IIa–V у Дубене–Саровки датована је од 29. до 26. века.¹²¹

Апсолутни датуми са Бубња показују сличне вредности. Први и други хоризонт су датовани у последњу трећину 4. миленијума (објекти 15 и 49/93, односно објекат 42), док је трећи хоризонт опредељен у период последњег века 4. и првог века 3. миленијума (објекат 3).¹²² Датум из насеља Коцофени–Костолац културе на Беловодама, који указује на период последње трећине 4. миленијума и први век 3. миленијума, нешто је млађи од датума за хоризонт I културног слоја IV на Бубњу.¹²³ Према апсолутним датумима из слоја IV, насеља Коцофени–Костолац културе на Бубњу егзистирала су, најшире хронолошки гледано (са вероватноћом преко 90%), у последњој трећини 4. и првом веку 3. миленијума, али судећи према вредностима апсолутних датума из претходног (слој III), као и наредног слоја (слој V), као и према *Bayesian* моделовању датума из слојева

117 Георгиев et al. 1979, Obr. 110-116; Гарашанин, Ђурић 1983, кат. бр. 176, 177, 180; Tasić 1995, Pl. XI/6; Petrović, Jovanović 2002, 278/1-6.

118 Жрвањ и аван приликом старих ископавања у овом слоју бележе и Милановић, Трајковић-Филиповић 2015, 23.

119 Roman 1976; Стојић 1989; Alexandrov 1995; Séfériadès 1996; Nikolova 1996.

120 Nikolova 1999, Charts 9.1; 9.2; 9.15; Maniatis et al. 2014, 47.

121 Nikolova, Görsdorf 2002.

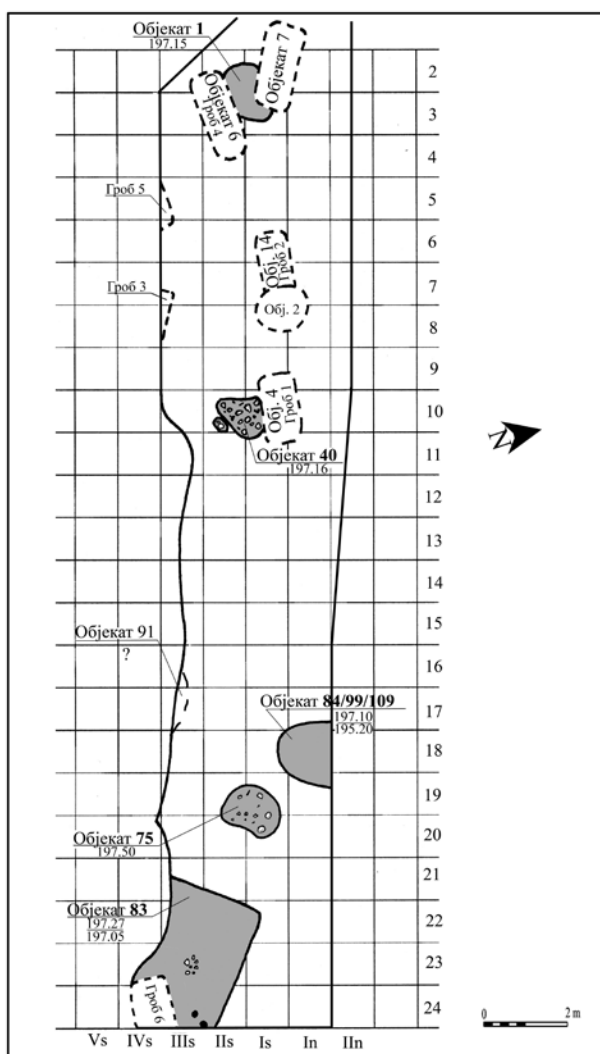
122 За ближе информације видети поглавље о апсолутном датовању слојева на Бубњу у овој књизи.

123 Borić 2009, Tab. 2; Bulatović, Vander Linden 2017, Tab. A4; Bulatović, Kapuran 2017, Pl. 4.

III–V, период egzistirања ове културе на Бубњу би се могао кориговати у време од друге половине 33. века до друге половине 31. века пре н. е.¹²⁴ Интересантно је да су датуми старији од бубањских за Коцофени или костолачку културу изузетно ретки и свде се на некалибрисане датуме за костолачку културу из Пивнице и Вучедола и за Коцофени културу из Островул Корбулуија.¹²⁵ Д. Николић је развој костолачке културе поделила у три фазе, од којих је најстарија фаза констатована на локалитетима у Шумадији, док се у другој фази култура проширила, када је заузимала највећу територију.¹²⁶ Ослањајући се на ову поделу, насеља из IV културног слоја на Бубњу била би синхрона управо са другом фазом костолачке културе, која је приближно истовремена са другом фазом Коцофени културе. Према стилско-типолошким одликама керамике и апсолутним датумима из најстаријег хоризонта ове културе на Бубњу, јасно се уочава да је већ у ово време дошло до формирања Коцофени–Костолац културе, а не тек у фази Коцофени III, како се раније мислило.¹²⁷

Коцофени–Костолац култура обележила је дуже раздобље позног енеолита на централном Балкану, с обзиром на стратиграфију и датуме културног слоја IV на Бубњу, али и на многе друге локалитете у Тимочкој крајини, јужном и централном Поморављу.

Ова култура, уз утицаје других култура, нарочито вучедолске, заслужна је за формирање културе која је обележила наредни период на централном Балкану – Бубањ–Хум II културе. Није, међутим, сасвим јасан карактер и интензитет односа позне Коцофени–Костолац културе са другим културама сличних стилско-типолошких одлика у западној и централној Бугарској, као и на северној Егејској обали, које су, судећи према апсолутним датумима, синхроне или нешто млађе од насеља ове културе на Бубњу, о чему ће више бити речи у наставку рада.

КУЛТУРНИ СЛОЈ V

Најмлађи културни слој који је стратиграфски дефинисан, означен као културни слој V, чинио је слој светломрке компактне земље, који је био веома лоше очуван, односно испресећан и оштећен многим рецентним укопима, између осталог и гробовима из раног Новог века, па није дао много поузданих стратификованих затворених целина (Сл. 19).

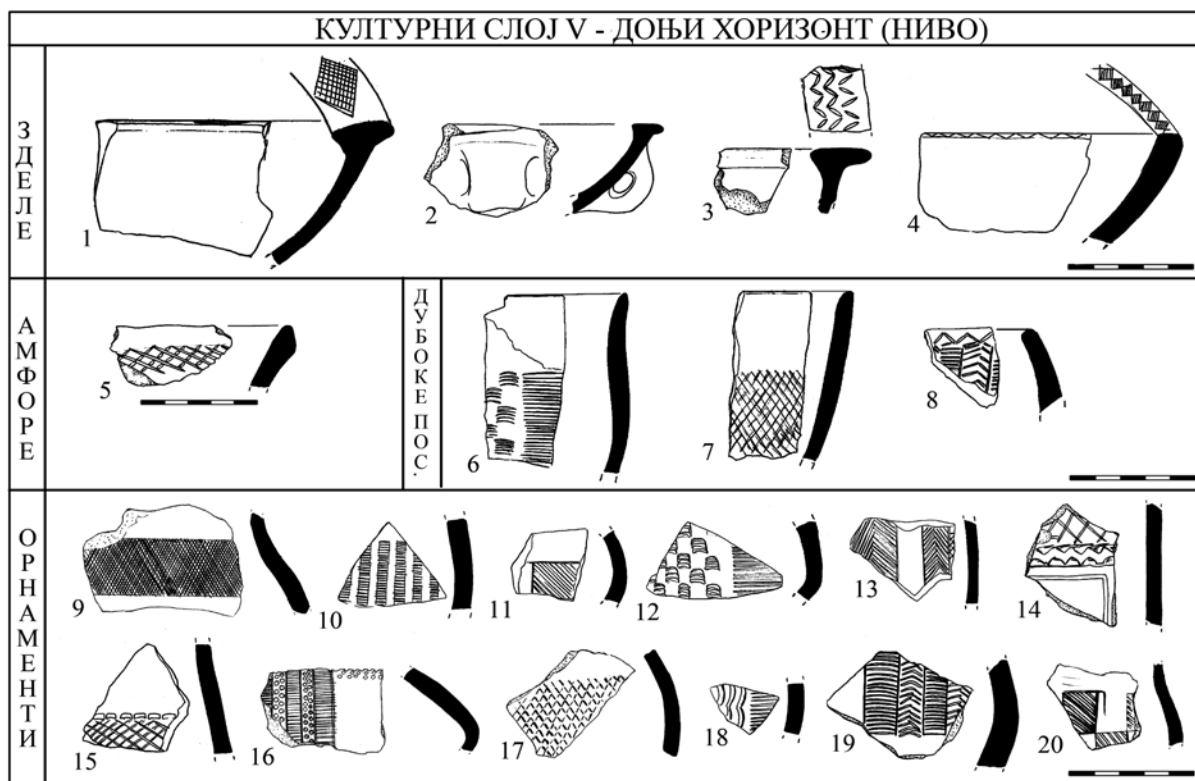
◀ Сл. 19 - Основа културног слоја V.

124 Bulatović, Gori, Vander Linden, у штампи.

125 Bulatović, Vander Linden 2017, Tab. A4.

126 Nikolić 2000, 72-74.

127 Roman 1980, 220-227; Tasić 1982, 19-36; Nikolić 2000, 73.

Т. VI - 1-18. културни слој; 19. објекат 84; 20. објекат 40.

Изнад њега се налазио површински слој растресите мрке земље, који је у северном делу сонде достигао дебљину и до 1 m. У овом слоју су евидентирани налази из свих периода присутних на локалитету, укључујући и рецентне, што се може објаснити интензивним активностима на локалитету у новије време, као што су постављање бетонске базе, изградња пруге, изградња асфалтног пута и др.

Иако су стилско-типолошке карактеристике налаза, као и апсолутни датуми из овог слоја показали да је слој садржавао налазе две различите културе, као и да се формирао у периоду од око једног миленијума, није било могуће дефинисати са сигурношћу два различита културна слоја, односно повући јасну линију између њих, мада су постојале неке индикације за то, нарочито у сонди 1.

Затворене целине у доњем нивоу слоја јесу објекти 40, 83, 84/99/109, а у горњем, објекти 1 и 75. Напомињемо да је апсолутним датумом и стилско-типолошким карактеристикама керамике из објекта 91, који се уочавао једино у нивоима хоризоната 1 и 2 културног слоја IV, установљено да и он припада културном слоју V (и то млађем хоризонту), из којег је, очито, био укопан, мада то није регистровано на терену, вероватно јер се налазио на самој јужној граници ископа. Објекат 1 чинио је плитки укоп испуњен животињским костима, керамиком и другим налазима, а објекте 40 и 76 чиниле су групе речних облутака и керамичких уломака, остаци полуукопаног правоугаоног стамбеног објекта означени су као објекат 83, док је једна дубока отпадна јама обележена као објекат 84/99/109.

Доњи ниво културног слоја V

Керамичке налазе из објеката доњег нивоа културног слоја V, карактеришу елементи Коцофени–Костолац културе, као што су зделе увученог обода, низови кружних отисака (Т. VI/16), линцен апликае, метличасти орнамент, затим тзв. локални

елементи Коцофени–Костолац културе, које чине вертикалне траке, начињене од паралелних хоризонталних или лучних урезаних линија, и мотиви густе мреже, као и нови елементи у виду форме посуде која подсећа на тзв. терине, карактеристичне за вучедолску културу (објекат 83), затим грубљих посуда чија је горња страна обода украшена низом кружних или овалних удубљења, масивних језичастих дршки са низом овалних удубљења, троугаоних пластичних наставака на ободу, као и рељефних мотива који подсећају на вучедолски дуборез (Т. VI/14). Неки од ових елемената појавили су се у најмлађем хоризонту претходног слоја, што, такође, указује на извесну еволуцију форми и орнамената из Коцофени–Костолац културе.

У доњим партијама слоја, ван објеката, констатовани су, такође, фрагменти који одговарају Коцофени–Костолац култури, мада је реч махом о тзв. локалним елементима који су карактеристични за овај регион, као што су орнаменти у виду вертикалних трака, начињених од паралелних хоризонталних или лучних урезаних линија (Т. VI/6, 10, 12), и мотив густе мреже, начињене од укрштених линија (Т. VI/1, 7, 9, 15, 17). Поред ових елемената видљиви су утицаји вучедолске културе (рељефни орнаменти у виду текуће цикцак линије и метопских поља, утиснуте вертикалне, паралелне, таласасте линије – Т. VI/14), али су уочене и неке форме посуде које до тада нису биле познате. Реч је о полулоптастим зделама са ободом профилисаним у облику слова Т, чија је горња површина украшена ромбоидима испуњеним густом мрежом, или паралелним таласастим линијама (Т. VI/1-3). Поред ових здела, јављају се и даље полулоптасте зделе заравњеног обода, познате још из првог хоризонта IV културног слоја, с тим што је украс на ободу сада комплекснији, па се уместо паралелних косих или попречних линија, јављају низови шрафираних ромбова (Т. VI/4). Такве посуде са шрафираним ромбовима или ромбовима испуњеним густом мрежом, познате су већ од последњег хоризонта IV културног слоја.

У V културном слоју се јављају и зделе танких зидова, увученог обода, украшене кружним жиговима, или геометријским сликама испуњеним густом мрежом са инкрустацијом, а такве зделе, са сличним мотивима, забележене су и на локалитетима раног бронзаног доба у западној Бугарској.¹²⁸ Ови мотиви, као и зделе са украшеним ободом, профилисаним у виду слова Т, регистроване су на Великој хумској чуки (сонда I/16с, објекат 6а), затим у једном пепелишту на Бубњу приликом старих ископавања, као и на локалитетима раног бронзаног доба у Бугарској.¹²⁹ Посуде са профилацијом обода у облику слова Т, као и орнаменти у виду густе мреже, познати су и са локалитета раног бронзаног доба у јужној Румунији.¹³⁰

Захваљујући, управо, налазима са стилско-типолошким особинама керамике идентичне оној из културног слоја V на Бубњу (зделе са косо засеченим или са Т профилисаним ободом, зделе са вишим коничним вратом, орнаменти у виду дубоко урезаних или утиснутих мотива, као што су концентрични кругови и мрежама испуњена четвртаста поља), које је М. Гарашанин евидентирао приликом ископавања локалитета Бубањ и Велика хумска чука, он је пре више деценија дефинисао посебну културну групу позног енеолита, Бубањ–Хум II.¹³¹ Нажалост, због лоше очуване стратиграфије у тим хоризонтима локалитета ни тада није било могуће установити њен прецизан стратиграфски положај на Бубњу, а од затворених целина из ове културе са старих ископавања, констатована је једино јама–пепелиште у сонди IIд из 1955. године.¹³²

128 Alexandrov 1995, Fig. 8/111; Alexandrov 2007, Pl. IX/10.

129 Градев 1982, кат. бр. 416-417; Alexandrov 1998, Fig. 6/1, 7/3, 4; Alexandrov 2007, Pl. VII-VIII; Милановић, Трајковић-Филиповић 2015, кат. бр. 215-216.

130 Roman 1976, Pl. 71/12; 90/1; 99/6; 109/3; 113/1; Bajenaru 2014, Fig. 21/5-6, 23/9, 24/2, 32-35.

131 Гарашанин 1958а, 239; Гарашанин, Ђурић 1983, 14.

132 Милановић, Трајковић-Филиповић 2015, 67, кат. бр. 215-218.

О овој култури није се много писало у протеклих неколико деценија, а малобројни објављени радови односе се махом на налазе из јужног Поморавља и западне Бугарске и њихове међусобне културно-хронолошке односе.¹³³ Наиме, осим приликом нових ископавања на Бубњу, чији су резултати објављени у овој књизи, керамички налази који одговарају овој култури констатовани су, у међувремену, и на Великој хумској чуки, углавном у прилично поремећеном слоју или девастираним објектима,¹³⁴ али и у једном делимично очуваном (стамбеном) објекту, који је садржавао посуде налик на терине, зделе са ободом профилисаним у облику слова Т, док су од орнамената констатоване вертикалне траке, начињене од паралелених урезаних линија, цикцак линије, жигосани кругови, троуглови испуњени густом мрежом, дакле, сви елементи карактеристични за Бубањ–Хум II културу.¹³⁵ Осим на Бубњу и Великој хумској чуки, типични налази ове културе забележени су у зони ставе Јужне и Западне Мораве (Прасковче),¹³⁶ и, како је већ поменуто, у западној Бугарској (Багачина, Перник, Радомир–Вахово, Софијско поље),¹³⁷ а слични налази (мрежасте орнаменти у комбинацији са вертикалним или хоризонталним тракама, начињеним од густо урезаних паралелних линија или цикцак линијама, затим цикцак линије у негативу, окружене мрежасто шрафираним троугловима и др.), регистровани су у централном и јужном Поморављу (Медијана, Остриковац, Јеленац, Макрешани, Бобиште),¹³⁸ затим јужној Румунији (Одаја Туркулуи, Говора Сат),¹³⁹ у Тракији (Дубене, Езеро, Михалич, Караново, Јунаците),¹⁴⁰ на северној Егејској обали (Ситагрои, Дикили Таш),¹⁴¹ али и на западном и југозападном Балкану.¹⁴² Поменути налази констатовани ван територије јужног Поморавља и западне Бугарске своде се на мрежасте орнамент или траке начињене од паралелених густих линија и немају остале елементе карактеристичне за Бубањ–Хум II културу (Т профилисане зделе, правоугаони наставци на ободу украшени мрежастим мотивом и др.), осим у Ситагрои, Одаја Туркулуи и у Маличу Ша,¹⁴³ где се са тако украшеном керамиком јављају и зделе Т профилиције, мада неукрашене. Остала керамика са ових локалитета веома је слична керамици констатованој у последњем хоризонту IV културног слоја на Бубњу и оној из објеката из истог слоја, тј. керамици за коју смо поменули да је нарочито омиљена у овој регији у позној Коцофени–Костолац култури, али се задржала и у Бубањ–Хум II култури. Доњи ниво слоја V на Бубњу се према апсолутним датумима из два објекта (83 и 40) хронолошки опредељује у време од почетка 31. до почетка 29. века.¹⁴⁴

Примећено је, међутим, да у овим објектима недостају типични налази за Бубањ–Хум II културу, као што су зделе са Т профилицијом обода и зделе увученог обода украшене жиговима у виду концентричних кругова, које јесу констатоване у слоју V, али изван објеката, што би значило да се ови налази хронолошки не уклапају у временски период добијен

133 Alexandrov 1995, 264-266; Alexandrov 2007, 228-231; Nikolova 1996, 88-89; Bulatović 2011; Булатовић, Станковски 2012, 315-321; Милановић, Трајковић-Филиповић 2015, 51-52.

134 Булатовић, Станковски 2012, Tab. I; Булатовић, Милановић 2015, Т. III/45-54.

135 Налази из објекта нису објављени. Ископавања на Великој хумској чуки трају континуирано од 2014. године, а обавља их Археолошки институт Београд у сарадњи са Народним музејем у Нишу.

136 Стојић, Чађеновић 2006, Т. С/1.

137 Гарашанин, Ђурић 1983, 14; Alexandrov 1995, Fig. 7/94-105; 8/110-118; Alexandrov 2007, Pl. VII-IX.

138 Галовић 1959; Jevtić 1975, 26-28; Стојић 1989; Стојић, Чађеновић 2006, Т. LX-LXV; Булатовић, Јовић 2010, Т. XXI-XXIV.

139 Вајенару 2014, Fig. 21/5-6, 24/2, 32/6-11, 33-34, 81/1-6, 82/1-2, 83/1, 6.

140 Георгиев et al. 1979; Градев 1982, кат. бр. 416-417; Лешаков 1992, Т. 16, 26-36; Nikolova 1996; Nikolova 1999, 202-206.

141 Renfrew et al. 1986, Fig. 13.10./7, 13.12./2, 13.13./9-11, 13.26./1-5, 9-12, 13.27./3, 14-15; Séfériadès 1996, Fig. 4/7, 9, 15, 6/4, 7/6, 8.

142 Marković 1977, Pl. IV/6-7, 9, Fig. 6; Dimitrijević 1979, 267-342, Т. XXXIII/3, 5-8, XXXV/3-5; Govedarica 1989, Т. I/1-2, III/3, IV/3-5, XX/6, XXI/9, XXVIII/1, 7, XLIII/1, 3, XLIV/3, 7, XLIV/1, 7; Prendi, Bunguri 2008, Т. XXXII/13, 15; LVIII/5, 6.

143 Prendi, Bunguri 2008, Tab. XVIII/4-7.

144 Bulatović, Gori, Vander Linden, у штампи.

датумима из објеката. Такви налази су, како је већ поменуто констатовани у затвореној целини на оближњем локалитету Велика хумска чука, у објекту ба, који је датован у период од краја 29. до почетка 26. века (са вероватноћом од 95,4 %, или од почетка 27. до краја 26. века са вероватноћом од 68,5 %),¹⁴⁵ па би овај датум могао хронолошки да детерминише и поменуте налазе који потичу изван објеката у слоју V на Бубњу. У том случају, Бубањ–Хум II култура на Бубњу могла би се најшире датовати у време од почетка 31. до почетка 26. века. С друге стране, ови различити датуми, као и разлике у стилско-типолошким одликама керамике из објеката и из слоја указују на постојање две фазе ове културе. Старијој фази, која би се могла дефинисати и као прелазна фаза из Коцофени–Костолац културе у Бубањ–Хум II културу, би припадали објекти из слоја V и неки налази из слоја, док би млађој, нестратификованој фази припадали налази из слоја V, који су сасвим сигурно млађи, судећи према апсолутним датумима са Велике хумске чуке и чињеници да ових налаза нема у објектима из слоја V.

Старију фазу карактерише керамика чији су елементи познати већ из претходног слоја IV, односно Коцофени–Костолац културе, с тим што је реч, махом, о тзв. локалној Коцофени–Костолац керамици, која је била омиљена у ширем региону, карактеристична по орнаментима у виду вертикалних трака, формираних од паралелних хоризонталних линија, и геометријским мотивима, испуњеним густом мрежом, често са белом инкрустацијом. Први мотив би се у потпуности могао дефинисати као локални, јер се веома ретко јавља на локалитетима Коцофени–Костолац културе ван јужног Поморавља, док је мотив густе мреже, иако се јавља на многим локалитетима на Балкану, назван „локалним”, јер није био заступљен на локалитетима костолачке културе, а чини се да ни на локалитетима Коцофени културе није заступљен у оној мери као у јужном Поморављу. Ову фазу карактерише и недостатак орнамената изведених у фурхенштних техници, али и елемената на основу којих је М. Гарашанин дефинисао ову културу. Иако орнамент у виду цикцак линије у негативу није констатован у затвореним целинама, нити у слоју V на Бубњу, као ни на Великој хумској чуки, он је укључен у анализу стилско-типолошких одлика ове културе и односа са другим истовременим културама, јер се, иако потиче из претходног периода, јавља и на локалитетима хронолошки паралелним са локалитетима Бубањ–Хум II културе. С обзиром на неке елементе задржане из претходне културе, и неке нове, који нису забележени у Коцофени–Костолац култури, као и на недостатак елемената карактеристичних за Бубањ–Хум II културу, ова фаза би се могла дефинисати и као прелазна фаза између Коцофени–Костолац културе и Бубањ–Хум II културе. Овој фази би културно-хронолошки одговарало насеље из позног енеолита констатовано на локалитету Поље у Глоговцу код Беле Паланке, где су констатовани налази који подсећају на Коцофени–Костолац културу (низови овалних или тачкастих убода, понекад са инкрустацијом, цикцак паралелне линије, зделе заравњеног обода, украшеног косим урезима, недостатак фурхенштних), заједно са орнаментима изведеним у техници тзв. дубореза, који подсећа на вучедолску културу.¹⁴⁶ Уз насеље је регистрован гроб у који су похрањена три згрчена покојника, датован у време од краја 29. до почетка 27. века,¹⁴⁷ што је мало млађе од датума из старије фазе Бубањ–Хум II културе на Бубњу.

Керамика сличних стилско-типолошких карактеристика као она из старије фазе Бубањ–Хум II културе, констатована је на многим локалитетима широм Балкана, од којих ће о онима који су апсолутно датовани бити више речи. У пећини Одмут у Јадранском залеђу, у слоју VI откривена је керамика украшена цикцак линијама у негативу, цикцак линијама у дуборезу, мотивом риблије кости, а слој је датован у време 3090–2690. пре н. е.¹⁴⁸ Слична керамика констатована је у вучедолској култури у преткласичној и класичној фази,

145 Bulatović, Gori, Vander Linden, у штампи.

146 Лазић, Љуштина 2017, Т. II/4, IV/1-5, VII/6, 7, 10, XII/1, 9; Благојевић 2017, Tab. I/9.

147 Лазић, Љуштина 2017, 130, сл. 4; Bulatović, Gori, Vander Linden, у штампи.

148 Nikolova 1999, 403.

које се могу према апсолутним датумима одредити у период краја 4. и прве трећине 3. миленијума,¹⁴⁹ а слично се датује и слој Va у Ситагрои (крај 4. и прва половина 3. миленијума).¹⁵⁰ Дикили Таш IIIA, у којем се јавља један примерак керамике украшен цикцак линијом у негативу, датује се у нешто ранији период, у последњи квартал 4. миленијума, док се слој IIIB, у којем се у већем броју јавља керамика украшена густом мрежом или цикцак линијом у дуборезу, датује у време од краја 4. миленијума.¹⁵¹ Орнаменти у виду цикцак траке у негативу и мотива густе мреже, у великом броју су заступљени и у фази Дубене IIIB, која је датована (IIA–IIIB фаза) у период од средине 29. до краја 27. века,¹⁵² дакле, хронолошки укључује и време старије и млађе фазе културе Бубањ–Хум II, мада морамо напоменути да у фази IIIB у Дубену недостају елементи карактеристични за млађу фазу Бубањ–Хум II културе, као што су зделе Т профилације, зделе украшеног увученог обода или зделе са правоугаоним пластичним наставцима на ободу. На Езеру је керамика украшена мотивима густе мреже присутна од XI хоризонта, а најмногобројнија је у хоризонтима VIII–VI. Фрагмент украшен идентично као фрагмент из слоја 16 у Дикили Ташу, фаза IIIA (цикцак линија у негативу коју формирају троуглови испуњени пунктирањем), констатован је у хоризонту XIII на Езеру.¹⁵³ Хоризонт XIII се, најшире, одређује у последњу трећину 4. и прву половину 3. миленијума,¹⁵⁴ а хоризонти VIII–VI су доста широко датовани, али би се најпре могли одредити у период краја 4. и прве трећине 3. миленијума.¹⁵⁵ Постоји само један датум за хоризонт XI, који указује на период последњег века 4. и првог века 3. миленијума.¹⁵⁶ Мотив густе мреже везује се и за фазу III Коцофени културе у Олтенији, која је датована у последњи квартал 4. и почетак 3. миленијума.¹⁵⁷

Наведени датуми, чини се, указују да се мотив густе мреже најпре појавио на територији Коцофени културе, а затим је прихваћен на југу, на територији Коцофени–Костолац културе, као и на истоку, али и западу, где је преко косточачких заједница наслеђен у вучедолској култури.

С друге стране, мотив цикцак линије или ромбова у негативу, формираних од низова троуглова, познат је још из позне косточачке културе,¹⁵⁸ односно Коцофени–Костолац културе,¹⁵⁹ а преузет је као чест мотив у вучедолској култури. Најстарије датовани локалитети на којима су констатовани ови мотиви, датују се у период последњег квартала 4. миленијума и почетак 3. миленијума (Беловоде, Гомолава IIb),¹⁶⁰ па би порекло овог орнаmenta требало тражити управо у овој култури, односно на територији јужне Паноније и Поморавља. Дистрибуцију овог мотива на запад и југозапад вероватно су шириле заједнице блиске вучедолској култури, мада се уз овај мотив, на удаљенијим локалитетима који не припадају вучедолској култури (Одмут VI, Малич IIIa, Дикили Таш III, Ситагрои Va и др.), често јављају и елементи карактеристични за Коцофени–Костолац културу, што би могло да укаже на интензивне контакте заједница позне Коцофени–Костолац културе са културама на југу Балкана.

За разлику од старије, млађу фазу Бубањ–Хум II културе из културног слоја V на Бубњу, карактеришу форме керамике у виду полулоптастих здела са ободом

149 Durman, Obelić 1989; Nikolova 1999, 403.

150 Nikolova 1999, 199-201, Charts 9.1, 9.2, 9.3.

151 Maniatis et al. 2014.

152 Nikolova, Görzdorf 2002.

153 Георгиев et al. 1979, Обр. 135/г; Séfériadès 1996, Fig. 3/1.

154 Nikolova, Görzdorf 2002, Figs. 2A; 2B.

155 Nikolova 1999, 401.

156 Nikolova, Görzdorf 2002, Fig. 2B.

157 Nikolova 1999, Chart. 9.15.

158 Nikolić 2000, Tab. XIX/1; XXXI/4; Petrović, Jovanović 2002, 259/1, 261/6, 264/1-2.

159 Стојић 1989, Sl. 1, 2; Капуран, Булатовић, Јовановић 2014, Т. LXXIV/4; Bulatović, Kapuran 2017, Pl. 4/1.

160 Nikolova 1999, 402; Borić 2009, Tab. 2; Bulatović, Vander Linden 2017, Tab. A4.

профилисаним у виду слова Т, чија је горња страна орнаментисана, као и зделе танких зидова увученог обода, а од орнамената су карактеристични геометријска поља испуњена густом мрежом, урезане цикцак линије, жигови у облику концентричних кругова, бела инкрустација као испуна урезаних и утиснутих орнамената и др. Поред ових елемената, јавља се и керамика са дуборезним орнаментима (обично цикцак, односно таласаста линија). Овај инвентар млађе фазе Бубањ–Хум II културе могао би се допунити налазима из поменуто датоване затворене целине са Велике хумске чуке, где су поред наведених елемената констатоване и амфоре дугог цилиндричног врата, украшене урезаном цикцак линијом испод обода, посуде оштрије профилације трбуха налик теринама, зделе проширеног, косо засеченог обода, украшеног косим урезаним линијама, полулоптасте зделе са пластичним наставцима на ободу чије су горње површине украшене утиснутим концентричним круговима са пунктираним централним пољем или троугловима испуњеним густом мрежом, веће посуде чија је горња површина обода украшена овалним удубљењима, керамика украшена вертикалним тракама формираним од хоризонталних паралелних линија и др. Форма амфоре дугог цилиндричног или благо левкастог врата и зделе косо засеченог обода, чија је горња површина украшена урезима, познате су из Коцофени–Костолац културе, као, уосталом, и орнаменти у виду вертикалних трака, начињених од паралелних линија, односно мотив густе мреже. Орнамент у виду цикцак линије, израђене у дуборезу, који, без сумње, представља утицај ране вучедолске културе, познат је из објеката културног слоја V, односно старије фазе Бубањ–Хум II културе, а у старијој фази су констатоване и веће посуде, украшене по ободу низом овалних удубљења, које су регистроване и у млађој фази на Бубњу и Великој хумској чуки. Нове керамичке форме у овој фази јесу зделе са Т профилисаним украшеним ободом, зделе увученог обода, који је често украшен жигосаним орнаментима, зделе са правоугаоним пластичним наставцима на ободу (мада се већ у старијој фази појавила посуда са мањим троугаоним наставком на ободу) и посуде оштрије профилације типа терине, које би могле представљати еволуирани облик здела S профилације из Коцофени–Костолац културе. У овој фази су се као орнамент појавили жигосани концентрични кругови, често са пунктираним или мрежасто шрафираним централним кружним пољем, а мотиви густе мреже се, већином, користе за испуњавање мањих геометријских мотива (кругови, троуглови, ромбови), а много ређе за украшавање широких поља, као што је био случај у претходном периоду. Ови мотиви су заступљени углавном на горњим површинама Т профилисаних обода здела, или пластичних правоугаоних наставака на ободу здела, затим испод обода здела увученог обода, као и на труху посуда.

За разлику од керамике старије фазе Бубањ–Хум II културе, која је имала аналогије широм Балкана, керамика карактеристична за млађу фазу концентрисана је, углавном, на јужно Поморавље и западну Бугарску, а слични налази регистровани су спорадично на јужном делу Балкана и у Мунтенији.

У Мунтенији се ова орнаментика, тзв. Рункури тип (Runcurii), јавља са зделама Т профилисаног обода, али неукрашеног, а датује се у прву половину 3. миленијума.¹⁶¹ Она, међутим, није бројна у тој мери да би се ова територија разматрала као евентуална матична територија са које се ова керамика проширила на централни Балкан. У јужном Поморављу, ова керамика се јавља на Бубњу, Великој хумској чуки и Прасковчу, а у западној Бугарској, у зони ушћа реке Лом (Багачина) и у доњем току реке Искер (Окол Глава, Чуковец), а сличне форме и орнаменти познати су из долине Пчиње у северној Македонији (Пелинце), али и даље ка југу, у јужној Албанији (Малич IIIa) и на Егејској обали (Ситагрои Vb, Хагиос Мамас, Крицана, Аксиохори, Кастанас).

161 Вајенару 2014, 323.

Зделе са ободом профилисаним у виду слова Т, који је, међутим, неукрашен, спорадично су присутне и у неким културама раног бронзаног доба у Панонији (Мако-Косихи Чака), заједно са керамиком украшеном урезаним ромбовима и троугловима испуњеним густом мрежом.¹⁶² Датовање ове културе везује се за период 2800/2700–2500/2300. године.¹⁶³

Хоризонт Ситагрои Vb датује се у период 26–24/23 века, дакле нешто касније од датума Бубањ–Хум II културе са Велике хумске чуке.¹⁶⁴ Интересантно је да се и у долини Вардара зделе са Т профилисаним ободом, али неукрашеним, јављају на неколико локалитета (Хагиос Мамас, Кастанас, Аксиохори, Крицана), негде чак заједно са другом карактеристичном керамиком (зделе са правоугаоним наставцима на ободу, орнаменти у виду цикцак траке у негативу, окружени троугловима шрафираним густом мрежом, зделе увученог обода, украшене висећим троугловима, шрафираним густом мрежом и др.), али је чињеница да се сви наведени локалитети датују у последњи квартал 3. и почетак 2. миленијума, што је знатно ниже од Бубањ–Хум II културе на централном Балкану.¹⁶⁵ Слична ситуација забележена је и на локалитету Две могиле у Пелинцу на северу Републике Македоније, где је констатована здела са Т профилисаним неукрашеним ободом, заједно са зделама са правоугаоним наставцима на ободу (такође неукрашеним), а локалитет је датован у период 24–23. века.¹⁶⁶

Хоризонт Малич IIIa, у којем су констатоване зделе Т профилисаног неукрашеног обода, заједно са керамиком украшеном орнаментима у виду густе мреже, М. Коркути опредељује пре 2650. године пре н.е.,¹⁶⁷ док се, с друге стране, хоризонт Малич IIIb синхронизује са Арменохори културом, Белотић – Бела Црква културом и Бубањ–Хум III културом.¹⁶⁸ Међутим, у хоризонту IIIa налазио се велики број пехара са две дршке које прелазе обод, који је карактеристичан за Арменохори културу, а слични пехари са дршкама које су у равни са ободом или незнатно прелазе обод су карактеристична форма у Бубањ–Хум III култури. Осим пехара, у Арменохори култури су заступљене и друге форме посуда из Малича IIIa, као што су зделе S профилације са језичастим дршкама на рамену или полулоптасте зделе са широким тракастим дршкама на ободу. Проблем је што се све наведене културе са којим је керамика из Малича IIIa упоређена, датују у другу половину 3. миленијума, дакле, знатно касније од периода у који Коркути опредељује Малич IIIa хоризонт.¹⁶⁹ С друге стране, М. Коркути синхронизује Малич IIIa хоризонт са хоризонтом Совјан 8, који је, међутим, у међувремену датован у последњу трећину 3. миленијума,¹⁷⁰ дакле, слично као и налазишта Арменохори и Бубањ–Хум III културе. Занимљиво је што се у овом хоризонту у Маличу јавља, додуше веома спорадично, керамика са карактеристикама Коцофени–Костолац културе, па се поставља питање да ли је та керамика упад из неког старијег хоризонта (мада је, додуше, стилско-типолошки млађа од налаза из претходног хоризонта IIb на Маличу)¹⁷¹ или се задржала у употреби на југу Балкана знатно дуже него на северу. Из поменутих разлога, понуђену хронологију за Малич III треба прихватити са резервом, док се не буде располагало серијом апсолутних датума са овог локалитета.

162 Kulcsár 2009, Figs. 25/VIII-1; 27/1-3, 9; 28/3-4; 29/2.

163 Kulcsár 2009, 15.

164 Nikolova 1999, 223, Chart 10.3., Tab. 10.1.

165 Aslanis 1985, 317-320, Taf. 1/13, 84/5-6, 9, 96/11, 102/12, 106/6, 107/9, 109/3, 112/6, 10, 117/1.

166 Bulatović, Gori, Vander Linden, у штампи.

167 Korkuti 2006, 36-37.

168 Bulatović, Vander Linden 2017; Bulatović, Gori, Vander Linden, у штампи.

169 Prendi, Bunguri 2008, 277-279.

170 Gori 2015, 143-144.

171 Prendi 2008, Tab. XI.

Анализа апсолутних датума са локалитета на којима је констатована керамика сличних одлика као керамика културе Бубањ–Хум II, указује да се ова керамика у Мунтенији и Панонији датује приближно исто, или нешто млађе него на Бубњу и Великој хумској чуки, док се на локалитетима на јужном Балкану датује у извесно млађи период, у другу половину 3. миленијума.

Чини се, међутим, да дубље посуде (зделе) у позној фази Коцофени културе на локалитетима у Олтенији имају све развојне фазе обода карактеристичног за Бубањ–Хум II културу, од косо засеченог обода, проширеног са унутрашње стране, карактеристичног за Коцофени културу, до обода профилисаног у облику слова Т.¹⁷² Узевши то у обзир, као и чињеницу да су многи елементи Бубањ–Хум II културе наслеђени управо из Коцофени културе, претпоставља се да су и зделе обода профилисаног у облику слова Т настале еволуцијом здела са засеченим ободом. Ову претпоставку би могло да потврди и датовање II–III фазе Коцофени културе у период последњих векова 4. и почетак 3. миленијума,¹⁷³ што је раније и од Рункури керамике у Мунтенији, и од Мако-Косихи Чака културе у Панонији, као и од млађе фазе Бубањ–Хум II културе у Поморављу. Изненађује једино чињеница да овај елемент за сада није констатован у старијој фази Бубањ–Хум II културе на Бубњу, што би било очекивано, с обзиром да је она нешто млађа од III фазе Коцофени културе, а претходи млађој фази Бубањ–Хум II културе.

Поред керамике, у доњим партијама културног слоја V регистровани су и артефакти од окресаног и глачаног камена (секира), дискоидни и биконични пршљенци од печене земље, пирамидални тег од печене земље, малобројни делови камених жрвњева, као и део алатке од бакра, квадратног пресека. У односу на претходни слој, у овом је констатовано много мање типова пршљенака. Сличне алатке од бакра евидентирани су на Гомолави у слоју костолачке културе,¹⁷⁴ и на Езеру.¹⁷⁵

Када се узму у обзир сви датуми и стилско-типолошке одлике керамике са поменутих локалитета и њихова заступљеност на сваком локалитету појединачно у односу на керамику са другачијим одликама, као и дистрибуција ове керамике на Балканском полуострву стиче се утисак да је ова керамика настала на подручју централног, односно североисточног Балкана еволуцијом форми и орнаменталних мотива Коцофени–Костолац културе, уз изванредан утицај вучедолске културе, који је у то време био интензиван у многим културама на Балкану.

Начин дистрибуције ове керамике на југ није јасан, као ни природа и интензитет контаката заједница у Поморављу и западној Бугарској, са заједницама у долини Пчиње и Вардара, на северној Егејској обали, или у залеђу јужне Јадранске обале.

У сваком случају, на основу ове мање студије и нових налаза са локалитета Бубањ и Велика хумска чука сматрамо да има довољно аргумената да термин Бубањ–Хум II култура (или културна група) остане у научној литератури као технички појам који културно-хронолошки дефинише заједнице које су насељавале простор западне Бугарске (Струма, Искер, Лом) и јужног Поморавља, са долином Пчиње у првој половини 3. миленијума. Материјални остаци ове групе видљиви су на локалитетима у јужној Албанији и доњем току Вардара, као и северној Егејској обали и у нешто млађем периоду, али, бар за сада, порекло ове керамике није у потпуности дефинисано, а поготово разлози због којих је она доспела тако далеко на југ.

М. Гарашанин, који је дефинисао ову културу на основу резултата ископавања локалитета Бубањ и Велика хумска чука 50-их година прошлог века имао је слично

172 Roman 1976, Pl. 15/11, 71/12, 90/1, 99/6, 109/3, 113/1.

173 Nikolova 1999, Charts 9.1, 9.2, 9.15.

174 Petrović, Jovanović 2002, 282-283/1-20.

175 Георгиев et al. 1979, Обр. 106-107.

мишљење о пореклу ове културе, с тим што је претпоставио да су њени носиоци дошли из Олтеније у унутрашњост Балкана захваљујући кретању номадских сточара.¹⁷⁶ Исти аутор, чак, помиње могућност да је ова култура, заправо, локална варијанта позне Коцофени културе (фаза III),¹⁷⁷ с чим се не слаже С. Александров, сматрајући да у Бубањ–Хум II култури нема других карактеристичних елемената Коцофени културе.¹⁷⁸ Александров се, међутим, слаже да је у 3. миленијуму на територији југозападне Бугарске и југоисточне Србије егзистирала иста култура, чији се почеци могу уочити још почетком раног бронзаног доба (ЕВА I) према хронологији која се користи у Бугарској, што одговара позном енеолиту према српској хронологији.¹⁷⁹ И други аутори који се баве овом проблематиком уочили су извесно културно јединство на овој територији, те да би се ова територија и терминолошки објединила у овом периоду, за ову културу предложен је назив Бубањ–Хум II – Багачина – Пелинце I културни хоризонт.¹⁸⁰

Након више деценија, после нових истраживања на Бубњу и Великој хумској чуки, као и локалитета у западној Бугарској и на југу Балкана, заиста се могу истаћи неоспорне везе између култура Бубањ–Хум II и Коцофени–Костолац, као и важна улога Коцофени–Костолац културе у формирању Бубањ–Хум II културе, али и њен изванредан утицај у културама раног бронзаног доба на егејској обали, долини Вардара и Јадранском залеђу. Још је рано, међутим, на овом степену истраживања доносити озбиљније закључке о природи и интензитету интеракција заједница које су носиоци ових култура на југу Балкана, са заједницама из Олтеније и централног Балкана.

Горњи ниво културног слоја V

У горњем нивоу културног слоја V, којег је чинила беличаста земља, веома слична оној у доњим партијама слоја, па их је било немогуће одвојено дефинисати констатована су два објекта (1 и 75), а према стилско-типолошким одликама сва керамика из објеката, укључујући и слој припада Бубањ–Хум III култури. Подсетићемо да је уочено да овој култури припада и објекат 91, који је регистрован само у хоризонтима 1 и 2 културног слоја IV, али су стилско-типолошке одлике керамике и апсолутни датум из овог објекта указали да припада млађем периоду, тј. Бубањ–Хум III култури. Ова култура дефинисана је у другој половини прошлог века од стране М. Гарашанина, а њена главна карактеристика су пехари са две дршке које незнатно прелазе обод суда, непознати у претходном периоду.¹⁸¹ Керамику ове културе на Бубњу, осим двоухих пехара (Т. VII/7, 8, 9?), углавном чине полулопасте зделе, са троугаоним или правоугаоним пластичним наставцима на ободу (Т. VII/1, 2, 5), широке дршке тракастог или овалног пресека (Т. VII/5, 6), а од орнамената, осим пластичних наставака карактеристична су пластична ребра (Т. VII/13), зарези или отисци врха прста по врху или испод обода (Т. VII/3, 11, 12), односно урезивање у виду цикцак линије или троуглова, често у комбинацији са пунктирањем (Т. VII/4). На једном фрагменту је констатован пластични орнамент у виду вертикалног ниског правоугаоног ребра по којем су попречно урезане паралелне хоризонталне линије, односно жлебови (Т. VII/10), који неодољиво подсећа на мотив вертикалних трака испуњених урезаним паралелним хоризонталним линијама, добро познат још из културног слоја IV. Декорација се, дакле, своди на пластичне украсе, а урезани урнamenti су прилично ретки, али постојећи мотиви подсећају на орнаментику из

176 Гарашанин, Ђурић 1983, 14-15.

177 Garašanin 1984, 14-15.

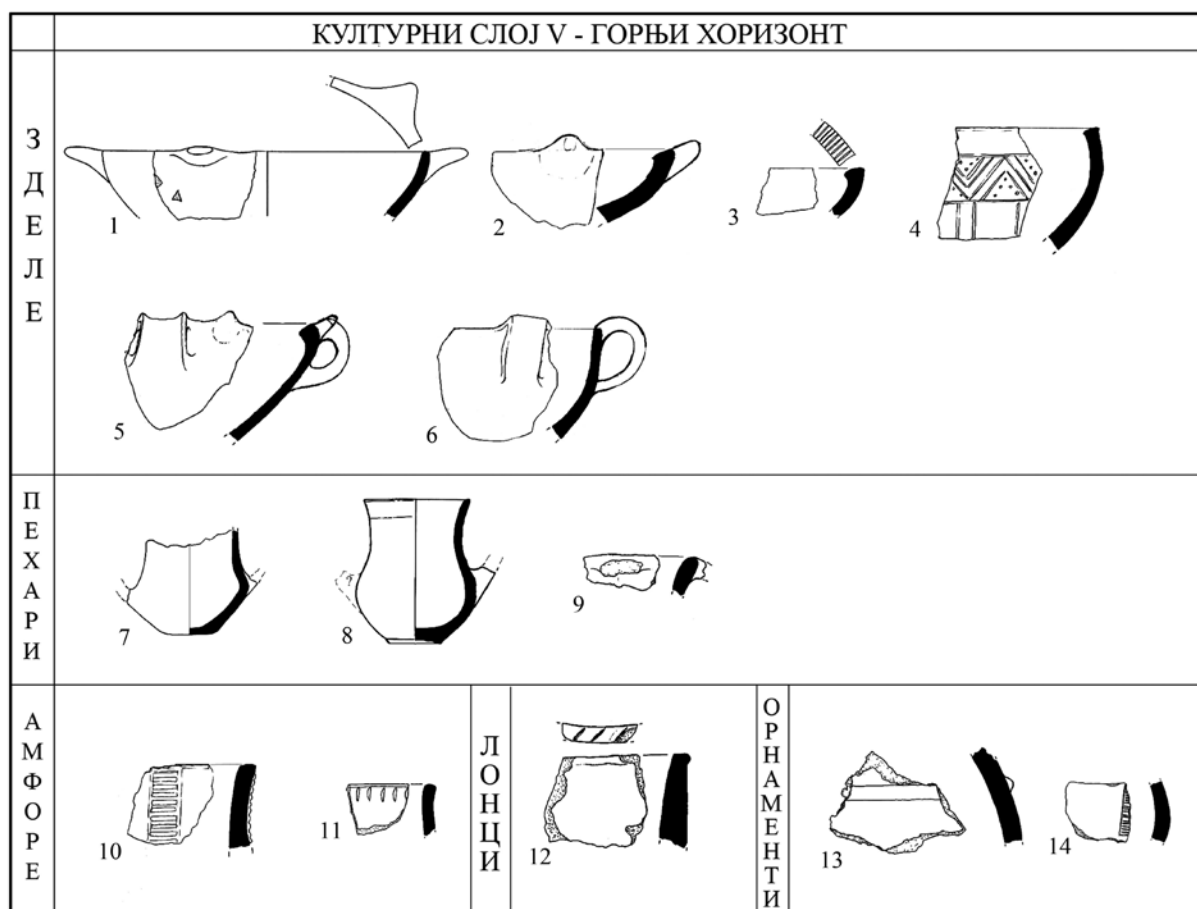
178 Alexandrov 1995, 264.

179 Alexandrov 1995, 266.

180 Bulatović 2011, 11.

181 Гарашанин 1958а.

претходног слоја, а понекад се јавља и инкрустација (Т. VII/3), која је евидентирана у овој култури и приликом ранијих ископавања овог локалитета.¹⁸² Мотив паралелних широк урезаних линија, које подсећају на жлебове, али без пластичног ребра, регистрован је и на пехарима типа Јунаците, са ранијих ископавања на Бубњу, које су аутори определили у бронзано доба – група Јунаците.¹⁸³ Још једна неуобичајена керамичка форма регистрована је приликом старих ископавања Бубња, а реч је о полулоптастом пехару на коничној шупљој ноzi, украшеном цикцак линијама и пунктирањем, са белом инкрустацијом.¹⁸⁴ Посуде готово идентичне форме и орнаментике откривене су у Панчеву, Токолу и Пелинцу,¹⁸⁵ а пехари сличне форме, али много богатије орнаментике регистровани су у вучедолској и поствучедолским културама, као што су Мако–Косихи Чака и Винковци–Шомођвар.¹⁸⁶ Ова форма пехара позната је и у Троји I.¹⁸⁷

Т. VII - 1, 3, 7, 11 и 14. објект 91; 2, 4-6, 8-10, 12 и 13. објект 1.

За Бубањ–Хум III културу, како је већ наведено, карактеристична је појава тзв. двоухих пехара, који нису били познати у претходном периоду. Ови пехари се у мањем или већем броју јављају у приближно истом периоду (средина, односно друга половина

182 Гарашанин, Ђурић 1983, кат. бр. 171-172.

183 Гарашанин, Ђурић 1983, 15-16, 39, кат. бр. 187-188.

184 Гарашанин, Ђурић 1983, кат. бр. 171.

185 Bándi 1984, Т. XXX/4; Schreiber-Kalicz 1984, Tab. XXXIV/5-6; Трајковска 1995, кат. бр. 45; Grčki-Stanimirov 1996, Т. IV/1.

186 Tasić 1995, Pl. XXXII/4, 6; Kulcsár 2009, Fig. 29-30, 59-60.

187 Blegen et al. 1950, Fig. 262.

3. миленијума) у свим регијама на централном Балкану, укључујући и јужну Панонију и северну Грчку. Ови пехари у различитим варијантама – здепасте или виткије форме; са дршкама које надвисују обод или које су у равни са ободом, односно само га незнатно надвисују; ширег или ужег отвора и др. – присутни су у Помурешју (Винковци–Шомођвар, Моришка група, Перјам–Печика група), на централном Балкану (Белотић–Бела Црква, Бубањ–Хум III, Перник), у источној Босни (Гласинац), у доњем Повардарју, Пелагонији и регији између Преспанског и Вегоритис језера (Арменохори култура). Ипак, форма двоухих пехара Бубањ–Хум III културе је специфична и разликује се од истих форми из других култура. За разлику од двоухих пехара здепасте форме са дршкама које незнатно прелазе обод, које су карактеристичне за Бубањ–Хум III културу, у Белотић–Бела Црква култури констатован је само један двоухи пехар али много ширег отвора,¹⁸⁸ који више личи на зделу, док се у Винковци–Шомођвар култури они ретко јављају, а форма им је витка са дугим цилиндричним вратом и дршкама које полазе испод обода.¹⁸⁹ У моришкој, односно Перјам–Печика култури форме пехара су здепастије од винковачких, додуше не као у Бубањ–Хум III култури, али им је обод махом разгрнут,¹⁹⁰ што их разликује од примерака из Бубањ–Хум III културе. Двоухи пехари су веома заступљена форма посуде у Арменохори култури, а јављају се у варијантама од скоро лоптастих, до примерака са лоптастим доњим делом и витким дужим коничним вратом. Ови пехари су, међутим, карактеристични по широким дршкама тракастог пресека, и по томе што дршке поприлично надвисују обод суда.¹⁹¹

Иако је о пореклу ових пехара већ више пута расправљано, услед недостатка апсолутних датума закључак је остајао недоречен, а њихово порекло непознато.¹⁹² Према новим апсолутним датумима са Бубња, међутим, јасно је да је Бубањ–Хум III култура егзистирала у 22–20. веку на Бубњу, док датуми са Велике хумске чуке датују ову културу већ у 25/24. век.¹⁹³ Датум са Велике хумске чуке потиче из непоремећеног културног слоја, који је садржао керамику ове културе укључујући и један двоухи пехар скоро лоптасте форме. Винковци–Шомођвар култура у којој ови пехари имају другачију форму датује се у нешто старији период 2600/2500–2300,¹⁹⁴ с тим што није познато да ли су се ови пехари појавили у ранијим фазама ове културе, или касније.¹⁹⁵ Моришка култура се према датумима из Мокрина датује у нешто млађи период 22–20. века, као Бубањ–Хум III култура на Бубњу. Арменохори култура на некрополи Ксеропигадо је датована у период 25–17. века, с тим што није познато да ли је неки од датованих гробова садржавао двоухе пехаре који су констатовани на некрополи,¹⁹⁶ а хоризонт Совјан 8, у којем се први пут на овом локалитету јављају двоухи пехари датован је у период 23–20. века.¹⁹⁷ И на некрополи у Ранутовцу у јужном Поморављу, која судећи по стилско-типолошким одликама керамике и других налаза припада Арменохори култури, гробови са двоухим пехарима датовани су у период последњег квартала 3. и првог квартала 2. миленијума.¹⁹⁸

Према датумима се чини да се ова форма пехара развијала приближно истовремено на територији Балкана, с извесним регионалним варијантама, али се уочава да је убедљиво најмање заступљена у Винковци–Шомођвар култури, нешто је бројнија у Моришкој,

188 Garašanin 1983, Tab. XCIX/2.

189 Kulcsár 2009, Fig. 52/III.

190 Girić 1971, T. I/2, II/2, 6, III/9, IV/2, IX/1, XII/1-2.

191 Heurtley 1939, Fig. 320-349.

192 Гарашанин 1956, 5-12; Garašanin 1983a, 720-722; Stojić 1996, 248; Roman 2006, 459; Булатовић, Станковски 2012, 323-326.

193 Bulatović, Vander Linden 2017; Bulatović, Gori, Vander Linden, у штампи.

194 Kulcsár 2009, 232.

195 Kalafatić 2006, Tab. A.

196 Maniatis, Ziota 2011, Fig. 8, Tab. I.

197 Gori 2015, 144, 157.

198 Bulatović, Gori, Vander Linden, у штампи.

где се гробови са овим пехарима датују у период 22–19. односно 20–18. века,¹⁹⁹ док је најбројнија на централном Балкану и јужније. Њена појава на централном Балкану може се према датуму са Велике хумске чуке одредити у 25/24. век, а претпоставља се да су се приближно у овом периоду појавили и у јужној Панонији. Са локалитета у западној Бугарској, где је ова форма посуде, такође, веома заступљена (Перник, Сепарева Бања, Кондофреи) недостају апсолутни датуми, па, према форми ових пехара која је најсличнија примерцима у долини Пчиње и апсолутним датумима са локалитета где се јављају ови пехари у Тракији можемо само претпоставити да припадају приближно истом периоду, односно последњој трећини 3. миленијума.²⁰⁰ И из тумула раног бронзаног доба на Гласинцу, као и из Алихоца, где су нађени такви пехари недостају датуми, али према форми пехара са Гласинца, која је најсличнија примерцима из Љуљака претпостављамо да је реч о млађој фази раног бронзаног доба, односно првом кварталу 2. миленијума.²⁰¹

Осим ове форме, за остале керамичке типове, карактеристичне за Бубањ–Хум III културу, као што су полулоптасте зделе или зделе увученог обода са пластичним наставцима на ободу могу се наћи аналогije у претходном слоју, с тим што су ти наставци у Бубањ–Хум II култури били правоугаони и махом украшени. И орнаменти у виду цикцак урезаних линија, пунктирања и вертикалних трака начињених од паралелних хоризонталних кратких линија потичу из претходног периода, а у овом периоду су констатовани у долини Пчиње, и у Понишављу,²⁰² док су двоухи пехари Бубањ–Хум III типа, као и зделе са пластичним наставцима на ободу регистровани на територији Поморавља (Крушевац, Дреновац, Рутевац, Вртиште, Велика хумска чука, Мала Плана, Плочник, Мајур),²⁰³ Шумадије (Новачка ћуприја),²⁰⁴ Понишавља (Црвена Река),²⁰⁵ затим у западној Бугарској,²⁰⁶ али и у долини Пчиње и јужној Олтенији, затим централној и источној Босни.²⁰⁷

Богато украшени типови керамике као што су пехари на нози представљају декоративну керамику, па је то могао бити разлог што су били дистрибуирани на ширем простору, што се не може рећи за двоухе пехаре, махом недекорисане, који сигурно нису били атрактивни у том смислу, али су, ипак, постали саставни део керамичког инвентара многих култура широм Балкана. Постоји могућност да су се ови пехари у то време појавили због неких промена у економици, односно исхрани заједница у то време и да је управо то разлог због којег су били распрострањени на тако шитокој територији. У сваком случају оваква дистрибуција посуда које су биле део Бубањ–Хум III културе указује на интензивне посредне и/или непосредне контакте заједница на истоку Европе, у Олтенији, Мунтенији и јужној Панонији са заједницама на централном Балкану, северној Грчкој и југоисточној Албанији. Дистрибуција двоухих пехара показује много интензивнију интеракцију у смеру север–југ, него исток–запад, а према хронологији ових посуда, које су се у релативно кратком периоду рашириле на овој територији, као разлог за њихову тако брзу дистрибуцију не треба одбацити ни могућност миграција становништва.

199 Girić 1971, Tab. XVII/2; LXVIII/4; O'Shea 1996; Nikolova 1999, 405.

200 Ови пехари су регистровани у хоризонту I у Езеру, хоризонтима I-II у Ђадову, као и хоризонтима Јунаците III и Разкопаница V, а приближно се датују у последњу трећину 3. миленијума (Detev 1981, Fig. 37; Лешаков 1992, 18, 44, Обр. 4/м; 17/е; Boyadziev 1995, Tab. 5; Nikolova 1999, 226-227, Fig. 10.2.)

201 Čović 1983, Sl. 13/5-7, T. XXII/5.

202 Булатовић, Станковски 2012, T. XIII/3, LIV/39, LVI/50, LXII/37-44.

203 Стојић 1986, 145-148; Стојић 1992, 215, T. XIII/4; Стојић, Јоцић 2006, 73, 203-206, T. III/8; Стојић, Чађеновић 2006, 206, Tab. I/6-9; Булатовић, Станковски 2012, T. II/16, XIV/4-5.

204 Крстић et al. 1986.

205 Булатовић, Станковски 2012, T. VIII/1.

206 Alexandrov 1998, Fig. 4; 5/3, 6-7, 6/5.

207 Čović 1983, Sl. 13/5-7, T. XXII/5; Roman 2006, Figs. 5/3; 8; Булатовић, Станковски 2012, T. LII/21, 22-23, LV/43, 47, LVI/54, LVII/66, LIX/4, LX/10-11, 15, LXI/18, 21-22, 24-28.

Култура Бубањ–Хум III свакако представља аутохтону културу, насталу на централном Балкану на темељима претходне Бубањ–Хум II културе, уз извесну декаденцију орнаменталних техника и мотива, али са појавом нове керамичке форме, двоухог пехара, чије порекло још увек није сасвим јасно.

На територији централног Балкана, односно Поморавља, Тимочке крајине, западне Бугарске и јужне Олтеније уочен је извесни културни континуитет од раног енеолита, који је био благо и краткорочно нарушен једино Чернавода III – Болераз – Баден феноменом. На поменутој територији је и у раном бронзаном добу констатована слична ситуација, па су неки аутори из тог разлога предложили да се она културно-хронолошки обједини у термилошког смислу те понудили термине као што су култура двоухих пехара,²⁰⁸ Бубањ–Хум III – Перник култура,²⁰⁹ односно Бубањ–Хум III – Перник – Пелинце II-III хоризонт.²¹⁰

Снажан утицај ове културе на млађе културе на овој територији препознатљив је по двоухим пехарима различитих варијанти, који су постали један од најзаступљенијих типова посуда средњег и позног бронзаног доба на Балкану.

На Бубњу, нажалост, нису констатоване целине из средњег бронзаног доба, мада су регистровани појединачни налази који указују на постојање културног слоја из тог периода. Ти налази, међутим, као и налази из затворених целина са Велике хумске чуке и других локалитета омогућили су да се дефинише култура средњег бронзаног доба на централном Балкану у којој ће као керамички тип доминирати двоухи пехари различитих варијанти.²¹¹

---

208 Stojić 1996, 248-250.

209 Nikolova 1999, 233-234; Bulatović 2011, 11.

210 Bulatović 2011, 11; Булатовић, Станковски 2012, 328-331.

211 Булатовић, Станковски 2012, 337-350.

БИБЛИОГРАФИЈА

- Alexandrov 1995** – S. Alexandrov, „The Early Bronze Age in Western Bulgaria: Periodization and Cultural Definition“, *Prehistoric Bulgaria*, eds. D. W. Bailey and I. Panayotov with S. Alexandrov, Monographs in World Archaeology No. 22, Madison Wisconsin, 253–270.
- Alexandrov 1998** – S. Alexandrov, „Pottery of the Early Bronze Age in Western Bulgaria“, *J. Harvey Gaul in Memoriam*, eds. M. Stefanovich, H. Todorova, H. Hauptmann, Sofia, 223–233.
- Alexandrov 2007** – S. Alexandrov, „Bronze Age materials from Bagacina (North-West Bulgaria)“, *Prae, in honorem Henrieta Todorova*, eds. M. Stefanovich and C. Angelova, Sofia, 103–129.
- Aslanis 1985** – I. Aslanis, *Kastanas, die Frühbronzezeitlichen Funde und Befunde*, Berlin.
- Bajenaru 2014** – R. Bajenaru, Sfârșitul Bronzului timpuriu în regiunea dintre Carpați și Dunăre, Editura Argonaut, Cluj-Napoca.
- Bándi 1984** – G. Bándi, Somogyvár-gruppe, *Kulturen der Frühbronzezeit des Karpatenbeckens und Nordbalkans*, Ed. N. Tasić, Beograd, 125–132.
- Благојевић 2017** – М. Благојевић, Поље у селу Глоговац – наставак истраживања у 2017. години, *Археолошка истраживања на Аутопуту Е80*, ур. И. Продановић-Ранковић, Републички завод за заштиту споменика културе, Београд, 573-599.
- Blegen et al. 1950** – C. Blegen, J. Caskey, M. Rawson, J. Sperling, *Troy, general introduction the first and second settlements*, vol. I. part 2: plates, New Jersey.
- Богдановић 1985** – М. Богдановић, *Централна Србија у бакарно доба*.
- Bondár 2001** – M. Bondár, L'état des recherches sur la culture de Baden en Hongrie (Les découvertes récentes concernant la période ancienne), у: P. Roman, S. Diamandi (ур.), *Cernavodă III-Boleráz. Ein Vorgeschichtliches Phänomen zwischen dem oberrhein und der Unteren Donau*, Symposium Mangalia/Neptun (18-24. Oktober 1999), Studia Danubiana, Series Symposia II (București: Internationale Beratungskommission für die Förderung der Indo-Europäischen und Thrakischen Forschung, 2001), 437-458.
- Borić 2009** – D. Borić, Absolute Dating of Metallurgical Innovations in the Vinča Culture of the Balkans, у: Kienlin, L. Tobias and Ben Roberts (ур.). *Metals and Societies*, Bonn: Verlag Dr. Rudolf Habelt GmbH, 191-245.
- Boyadziev 1995** – Y. Boyadziev, Chronology of Prehistoric Cultures in Bulgaria, у: Douglass, W. Bailey and Ivan Panayotov (ур.) *Prehistoric Bulgaria*, Madison Wisconsin: Prehistory Press, 149–191.
- Bulatović 2011** – A. Bulatović, Relations between Cultural Groups in the Early Bronze Age in Southeastern Serbia, Western Bulgaria and North-eastern Macedonia, *Archaeologica Bulgarica*, XV, 2, Sofia, 1-13.
- Bulatović 2014** – A. Bulatović, Corded Ware in the Central and Southern Balkans: A Consequence of Cultural Interaction or an Indication of Ethnic Change?, *Journal of Indo-European Studies* 42, 101-143.
- Булатовић 2015** – А. Булатовић, Енеолитски период на локалитету Мокрањске стене“, *Мокрањске стене, културна баштина Неготинске Крајине*, ур. А. Капуран, А. Булатовић, Музеј Неготинске Крајине, Неготин, 33-49.
- Булатовић, Јовић 2010** – А. Булатовић, С. Јовић, *Лесковац – културна стратиграфија праисторијских локалитета у Лесковачкој регији*, Археолошки институт, Народни музеј, Београд-Лесковац.
- Bulatović, Kapuran 2017**, Cultural contacts between communities of southwestern Romania and the central Balkans in the fourth millennium BC, у: Cristian I. P. (ed.), *The Carpathian Basin and the Northern Balkans between 3500 and 2500 BC: Common Aspects and Regional Differences*, Annales Universitatis Apulensis: Series Historica, 20/II (2016), 183-201.
- Булатовић, Милановић 2015** – А. Булатовић, Д. Милановић, Велика хумска чука, истраживања 2009. године, прилог проучавању стратиграфије енеолита и бронзаног доба у југоисточној Србији, *Гласник Српског археолошког друштва* 30, Београд, 163-188.
- Bulatović, Milanović 2020** – A. Bulatović, D. Milanović, *Bubanj, the Copper and the early Bronze Age tell in southeastern Serbia*, MPK serie, OREA, Vienna.
- Булатовић, Станковски 2012** – А. Булатовић, Ј. Станковски, *Бронзано доба у басену Јужне Мораве и у долини Пчиње/Бронзено време во басенот на Јужна Морава и долината на Пчиња*, Археолошки институт – Н. У. Музеј, Београд-Куманово.

- Bulatović, Vander Linden 2017** – A. Bulatović, M. Vander Linden, Absolute Dating of Copper and Early Bronze Age Levels at the Eponymous Archaeological Site Bubanj (Southeastern Serbia), *Radiocarbon*, Vol. 59 (4), 1047-1065.
- Bulatović, Gori, Vander Linden, у штампи** – A. Bulatović, M. Gori, M. Vander Linden, Dating the 3rd Millennium BC in the Central Balkans: a re-examination of the Early Bronze Age sequence, *Radiocarbon*.
- Capitani, Leuzinger 2001** – A. Capitani, U. Leuzinger, Arbon-Bleiche 3. Eine jungsteinzeitliche Seeufersiedlung am schweizerischen Badenseeufer aus dem fruhen 34. Jh. v. Chr., у: P. Roman, S. Diamandi (ур.), *Cernavodă III-Boleráz. Ein Vorgeschichtliches Phänomen zwischen dem oberrhein und der Unteren Donau*, Symposium Mangalia/Neptun (18.-24. Oktober 1999), Studia Danubiana, Series Symposia II (București: Internationale Beratungskommission für die Förderung der Indo-Europäischen und Thrakischen Forschung, 2001), 721-732.
- Deshayes 1970** – J. Deshayes, Les fouilles de Dikili Tash et l'archéologie Yougoslave, *Зборник Народног музеја VI*, Београд, 21-43.
- Detev 1981** – P. Detev, Le tell Razkapanica*, *Cultures préhistoriques en Bulgarie*, Известия на Археологическия институт XXXVI, София, 141–188.
- Dimitrijević 1979** – S. Dimitrijević, Vučedolska kultura i vučedolski kulturni kompleks, *Praistorija jugoslavenskih zemalja III*, ur. A. Benac, Sarajevo, 267-341.
- Durman, Obelić 1989** – A. Durman, B. Obelić, Radiocarbon dating of the Vučedol culture complex, *Radiocarbon*, vol. 31, No 3, Tucson, 1003-1009.
- Endródi 2002** – A. Endródi, Facts concerning the Prehistoric settlement history of Bekasmegyér: settlements and burial-places of the Baden culture from the late Copper Age (resume), *Budapest Rég Iségei XXXV*, 35-75.
- Furholt 2008** – M. Furholt, Culture History Beyond Cultures: The Case of the Baden Complex, у: *The Baden Complex and the Outside World* (eds. Furholt, M., Szmyt, M., Zastawny A., & Schalk, E.), Bonn, 13-24.
- Furholt 2013** – M. Furholt, Die datierung der Hönensiedlung Hlinsko im Kontext Boleraz-Gruppe Mährens, *Přehled výzkumů 54-1*, Brno, 83-97.
- Галовић 1959** – P. Галовић, Праисторијско насеље Јеленац код Алексинца, *Зборник радова Народног музеја II*, Београд.
- Гарашанин 1956** – М. Гарашанин, О пореклу бронзано-допских судова са две дршке на југоистоку Европе, *Раd Војвођанских музеја 5*, Нови Сад, 5-12.
- Гарашанин 1958** – М. Garašanin, Kontrollgrabung in Bubanj bei Niš, *Praehistorische Zeitschrift XXXVI*, Band 1958, Berlin, 223-244.
- Гарашанин 1958a** – М. Гарашанин, Ископавања на Бубњу код Ниша, претходни извештај за 1954–1956. годину, *Старинар* н. с. VII-VIII (1956-1957), 269-274.
- Гарашанин 1983** – М. Garašanin, Grupa Belotić – Bela Crkva, *Praistorija jugoslavenskih zemalja IV*, ur. A. Benac, Sarajevo, 705-718.
- Гарашанин 1983a** – М. Garašanin, Grupa Bubanj–Hum III, *Praistorija jugoslavenskih zemalja IV*, ur. A. Benac, Sarajevo, 719-722.
- Гарашанин 1984** – М. Garašanin, Chronologische und kulturhistorische Probleme sudthrakischer und sudmakedonischer Wohnhugel, *Praehistorische Zeitschrift 59* (1), 3-15.
- Гарашанин, Ђурић 1983** – М. Гарашанин, Н. Ђурић, *Бубањ и Велика Хумска Чука*, каталог изложбе, Ниш.
- Георгиев et al. 1979** – Г. Георгиев, И. Мерперт, Н. Я. Катинчаров, Р. В. Димитров, Д. Г. (ур.), *Езеро, раннобронзовото селище*, Българската Академия на науките, София.
- Girić 1971** – М. Girić, *Mokrin – nekropola ranog bronzanog doba, Mokrin I*, Beograd.
- Gleser, Thomas 2012** – R. Gleser M. Thomas, *Merdžumekja-Südosthang, Späte Keuperzeit und früheste Bronzezeit: Ergebnisse siedlungsarchäologischer Forschungen*, Bonn: Habelt-Verlag.
- Глишић 1959** – Ј. Глишић, Ископавање на локалитету Гладнице код Грачанице, *Археолошки преглед I*, Београд, 13-17.
- Godłowska 1973** – М. Godłowska, Die Kultur mit kannelierter Keramik (Mittel- und Spätphase) in Polen, у: *Symposium über die Entstehung und Chronologie der Badener Kultur*, Bratislava, 67-78.
- Gori 2015** – М. Gori, *Along the Rivers and Through the Mountains. A reviewed chrono-cultural framework for the south-western Balkans during the late 3rd and early 2nd millennium BCE*, Universitätsforschungen zur Prähistorischen Archäologie, Bonn: Habelt.

- Govedarica 1989** – B. Govedarica, *Rano bronzano doba na području istočnog Jadrana*, Sarajevo.
- Govedarica 2001** – B. Govedarica, Die Funde vom Typ Cernavodă III - Boleráz im Ehemaligen Jugoslawien, y: P. Roman, S. Diamandi (yp.), *Cernavodă III-Boleráz. Ein Vorgeschichtliches Phänomen zwischen dem oberrhein und der Unteren Donau*, Symposium Mangalia/Neptun (18-24. Oktober 1999), Studia Danubiana, Series Symposia II (București: Internationale Beratungskommission für die Förderung der Indo-Europäischen und Thrakischen Forschung, 2001), 358-368.
- Градев 1982** – Д. Градев (yp.), *Троя и Тракия*, каталог изложбе, Софија и Берлин.
- Grčki-Stanimirov 1996** – S. Grčki-Stanimirov, Pančevo – Donja Varoš – horizont der Ersten Siedlungen der Frühen Bronzezeit im Südlichen Banat, *The Yugoslav Danube basin and the Neighbouring Regions in the 2 nd millennium b.c.*, Ed. N. Tasić, Simpozijum održan u Vršcu, Belgrade–Vršac, 69–80.
- Horvath 2008** – T. Horvath, Balatonoszod - an Unusual Baden Settlement. In: *The Baden Complex and the Outside World* (eds. Furholt, M., Szmyt, M., Zastawny A., & Schalk, E.), Bonn, 71-88.
- Horváthová 2008** – E. Horváthová, About the Development of the Baden Culture in the Region of the Northern Tisza River in Slovakia. In: *The Baden Complex and the Outside World* (eds. Furholt, M., Szmyt, M., Zastawny A., & Schalk, E.), Bonn, 111-130.
- Heurtley 1939** – W. A. Heurtley, *Prehistoric Macedonia*, Cambridge.
- Jevtić 1975** – M. Jevtić, Trasa puta motel Medijana, Niška Banja – eneolitsko i bronzano doba, *Arheološki pregled* 17, 26-28.
- Jovanović 1976** – B. Jovanović, Obredi sahranjivanja u kostolačkoj grupi, Godišnjak Centra za balkanološka ispitivanja ANUBIH, knj. XIII (1976), 131-142.
- Kalafatić 2006** – H. Kalafatić, Žarni grob Vinkovačke kulture s lokaliteta Vinkovci - Duga ulica 40, Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu 23, 17-28.
- Kalicz 2001** – N. Kalicz, Die Protoboleráz-Phase an der Grenze von zwei Epochen, y: P. Roman, S. Diamandi (yp.), *Cernavodă III-Boleráz. Ein Vorgeschichtliches Phänomen zwischen dem oberrhein und der Unteren Donau*, Symposium Mangalia/Neptun (18-24. Oktober 1999), Studia Danubiana, Series Symposia II (București: Internationale Beratungskommission für die Förderung der Indo-Europäischen und Thrakischen Forschung, 2001), 385-434.
- Капуран, Булатовић 2012** – А. Капуран, А. Булатовић, Културна група Коцофени–Костолац на територији источне Србије, *Старинар* н. с. LXII, Београд, 63-94.
- Капуран, Булатовић, Јовановић 2014** – А. Капуран, А. Булатовић, И. Јовановић, *Бор и Мајданпек, културна стратиграфија праисторијских локалитета између Ђердана и Црног Тимока*, Београд–Бор.
- Köhler 2008** – K. Köhler, The Physical Anthropological Characterization of the Population Connected to the Baden Culture in Hungary, y: *The Baden Complex and the Outside World* (eds. Furholt, M., Szmyt, M., Zastawny A., & Schalk, E.), Bonn, 95-110.
- Korkuti 2006** – M. Korkuti, Early Bronze Age: Milutin Garašanin's important work and the Research of Albanian Archaeology, In: N. Tasić, C. Grozdanov (yp.) *Homage to Milutin Garašanin*, Serbian Academy of Sciences and Arts and Macedonian Academy of Sciences and Arts, Belgrade, 31-58.
- Kozlowski 1973** – J. K. Kozlowski, Le problème de la periodisation de la civilisation de la céramique cannelée en Pologne, y: *Symposium uber die Entstehung und Chronologie der Badener Kultur*, Bratislava, 167-185.
- Крстић et al. 1986** – Д. Крстић, Праисторијски локалитет Новачка ћуприја – резултати сондажних истраживања 1977. и 1980. год., *Зборник Народног музеја XII/1*, Београд, 17-34.
- Krstić 1986** – D. Krstić, Vajuga - Korobovo, *Đerdapske sveske* III, 148-167.
- Kulcsár 2009** – G. Kulcsár, *The beginnings of the Bronze Age in the Carpathian basin*, Budapest.
- Лазих, Љуштина 2017** – М. Лазих, М. Љуштина, Поље у селу Глоговац – вишеслојно праисторијско налазиште, *Археолошка истраживања на Аутопуту Е80*, ур. И. Продановић-Ранковић, Републички завод за заштиту споменика културе, Београд, 126-140.
- Лековић, Ђуричић 1990** – В. Лековић, С. Ђуричић, Касно енеолитско насеље код Орашца, *Гласник Српског археолошког друштва* 6, Београд, 76-82.
- Лешаков 1992** – К. Лешаков, Изследования върху бронзовата епоха в Тракия I. сравнителна стратиграфия на селищните могили от ранната бронзова епоха в югоизточна България, *Годишник на софийския университет „Св. Климент Охридски“ том 84-85*, Софија, 5-119.
- Lichardus, Iliev 2001** – J. Lichardus, I. Iliev, Die Cernavodă III - Siedlung von Drama-Merdžumekja in Südostbulgarien und ihre Bedeutung für Südosteuropa, y: P. Roman, S. Diamandi (yp.), *Cernavodă III-Boleráz*.

Ein Vorgeschichtliches Phänomen zwischen dem oberrhein und der Unteren Donau, Symposium Mangalia/Neptun (18.-24. Oktober 1999), Studia Danubiana, Series Symposia II (București: Internationale Beratungskommission für die Förderung der Indo-Europäischen und Thrakischen Forschung, 2001), 166-198.

Maniatis, Ziota 2011 – Y. Maniatis, Ch. Ziota, „Systematic ¹⁴C dating of a unique Early and Middle Bronze Age Cemetery at Xeropigado Koiladas, West Macedonia, Greece“, *Radiocarbon* 53/3, 461-478.

Maniatis et al. 2014 – Y. Maniatis, Z. Tsirtsoni, C. Oberlin, P. Darcque, M. Koukouli-Chryssanthaki, T. Siros, M. Miteletsis, S. Papadopoulos, B. Kromer, New ¹⁴C evidence for the Late Neolithic-Early Bronze Age transition in Southeast Europe, *Open Journal of Archaeometry* vol. 2:5262, 43-50.

Maran 1997 – J. Maran, Neue Ansätze für die Beurteilung der Balkanisch-Ägäischen Beziehungen im 3. Jahrtausend v. Chr., in: P. Roman (ur.), *The Thracian World as the Crossroads of Civilizations I*, București, 171-192.

Maran 1998 – J. Maran, Die Badener Kultur und der agaisch-anatolische Bereich, *Germania* 76/2, 497-525.

Marković 1977 – Č. Marković, The Odmuť cave – a new facet of the mesolithic culture of the Balkan peninsula, *Archaeologia Iugoslavica* XV, L' association des Archeologues de Yugoslavie, Belgrade, 7-12.

Милановић 2011 – Д. Милановић, Насеље Чернавода III културе на локалитету Бубањ, *Starinar*, п .s. LXI, 101-119.

Милановић, Трајковић-Филиповић 2015 – Д. Милановић, Т. Трајковић-Филиповић, *Стара ископавања на локалитету Бубањ*, Народни музеј, Ниш.

Němejcová-Pavúková 1981 – V. Němejcová-Pavúková, Náčrt Periodizácie Badenskej Kultúry a jej chronologických vzťahov k juhovýchodnej Európe, *Slovenska Archeologia* XXIX-2, 262-296.

Němejcová-Pavúková 1982 – V. Němejcová-Pavúková, Periodisierung der Badener Kultur und ihre chronologischen Beziehungen zu Südosteuropa, *Thracia Praehistorica*, Supplementum Pulpudeva 3, Plovdiv 4-19 Octobre 1978, Sofia, 150-176.

Nemeti 2001 – I. Nemeti, Cernavodă III-Boleráz Finds in North-West Romania, in: P. Roman, S. Diamandi (yp.), *Cernavodă III-Boleráz. Ein Vorgeschichtliches Phänomen zwischen dem oberrhein und der Unteren Donau*, Symposium Mangalia/Neptun (18.-24. Oktober 1999), Studia Danubiana, Series Symposia II (București: Internationale Beratungskommission für die Förderung der Indo-Europäischen und Thrakischen Forschung, 2001), 299-329.

Neustupný 1973 – E. Neustupný, Die Badener Kultur, in: *Symposium über die Entstehung und Chronologie der Badener Kultur*, Bratislava, 317-352.

Nica 2001 – M. Nica, Zur Cernavodă III-Kultur in Oltenien, in: P. Roman, S. Diamandi (yp.), *Cernavodă III-Boleráz. Ein Vorgeschichtliches Phänomen zwischen dem oberrhein und der Unteren Donau*, Symposium Mangalia/Neptun (18.-24. Oktober 1999), Studia Danubiana, Series Symposia II (București: Internationale Beratungskommission für die Förderung der Indo-Europäischen und Thrakischen Forschung, 2001), 279-298.

Николић 1997 – Д. Николић, Енеолитска насеља у околини Мајданпека, in: М. Лазић (yp.) *Археологија источне Србије*, научни скуп одржан у Београду и Доњем Милановцу 1995. год., Универзитет у Београду, Филозофски факултет, Центар за археолошка истраживања, Београд, 197-210.

Nikolić 2000 – D. Nikolić, *Kostolačka kultura na teritoriji Srbije*. Centar za arheološka istraživanja Filozofskog fakulteta, Beograd.

Nikolova 1996 – L. Nikolova, On the incrustrated ceramics from the Early Bronze Age settlement Dubene, in: N. Tasić (ed.) *The Yugoslav Danube basin and the Neighbouring Regions in the 2 nd millennium b.c.*, Simpozijum održan u Vršcu, Serbian Academy of Science and Arts, Institute for Balkan Studies, Belgrade-Vršac, 81-96.

Nikolova 1996a – L. Nikolova, Settlements nad Ceramics: the Experience of Early Bronze Age Bulgaria, *Early Bronze Age Settlement Patterns in the Balkans (ca. 3500-2000 bc, calibrated dates)*, Reports of Prehistoric Research Projects, vol. 1, Sofia, 145-186.

Nikolova 1999 – L. Nikolova, *The Balkans in Later Prehistory, Periodization, Chronology and Cultural Development in the Final Copper and Early Bronze Age (Fourth and Third Millenia BC)*, BAR International Series 791.

Nikolova, Görtsdorf 2002 – L. Nikolova, J. Görtsdorf, „New radiocarbon dates from the Balkans (Dubene-Sarovka): approach to the early bronze absolute chronology in Upper thrace“, *Radiocarbon*, vol. 44, 2, 531-540.

O'Shea 1996 – J. M. O'Shea, *Villagers of the Maros: A Portrait of an Early Bronze Age Society*. Michigan: University of Michigan Press.

- Pavelčik 1973** – J. Pavelčik, Zur Problematik der mährischen kannelierten Keramik, y: *Symposium über die Entstehung und Chronologie der Badener Kultur*, Bratislava, 367-392.
- Petrović, Jovanović 2002** – J. Petrović, B. Jovanović, *Gomolava, naselja kasnog eneolita*, Arheološki institut i Muzej Vojvodine, Beograd, Novi Sad.
- Pleslova-Štikova 1973** – E. Pleslova-Štikova, Die Kultur mit kannelierter Keramik in Böhmen, y: *Symposium über die Entstehung und Chronologie der Badener Kultur*, Bratislava, 393-426.
- Prendi 2008** – F. Prendi, La civilisation préhistorique de Maliq, *Archaeological Studies*, The Institute of Archaeology, Prishtina, 48-94.
- Prendi, Bunguri 2008** – F. Prendi, A. Bunguri, *The Early Bronze Age in Albania*. The Albanological studying center - The Institute of Archaeology, Prishtinë.
- Przybyl 2008** – A. Przybyl, Badenization of the Late Neolithic Funnel Beaker Culture Societies between Oder and Vistula Basins in the Light of ¹⁴C-Datings, y: *The Baden Complex and the Outside World* (eds. Furholt, M., Szmyt, M., Zastawny A., & Schalk, E.), Bonn, 189-204.
- Renfrew et al. 1986** – C. Renfrew, M. Gimbutas, E. S. Elster (yp.), *Excavations at Sitagroi, A Prehistoric Village in Northeast Greece*, vol. 1, The Institute of Archaeology, The University of California, Los Angeles.
- Roman 1976** – P. Roman, *Cultura Cotofeni*, Academiei Republicii socialiste Romania, Bucuresti.
- Roman 1980** – P. Roman, Der Kostolac-Kultur, Begriff nach 35 Jahren, *Prähistorische Zeitschrift* 55/2, 220-227.
- Roman et al. 1992** – P. Roman, A. Dodd-Oprîtescu, P. János, *Beiträge Zur Problematik Der Schnurverzierte Keramik Südosteuropas*, Verlag Philipp Von Zabern, Mainz am Rhein.
- Roman 2001** – P. Roman, Die Cernavodă III - Boleráz-Kulturerscheinung im Gebiet der Unteren Donau, y: P. Roman, S. Diamandi (yp.), *Cernavodă III-Boleráz. Ein Vorgeschichtliches Phänomen zwischen dem oberrhein und der Unteren Donau*, Symposium Mangalia/Neptun (18.-24. Oktober 1999), Studia Danubiana, Series Symposia II (București: Internationale Beratungskommission für die Förderung der Indo-Europäischen und Thrakischen Forschung, 2001), 13-58.
- Roman 2006** – P. Roman, Preuves concernant les mouvements ethno-culturels de l'est à l'ouest et du sud au nord, dans la haute période de l'âge du bronze, résultats des recherches faites à Ostrovul Corbului, y: *Homage to Milutin Garašanin*, Belgrade, 455-468.
- Roman, Nemeti 1978** – P. Roman, I. Nemeti, *Cultura Baden in Romania*, Bucuresti.
- Ruttikay 2001** – E. Ruttikay, Jennyberg I - eine Boleráz-Siedlung in Mödling bei Wien, y: P. Roman, S. Diamandi (yp.), *Cernavodă III-Boleráz. Ein Vorgeschichtliches Phänomen zwischen dem oberrhein und der Unteren Donau*, Symposium Mangalia/Neptun (18.-24. Oktober 1999), Studia Danubiana, Series Symposia II (București: Internationale Beratungskommission für die Förderung der Indo-Europäischen und Thrakischen Forschung, 2001), 516-540.
- Schreiber-Kalicz 1984** – R. Schreiber-Kalicz, Komplex der Nagyrev-Kultur, y: *Kulturen der Frühbronzezeit des Karpatenbeckens und Nordbalkans*, yp. H. Tasiñ, Beograd, 133-190.
- Séfériadès 1996** – M. Séfériadès, Deshayes Excavations at Dikili Tash: The Early Bronze Age levels, In: *Early Bronze Age Settlement Patterns in the Balkans (ca. 3500 - 2000 bc, calibrated dates)*, Reports of Prehistoric Research Projects, vol. 1, Sofia, 95-128.
- Sochacki 1981** – Z. Sochacki, The Baden Culture, *Archaeologia Polona* XX, Wroclaw, 27-63.
- Spasić 2008** – M. Spasić, Horizontal and Vertical Communication Axis in Middle and Late Eneolithic, *Anallele Banatului* XVI, 31-45.
- Spasić 2009** – M. Spasić, Vinča – Belo Brdo: Venissages of Eneolithic Belgrade and its Vivinity I, *Старинар* н.с. LIX, 27-51.
- Spasić 2011** – M. Spasić, Boleraski horizont Gradine na Bosutu, *Rad Muzeja Vojvodine* 53, Novi Sad, 91-115.
- Стојић 1986** – M. Стојић, Праисторијско насеље Вецина мала у Мајуру код Светозарева, *Старинар* XXXVII, Beograd, 145-152.
- Стојић 1989** – M. Стојић, Праисторијско налазиште Ђула у Остриковцу код Светозарева, *Balkanica* XX, Beograd, 171-183.
- Стојић 1992** – M. Стојић, Налазишта ватинске културне групе у средњем Поморављу, *Зборник Народног музеја* XIV-1, Beograd, 213-220.
- Stojić 1996** – M. Stojić, Le Bassin de la Morava a l'age de bronze et a la periode de transition de l'age de bronze a celui de fer, *The Yugoslav Danube basin and the neighboring regions in the 2 nd millennium b.c.*, Beograd-Vršac, 247-256.

- Стојић 2000** – М. Стојић, Праисторијска керамика са локалитета Соколица у Остри, *Зборник радова Народног музеја XXX*, Чачак, 15-20.
- Стојић, Јоцић 2006** – М. Стојић, М. Јоцић, *Ниш – културна стратиграфија праисторијских локалитета у нишкој регији*, Археолошки институт – Народни музеј, Београд–Ниш.
- Стојић, Чађеновић 2006** – М. Стојић, Г. Чађеновић, *Крушевац – културна стратиграфија праисторијских локалитета у зони става Западне Мораве и Јужне Мораве*, Београд–Крушевац.
- Tasić 1979** – N. Tasić, Coţofeni kultur, у: *Praistorija jugoslavenskih zemalja III*, ур. Alojz Benac, Sarajevo: ANUBiH, Centar za balkanološka ispitivanja, 115-128.
- Tasić 1982** – N. Tasić, Naselja bakarnog doba u istočnoj Srbiji, *Zbornik radova Muzeja rudarstva i metalurgije II*. Bor, 19-36.
- Tasić 1995** – N. Tasić, *Eneolithic cultures of central and west Balkans*, Institute for Balkan studies, SASA and Draganić, Belgrade.
- Tasić 2001** – N. Tasić, Die Cernavodă III - Boleráz-Kultur im Westlichen Teil der jugoslawischen Donauniederung, у: P. Roman, S. Diamandi (ур.), *Cernavodă III-Boleráz. Ein Vorgeschichtliches Phänomen zwischen dem oberrhein und der Unteren Donau*, Symposium Mangalia/Neptun (18.-24. Oktober 1999), Studia Danubiana, Series Symposia II (Bucureşti: Internationale Beratungskommission für die Förderung der Indo-Europäischen und Thrakischen Forschung, 2001), 342-357.
- Torma 1973** – I. Torma, Die Boleráz-Gruppe in Ungarn, у: *Symposium uber die Entstehung und Chronologie der Badener Kultur*, Bratislava, 483-512.
- Трајковска 1995** – Л. Трајковска, *Рано бронзено светилиште кај селото Пелинце*, каталог изложбе, ур. Б. Таневски, Народни музеј у Куманову.
- Čović 1983** – B. Čović, Regionalne grupe ranog bronzanog doba, у: *Praistorija jugoslavenskih zemalja IV*, ур. A. Benac, Sarajevo, 114–190.
- Šmid 2001** – M. Šmid, Der Kulturkomplex Boleráz und sein Einfluß auf die Entwicklung der Trichterbecherkultur in Mähren, у: P. Roman, S. Diamandi (ур.), *Cernavodă III-Boleráz. Ein Vorgeschichtliches Phänomen zwischen dem oberrhein und der Unteren Donau*, Symposium Mangalia/Neptun (18.-24. Oktober 1999), Studia Danubiana, Series Symposia II (Bucureşti: Internationale Beratungskommission für die Förderung der Indo-Europäischen und Thrakischen Forschung, 2001), 604-622.
- Zápotocký, Zápotocká 2001** – M. Zápotocký, M. Zápotocká, Die Boleráz-Stufe der Badener Kultur in Böhmen, у: P. Roman, S. Diamandi (ур.), *Cernavodă III-Boleráz. Ein Vorgeschichtliches Phänomen zwischen dem oberrhein und der Unteren Donau*, Symposium Mangalia/Neptun (18.-24. Oktober 1999), Studia Danubiana, Series Symposia II (Bucureşti: Internationale Beratungskommission für die Förderung der Indo-Europäischen und Thrakischen Forschung, 2001), 579-603.
- Zmeykova 2001** – I. Zmeykova, The Cernavodă III Culture in North-Eastern Bulgaria, у: P. Roman, S. Diamandi (ур.), *Cernavodă III-Boleráz. Ein Vorgeschichtliches Phänomen zwischen dem oberrhein und der Unteren Donau*, Symposium Mangalia/Neptun (18.-24. Oktober 1999), Studia Danubiana, Series Symposia II (Bucureşti: Internationale Beratungskommission für die Förderung der Indo-Europäischen und Thrakischen Forschung, 2001), 213-235.
- Wild et al. 2001** – E. M. Wild, P. Stadler, M. Bondár, S. Draxler, H. Friesinger, W. Kutschera, A. Priller, W. Rom, E. Ruttkey, P. Steier, New Chronological frame for the young Neolithic Baden culture in central Europe (4th Millennium BC), *Radiocarbon* 43 (2B), 1057-1064.

MITTEL- UND SPÄTÄNEOLITHISCHE UND FRÜHBRONZEZEITLICHE HORIZONTE DER FUNDSTELLE BUBANJ

(KULTURSCHICHTEN III-V)

- Zusammenfassung -

Um wegen unterschiedlicher Chronologien auf dem Balkan die Trennung äneolithischer Schichten auf unterschiedliche kulturelle und chronologische Einheiten der Fundstelle Bubanj zu vermeiden, die sich grundsätzlich auf drei Perioden teilen lassen, wurde in dieser Arbeit eine interne Periodisierung angewendet, die sich auf vertikaler Stratigrafie gründet, die wiederum auf Bubnj deutlich definiert wird. Diesbezüglich wurden Schichten auf folgender Weise gekennzeichnet: Kulturschicht II (Horizonte 1-3), Träger der Bubanj–Hum I Kultur; Kulturschicht III (Horizonte 1 und 2), Träger der Černavoda III–Boleraz–Baden Manifestationen; Kulturschicht IV (Horizonte 1-3), Träger der Coțofeni–Kostolac Kultur und Kulturschicht V (mit zwei Niveaus), Träger der Bubanj–Hum II und Bubanj–Hum III Kultur. Die Kulturschicht V, in der zu den zwei letzterwähnten Kulturen gehörende Kleinfunde und einige Komplexe zutage kamen, konnte stratigrafisch gesehen nicht mit Sicherheit auf zwei unterschiedlichen Schichten getrennt werden. Dies deswegen, da die gesamte Schicht durch spätere Gruben ziemlich gestört wurde.

Die Kulturschicht III enthielt zwei Horizonte. Hier wurden Kleinfunde und geschlossene Komplexe entdeckt, die zu Kulturmanifestationen gehören, die bedingt Černavoda III–Boleraz–Baden genannt werden. Im älteren Horizont dieser Schicht wurden elf geschossene Komplexe gefunden und eine große Zahl an Tonfragmenten aus dieser Periode, sowie andere Überbleibsel materieller Kultur dieser Gemeinschaft. Im jüngeren Horizont wurden neun Komplexe gefunden.

Beim Vergleichen der Stratigrafie und Kleinfunde dieser zwei Horizonte der Kulturschicht III merkt man einigen indikativen Details. Der Horizont 1 enthielt viel mehr Tonfunde und andere Kleinfunde als Kulturschicht 2, dazu waren Tontypen viel unterschiedlicher als im ersten Horizont. Doch wurden in beiden Horizonten konische und halbsphärische Schüsseln mit konischem Hals beobachtet, jedoch vielmehr im ersten Horizont. Auf der anderen Seite trat ausschließlich im zweiten Horizont eine ähnliche Schüsselform mit kaum getrenntem Hals oder Rand auf, die als eine Nachahmung früher erwähnter Gefäße scheint. Teller (Deckel) des Bratislava Typs wurden nur im Horizont 1 gefunden, sowie die Henkel vom Typ „ansa cornuta“. Obwohl viel zahlreicher im ersten Horizont, treten auch im zweiten Horizont sphärische Gefäße mit kurzem zylindrischen oder konischen Hals auf, häufig mit kaneliertem Bauch und manchmal mit tunnelförmigen Henkeln. Dasselbe gilt für andere Formen und Verzierungen, vor allem Kammstrichverzierung, die in beiden Horizonten gleich vertreten sind. Generell bekommt man den Eindruck, dass es sich mehr oder weniger um dieselben stylistisch-typologischen Merkmale handelt. Trotzdem sind Keramikfunde aus dem zweiten Horizont wesentlich weniger vertreten als im ersten und deswegen sind umfangreiche Vergleiche und Schlüsse ausgeschlossen, da beide hier verglichene Seiten nicht proportionell vertreten sind. Auch eine absolute Datierung fördert den Schluss, dass der zweite Horizont nur wesentlich jünger ist als der erste. Dies zeigt sich auch durch die vertikale Stratigrafie sowie stylistisch-typologische Merkmale beider Horizonte. Es scheint, dass der jüngere Horizont zur Siedlungsperipherie gehört, oder dass

diese Siedlung wesentlich kleiner war als die ursprüngliche.

Es war interessant festzustellen, dass in beiden Horizonten Formen vertreten sind, die für die vorige Schicht II der Träger der Bubanj–Hum I Kultur typisch sind. Es handelt sich überwiegend um Schüsseln mit eingezogenem Rand (doppelkonische Schüsseln mit deutlich niedrigem oberem Konus) oder konische Schüsseln mit verdickten inneren Randseiten, aber auch mit anderen Formen wie Becher mit im Randniveau ausgearbeiteten Henkeln oder mit Kanelluren dekorierten Kantharoi. Für Elemente, die in Objekten der Kulturschicht III nur sporadisch auftreten, wie Kantharofragmente (Objekte 96, 97 und 108) wird angenommen, dass sie wahrscheinlich der älteren Schicht gehören.

Aufgrund stylistisch-typologischer Fundmerkmale und angegebenen Parallelen ist es ausgeschlossen, die Kulturschicht III auf Bubanj ausschließlich der Černavoda III Kultur, der Boleraz Phase oder dem Anfang der Badenkultur zuzuschreiben, da Elemente aller genannten Kulturmanifestationen vertreten sind, besonders Černavoda III und Boleraz Kulturphänomene. Aufgrund absoluter Daten aus vier Komplexen, jeweils zwei aus dem ersten und zweiten Horizont, ist es möglich, diese Schicht präziser chronologisch zu bestimmen. Absolutchronologisch, bzw. dem Bayesian Modell folgend, kann der Anfang der älteren Siedlung auf Bubanj (Horizont 1) in die Zeit zwischen dem 35. und der Mitte des 34. Jh. v. Chr. datiert werden, während das Ende der jüngeren Siedlung (Horizont 2) in die Zeit zwischen der Mitte des 34. und Mitte des 33. Jh. v. Chr. zu bestimmen ist. Dies bedeutet, dass die Träger dieser Kultur Bubanj nicht länger als etwa hundert Jahren besiedelt haben. Diese absolute Datierung entspricht der Boleraz Phase und eventuell auch einer frühen klassischen Phase der Baden Kultur im Süden Mitteleuropas, aber auch den Daten der Černavoda III Siedlung in Drama, obwohl die Bubanj Datierung wesentlich jünger ist.

In Kulturschicht IV, die sich oberhalb der Schicht der Černavoda III–Boleraz–Baden Träger befand, wurden geschlossene Komplexe und Funde der Coțofeni–Kostolac Kultur entdeckt. Auf Bubanj enthielt diese Schicht drei stratigrafisch bestimmte Horizonte mit neunzehn Objekten.

Generell genommen, stylistisch-typologische Merkmale der Keramik aus den Horizonten 1-3 der Kulturschicht IV entsprechen völlig dem Coțofeni–Kostolac Kulturphänomen, das auf dem Mittelbalkan eine Symbiose der Coțofeni und Kostolac Kulturen darstellt. Obwohl alle stylistisch-typologischen Merkmale der Keramikfunde aller Horizonte dieser Kulturschicht auf Bubanj ziemlich einheitlich sind, wurden gewisse Unterschiede beobachtet, die sich auf bestimmte Elemente in diesen Horizonten beziehen, sowie das Auftreten neuer Elemente, vor allem im letzten Horizont dieser Schicht.

Nach einer Keramikanalyse wurde festgestellt, dass Keramikformen der Kulturschicht III in der Kulturschicht IV nicht vertreten sind. Wenige verzierte Keramikfragmente, die für die Schicht III charakteristisch sind, wie Kammstrich, gekreuzte Linien die größeren Rhomben formen, weiterhin Fischknochenornament oder doppelte plastische Bänder. Sie gehören eigentlich schon der Coțofeni Kultur und werden in Bubanj nur im ältesten Horizont der Kulturschicht IV vertreten. Generell und aufgrund Vertretungsgrad stylistisch-typologischer Keramikmerkmale scheint es, dass im ersten Horizont der Kulturschicht IV auf Bubanj im Tonmaterial Elemente der Coțofeni Kultur überwiegen.

Im Falle der Kostolac und Coțofeni Keramikelemente des Horizontes 2 der Kulturschicht IV lässt sich feststellen, dass in diesem Horizont die Kostolac Elemente überwiegen, mehr in der Verzierungsart als in Gefäßformen.

Im dritten, bzw. jüngsten Horizont der Kulturschicht IV wurden, stylistisch-typologisch gesehen, identische Funde wie in der vorigen Schicht entdeckt, bzw. eine Symbiose der Coțofeni und Kostolac Elemente, mit gewissen stylistischen Abweichungen. Obwohl im Horizont 3 nur wenige Tonfragmente zutage kamen, sind immer noch viele mit Netzmotiv oder vertikalen Bändern verziert, die aus horizontalen, parallelen Linien bestehen. Es sind immer noch viele

mit Inkrustation gefüllte, eingeritzte oder eingetiefte Ornamente vertreten. Es ist interessant, dass dieses Motiv sonst auf Fundstellen der Kostolac Kultur nicht vertreten ist, kommt aber sehr häufig auf Dubene-Sarovka Keramik vor, weiterhin auf frühbronzezeitlichen Fundstellen im Südosten Bulgariens (Phasen IIB und IIC) sowie in Vučedol Kultur. Der Raum verdehnt sich nach Süden und Osten bis Thrakien (Ezero) und Ägäisküste (Dikili Tasch, Sitagroi, Phase Va) und nach Westen bis zur Adria. Neben diesen Motiven, in ungenügend geklärter Schicht zwischen den Horizonten 2 und 3, wurde auf einem Tonfragment ebenso Reliefverzierung festgestellt, die stylistisch gesehen der Coțofeni, aber auch der Vučedol Kultur nah steht.

Neben anderen Funden, wie steinbearbeitete Steine, Knochen und Geweih, die in getrennten Kapiteln dieses Buches bearbeitet werden, wurden in der Kulturschicht IV auf Bubanj auch Wirbel und Stücke gebrannter Erde gefunden, Teil einer tierförmigen Figurine, Teil einer perforierten Steinaxt, eine Geweihhacke, sowie Teile einiger Wetzsteine. Das Auftreten einer Hacke und Wetzsteine in dieser Periode weisen vielleicht auf eine Änderung in der Siedlungsökonomie hin, bzw. auf eine erhöhte Landwirtschaftsaktivität. Aufgrund absoluter Daten der Schicht IV, existierten die Coțofeni-Kostolac Siedlungen auf Bubanj höchstwahrscheinlich (über 90% sicher) im letzten Drittel des 4. und im ersten Jahrhundert des 3. Jahrtausends v. Chr. Doch, aufgrund absoluter Daten der vorigen (Schicht III) und der folgenden Schicht (Schicht V), sowie aufgrund Bayesian Datenmodelle der Schichte III-V, könnte die Datierung dieser Kultur auf Bubanj in die Zeit von der zweiten Hälfte des 33. bis zur zweiten Hälfte des 31. Jh. v. Chr. umgesetzt werden.

Die jüngste stratigrafisch definierte Kulturschicht auf Bubanj, als Schicht V gekennzeichnet, bestand aus hellbrauner harter Erde und war sehr schlecht erhalten, bzw. durchgeschnitten und beschädigt mit zahlreichen rezenten Gruben, darunter auch mit Gräbern der frühen Neuzeit. Deswegen ergab sie nur ganz wenige stratigrafisch zuverlässige geschlossene Komplexe.

In unteren Schichtparteien umfassen geschlossene Komplexe die Objekte 40, 83 und 84/99/109 und in den oberen die Objekte 1, 75 und 91. Keramikfunde aus den Objekten des niedrigeren Niveaus der Kulturschicht V werden mit Elementen der Coțofeni-Kostolac Kultur gekennzeichnet, wie Schüsseln mit eingezogenem Rand, Reihen von runden Eintiefungen, Lizenappliken, Kammstrich aber auch lokale Elemente der Coțofeni-Kostolac Kultur: vertikale, aus horizontalen, parallelen Linien bestehende Bänder und Netzmotive, sowie neue Elemente, die sich auf Gefäßform beziehen. Neue Formen treten auf, wie Gefäße die Terinen ähnlich sind und für die Vučedol Kultur typisch sind, weiterhin grobe Gefäße mit dekorativen Reihen kreisförmiger und ovaler Eintiefungen auf der Oberseite, massive Henkel mit Reihen ovaler Eintiefungen und dreieckigen plastischen Endungen am Rande, sowie Reliefmotive die der Vučedol Schnitzarbeit ähneln. Dieses Niveau wurde als eine Übergangsperiode zwischen der Coțofeni-Kostolac und der Bubanj-Hum II Kultur beschrieben, bzw. als eine frühe Phase der Bubanj - Hum II Kultur. In der Kulturschicht V treten dünnwandige Schüssel mit eingezogenem Rand auf, mit kreisförmigen Stempeln oder geometrischen, aus einem dichten Netz an Inkrustationen bestehenden Bildern, sowie Schüsseln mit verziertem und T-förmig profiliertem Rand. Solche Schüsseln mit ähnlichen Motiven kamen auch auf frühbronzezeitlichen Fundstellen im westlichen Bulgarien zutage. Aufgrund absoluter Daten aus zwei Objekten (83 und 40), wird das untere Niveau der Schicht V auf Bubanj chronologisch in die Zeit vom Anfang des 31. bis zum Anfang des 29. Jh. v. Chr. bestimmt. Trotzdem wurde beobachtet, dass in diesen Objekten Funde fehlen, die für die Bubanj-Hum II Kultur typisch sind, wie Schüsseln mit T-förmig profiliertem Rand und Schüsseln mit eingezogenem, mit kreisförmigen Stempeln verziertem Rand. Sie wurden zwar in der Schicht V gefunden, aber außerhalb der Objekte, was darauf hinweist, dass diese Funde chronologisch nicht in den Zeitrahmen einpassen, der durch Daten aus den Objekten bekommen wurde. Wie schon erwähnt, wurden solche Funde in einem geschlossenen Komplex auf der benachbarten Fundstelle Velika humska čuka gefunden, nämlich

im Objekt 6a, das in die Zeit zwischen dem Ende des 29. bis zum Anfang des 26. Jh. v. Chr. (mit einer Wahrscheinlichkeit von 95.4 %), oder vom Anfang des 27. bis zum Ende des 26. Jh. v. Chr. (mit einer Wahrscheinlichkeit von 68.5 %) datiert werden kann. Deswegen könnte dieses Datum auch Funde außerhalb der Objekte der Schicht V auf Bubanj chronologisch bestimmen. In diesem Falle, könnte die Bubanj–Hum II Kultur auf Bubanj im breitesten Sinne in die Zeit zwischen dem Anfang des 31. und dem Anfang des 26. Jh. v. Chr. bestimmt werden. Auf der anderen Seite, die unterschiedlichen Daten, sowie Unterschiede in stylistisch-typologischen Keramikmerkmalen aus den Objekten und aus den Schichten weisen auf zwei Phasen dieser Kultur hin. Der älteren Phase würden Objekte der Schicht V gehören, sowie einige Funde aus der Schicht V, während der jüngeren, unstratifizierten Phase, Funde aus der Schicht V gehören würden, die sicher jünger sind und aufgrund absoluter Daten der Fundstelle Velika humska čuka und der Tatsache, dass solche Funde in Objekten der Schicht V fehlen, bestimmt wurden.

Im oberen Niveau der Kulturschicht V mit weißlicher Erde, derjenigen in den unteren Schichtparteien sehr ähnlich und deswegen aus schwierig präzise definierbar, wurden Funde der Bubanj–Hum III Kultur festgestellt, die während der zweiten Hälfte des 20. Jh. von M. Garašanin definiert wurde. Das Hauptmerkmal dieser Kultur sind zweihenkelige Becher, die in der vorigen Periode unbekannt waren. Aufgrund absoluter Daten aus drei Bubanj Komplexe, existierte die Bubanj–Hum III Kultur auf dieser Fundstelle zwischen dem 22. und dem 20. Jh. v. Chr.

Auf der Fundstelle Bubanj wurden keine Komplexe aus der Mittelbronzezeit festgestellt, obwohl Einzelfunde zutage kamen, die auf die Existenz einer Kulturschicht aus dieser Periode hinweisen. Diese Funde, sowie Funde aus geschlossenen Komplexen der Fundstelle Velika humska čuka und anderen Fundstellen, ermöglichten eine Definierung der Mittelbronzezeit auf dem Mittelbalkan, in der zweihenkelige Becher unterschiedlicher Varianten einen dominierenden Platz einnehmen werden.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

902.2/.4(497.11 Бубањ)(082)

БУБАЊ, праисторијско насеље и некропола из новог века = Bubanĵ, die vorgeschichtliche Siedlung und die Neuzeitliche Nekropole = Bubanĵ, agglomération préhistorique et nécropole de l'ère moderne : зборник радова / [уредници Александар Булатовић, Драган Милановић, Татјана Трајковић Филиповић]. - Београд : Археолошки институт ; Ниш : Народни музеј, 2022 (Београд : Digital Art). - 225 стр. : илустр. ; 30 cm

Тираж 150. - Библиографија уз сваки рад. - Резимеи на нем., франц. или енгл. језику уз већину радова.

ISBN 978-86-6439-066-8

1. Булатовић, Александар, 1970- [уредник]

а) Археолошка налазишта -- Ново Село (Ниш) -- Зборници б) Археолошки налази
-- Ново Село (Ниш) -- Зборници в) Бубањ -- Зборници

COBISS.SR-ID 60726025